

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická ■

Sociálně patologické chování dětí v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy

Diplomová práce

Studijní program: N7506 – Speciální pedagogika
Studijní obor: 7506T002 – Speciální pedagogika
Autor práce: **Bc. Štěpán Vrbovský, DiS.**
Vedoucí práce: PaedDr. Jana Paukertová, Ph.D.

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

Socio-Pathological Behavior of Children at the Time of the Escape from the Facility for Institutional Education

Master thesis

Study programme: N7506 – Special Education

Study branch: 7506T002 – Special Education

Author: Bc. Štěpán Vrbovský, DiS.

Supervisor: PaedDr. Jana Paukertová, Ph.D.

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Štěpán Vrbovský, DiS.**
Osobní číslo: **P15000440**
Studijní program: **N7506 Speciální pedagogika**
Studijní obor: **Speciální pedagogika**
Název tématu: **Sociálně patologické chování dětí v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

Zásady pro vypracování:

Cíl diplomové práce: Zmapovat nejčastější projevy sociálně patologického chování dětí s nařízenou ústavní výchovou v době útěku ze zařízení.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazník.

V Liberci dne 22. dubna 2016

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

FIŠER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3. HELLEBRANDOVÁ, K. Dítě na útěku. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. ISBN 80-239-5641-8. JEDLIČKA, R. Děti a mládež v obtížných životních situacích : nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0 KOUDELKOVÁ, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-718-7022-6. MACEK, P. Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X. MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže: druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7 VAŠUTOVÁ, M. Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-7042-691-8. VYKOPALOVÁ, H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0337-4.

Vedoucí diplomové práce: **PaedDr. Jana Paukertová, Ph.D.**
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: **22. dubna 2016**
Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2017**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Th.D., Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 22. dubna 2016

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucí diplomové práce PaedDr. Janě Paukertové, Ph.D. za odborné vedení, ochotu, trpělivost a podporu v procesu vypracovávání mé diplomové práce.

Dále bych také rád poděkoval svému dlouholetému příteli Bc. Martinovi Simperovi za celoživotní studijní motivaci, přínosné diskuse, rady a informace.

Velké poděkování patří také mé manželce Mgr. Markétě Vrbovské za podporu a toleranci nejen při psaní diplomové práce, ale i v průběhu celého studia.

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na problematiku sociálně patologického chování dětí v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Z teoretického pohledu práce pojednává o klíčových pojmech spojených s problematikou sociálně patologického chování, obsáhleji popisuje problematiku útěků samotných, věnuje se také poruchám chování a popisu systému ústavní výchovy.

Souhrnné informace a teoretické výstupy jsou následně využity a aplikovány v praktické části. Praktická část se zaměřuje především na výzkum, který je zacílený na konkrétní cílovou skupinu dětí s nařízenou ústavní výchovou ve snaze popsat četnosti jednotlivých druhů patologického chování. Získaná data jsou následně přehledně zpracována prostřednictvím grafů a interpretována pomocí komentářů u každé otázky. Na základě získaných a interpretovaných výsledků je následně zpracován profil průměrného respondenta, který vychází z nejfrekventovanějších odpovědí. V závěru praktické části najdeme také část věnovanou vyhodnocení hypotéz, které autor stanovil před začátkem samotného výzkumu.

Klíčová slova:

- sociálně patologické chování
- zařízení pro výkon ústavní výchovy
- dítě na útěku
- poruchy chování
- problematika útěků

Annotation

The thesis is focused on the issues of socio-pathological behavior of children at the time of the escape from the facilities for institutional education. The work is divided into theoretical and practical part. From a theoretical perspective thesis discusses the key concepts associated with the issue of socially pathological behavior, comprehensively describes the issue of escapes, it describes also a behavioral disorder and contains description of the institutional care system.

Summary information and theoretical outcomes are then used and applied in the practical part. The practical part is focused primarily on research that is targeted to the specific group of children ordered into institutional care in an effort to describe the frequency of different types of pathological behavior. The data obtained are then processed through clearly interpreted using graphs and comments for each question. Based on the results interpreted and subsequently developed a profile of the average respondent, based on the most frequent answer. At the end of the practical part we can also find a section dedicated to the evaluation of hypotheses that have been set before the start of the research itself.

Key words:

- socio-pathological behavior
- the facilities for institutional education
- the child in time of escape
- behavioral disorders
- escapes isme

Obsah:

Seznam grafů	13
Úvod.....	16
I. Teoretická část.....	18
1 Ústavní výchova	18
1.1 Pro koho je určena ústavní výchova	18
1.2 Zařízení pro výkon ústavní výchovy v České republice	20
1.3 Vliv ústavní výchovy na osobnost dítěte.....	23
2 Poruchy chování	26
2.1 Dělení poruch chování:.....	26
2.2 Změny v chování z hlediska vývoje osobnosti.....	28
3 Sociálně patologické chování	29
3.1 Příčiny sociálně patologických jevů	29
3.2 Agresivita a násilí	30
3.3 Suicidiální jednání	32
3.4 Zneužívání psychoaktivních látek	33
3.5 Škodlivé užívání alkoholu	34
3.6 Závislost na vybraných nealkoholových látkách.....	35
3.7 Kriminalita a delikvence.....	40
4 Útěky	42
4.1 Hledaná osoba	44
4.2 Pohřešovaná osoba	44
4.3 Útěky ze zařízení pro výkon ústavní výchovy	46
4.4 Důvody útěků dětí ze zařízení pro výkon ústavní výchovy	47
II. Praktická část	50
5 Výzkumné šetření	50
5.1 Úvod výzkumného šetření a jeho cíl	50

5.2	Metodologie výzkumného šetření	51
5.3	Charakteristika cílové skupiny a výzkumného vzorku.....	52
5.4	Stanovení hypotéz:	52
6	Vyhodnocení jednotlivých otázek	54
7	Analýza výzkumného šetření	82
7.1	Vyhodnocení hypotéz:	83
7.2	Přehled vyhodnocení hypotéz:	86
	Závěr	88
	Seznam použitých zdrojů:.....	90
	Přílohy:.....	93

Seznam grafů

Graf č. 1: Pohlaví

Graf č. 2: Kolik ti je let?

Graf č. 3: Ve kterém zařízení se právě nacházíš?

Graf č. 4: Utekl/a jsi někdy ze zařízení?

Graf č. 5: Co tě vede k útekům?

Graf č. 6: Kolikrát jsi utekl/a ze zařízení?

Graf č. 7: Jak dlouho býváš nejčastěji na útěku?

Graf č. 8: Když jsi byl/a na útěku, kde jsi vzal/a peníze na obživu a jiné své potřeby?

Graf č. 9: Když jsi byl/a na útěku, kouřil/a jsi cigarety?

Graf č. 10: Kolik cigaret vykouříš na útěku za den?

Graf č. 11: Když jsi byl/a na útěku, pil/a jsi alkohol?

Graf č. 12: Byl to tvrdý alkohol?

Graf č. 13: Kolik jsi vypil/a alkoholu?

Graf č. 14: Když jsi byl/a na útěku, vyzkoušel/a, či bral/a jsi drogy?

Graf č. 15: Jaké drogy to byly?

Graf č. 16: Když jsi byl/a na útěku, hrál/a jsi automaty?

Graf č. 17: Prohrál/a jsi, nebo vyhrál/a?

Graf č. 18: Kolik peněz jsi na výherních automatech prohrál/a?

Graf č. 19: Kolik peněz jsi na výherních automatech vyhrál/a?

Graf č. 20: Když jsi byl/a na útěku, ukradl/a jsi něco?

Graf č. 21: Co přesně jsi ukradl/a

Graf č. 22: Když jsi byl/a na útěku, zničil/a jsi něco?

Graf č. 23: Co přesně jsi zničil/a?

Graf č. 24: Když jsi byl/a na útěku, dostal/a jsi se do fyzické potyčky (rvačky)?

Graf č. 25: Byl/a jsi zraněný/á?

Graf č. 26: Zranil/a jsi při rvačce jinou osobu?

- Graf č. 27: Když jsi byl/a na útěku, napadl/a jsi někoho a ukradl/a mu věci?
- Graf č. 28: Kolikrát jsi to udělal/a?
- Graf č. 29: Když jsi byl/a na útěku, stopoval/a jsi někdy?
- Graf č. 30: Pokud ti někdo zastavil, nastoupil/a jsi do auta?
- Graf č. 31: Požadoval /a po tobě řidič/ka něco za svezení?
- Graf č. 32: Co přesně požadoval řidič za svezení?
- Graf č. 33: Když jsi byl/a na útěku, setkal/a jsi se s nabídkou prostituce?
- Graf č. 34: Přijal/a jsi nabídku?
- Graf č. 35: Pokud jsi nabídku k prostituci nepřijal/a, co následovalo?
- Graf č. 36: Spal/a jsi bez střechy nad hlavou, či ve squatu?
- Graf č. 37: Spal/a jsi tam sám/sama?
- Graf č. 38: Cítil/a jsi se tam bezpečně?
- Graf č. 39: Když jsi byl/a na útěku, pohyboval/a jsi se mezi lidmi, kteří porušují zákon?
- Graf č. 40: Jakým způsobem tyto osoby porušují zákon?
- Graf č. 41: Jaký je tvůj nejhorší zážitek z útěku?

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Profil průměrného respondenta

Tabulka č. 2 – Vyhodnocení hypotéz

Seznam zkratk:

ADHD - attention deficit hyperactivity disorder – hyperkinetická porucha

AIDS – acquired Immune Deficiency Syndrome – syndrom získaného selhání imunity

CAN – Child abuse and neglect – syndrom týraného a zneužívaného dítěte

CNS – centrální nervová soustava

č. – číslo

Čl. – článek

ČR – Česká

DD – dětský domov

DDŠ – dětský domov se školou

DDÚ – dětský diagnostický ústav

DSM-IV - Klasifikační systém americké psychiatrické asociace

F xx – zkratka F spojená s číslem – odkaz na umístění v mezinárodní klasifikaci nemocí

Lat. – latinský název

LSD – Diethylamid kyseliny lysergové - halucinogenní droga

MKN 10 – mezinárodní klasifikace nemocí

odst. – odstavec

Sb. – Sběrka zákonů

str. - strana

SVP – středisko výchovné péče

THC – tetrahydrocannabinol - psychoaktivní látka obsažená v marihuaně

VÚ – výchovný ústav

MDMA – 3,4-methylendioxy-N-methamfetamin - taneční droga

Úvod

„Člověk prchá a zapomíná, že při útěku musí brát s sebou i sebe“ (Eduard Petiška).

Každý z nás se v životě setkává s útekem. Často utíkáme, ani nevíme před čím, jindy je naopak útek jasnou odpovědí na konkrétní událost v životě člověka. Již jako malé děti jsme utíkaly od problémů, které nám v tu chvíli přišly zcela zásadní. Například, když jsme spolu s kamarádem při fotbale před domem rozbili sklepní okno a prchali před následky výprasku od rozhořčených sousedů nebo běsnících rodičů, kteří za nás nesli odpovědnost. V pozdějším věku i v průběhu celého života nám pak cesty, kterými se vydáváme, kladou různé překážky, se kterými si často nevíme rady, a proto se někteří uchylujeme k mnohdy zbabělému útěku. Někdy jde o útek v pravém slova smyslu, jindy o útek v činech, myšlenkách, skutcích, slovech.

Útek je také častým motivem scénáristů a spisovatelů, kteří tento prvek často zahrnují do svých děl. Hrabě Monte Christo, Útek z vězení, Vykoupení z věznice Shawshank, český film Kajínek nebo dnes již kultovní film Forrest Gump. Ať už je motivem útěku strach, bolest, touha po svobodě, pocit nespravedlnosti nebo cokoliv jiného, jde o téma, které se dotýká každého z nás.

Existuje také skupina lidí, konkrétně dětí, kteří se k útěku uchylují z důvodu, které my ostatní, kteří jsme se s podobnou situací a zkušeností nesetkali na vlastní kůži, nemůžeme dle jejich slov pochopit. Hovoříme zde o dětech, které se ocitají v zařízení pro výkon ústavní výchovy. Tyto děti se leckdy do zařízení dostanou ne vlastním přičiněním, jindy jsou důvody umístění následkem jejich konkrétního nevhodného chování. Ať je to tak či jinak, důvody pro to, že tyto děti utíkají, jsou individuální a záleží jen na nich samotných, jak s časem, který na útěku stráví, naloží. Právě tomuto tématu je věnovaná diplomová práce. Tématu útěku a zejména tomu, jak tyto děti na útěku tráví svůj dočasně nabytý „svobodný“ čas.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, část teoretickou a část praktickou. V teoretické části se autor zaměřuje na teoretická východiska ústavní výchovy. Popisuje, pro koho je ústavní výchova určena, jaké děti jsou v zařízení pro výkon ústavní výchovy umístěny, a kterých konkrétních typů zařízení se problematika týká. Vzhledem k problémovému chování dětí, které jsou do zařízení umisťovány, se práce krajově dotýká problematiky poruch chování. Ve stěžejních kapitolách diplomové práce

jsou popsány sociálně patologické jevy, se kterými se, dle osobních pracovních zkušeností autora, u dětí s nařízenou ústavní výchovou setkáváme v době na útěku a teoretická východiska útěku jako takového.

Praktická část diplomové práce se zaměřuje na konkrétní sociálně patologické projevy chování, kterého se děti při útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy dopouštějí. Jednotlivá data, která jsou získána prostřednictvím dotazníkového šetření napříč celou Českou republikou, jsou autorem přehledně zpracována do grafů a konkrétně popsána.

Cílem diplomové práce je zmapovat, jakých konkrétních sociálně patologických projevů se děti na svých útěcích dopouštějí. Smyslem práce je pomoci pracovníkům ke zlepšení informovanosti o útěcích a o množství sociálně patologického chování páchaného dětmi v době útěku ze zařízení. Tyto informace by poté mohly napomoci při práci s dětmi, aby bylo nežádoucím projevům předcházeno. Útěky, kterých se děti dopouštějí, jsou přestupkem, který by si měli děti plně uvědomovat, nést za své útěky zodpovědnost a nepřistupovat k nim pouze jako k druhu adrenalinu, či jako ke klukovině, které se dopustili jako malí při kamarádkém fotbálku před domem.

I. Teoretická část

1 Ústavní výchova

První kapitola diplomové práce je věnována tématu ústavní výchovy a jejímu vymezení. Je popsáno, pro koho je ústavní výchova určena a jaký to má dopad pro jedince, který ústavním zařízením během svého dospívání projde. Jednotlivě jsou charakterizovány typy zařízení pro výkon ústavní výchovy. Jde o zařízení, se kterými byla navázána spolupráce během dotazníkového šetření.

Ústavní výchova je upravena zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních *„Ústavní výchova slouží preventivně výchovným účelům. Zajišťuje každému dítěti právo na výchovu a vzdělání, podporuje sebedůvěru, rozvíjí citovou stránku jeho osobnosti a umožňuje, aby se dítě aktivně účastnilo dění ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku“* (§ 1 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb.).

„Ústavní výchova je opatření navržené orgánem sociálně právní ochrany dětí a schválená soudem. Uplatňuje se v případech, kdy rodina není ochotná nebo schopná náležitě pečovat a výchovu dítěte nelze zajistit jiným přijatelným způsobem“ (Matoušek, 2008, s. 253).

1.1 Pro koho je určena ústavní výchova

„Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídít ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby“ (§971 odst. 1 občanský zákoník).

Ústavní výchova je nařizována dětem mladším osmnácti let. O umístění dítěte do ústavní výchovy rozhoduje příslušný Okresní soud po předchozím návrhu orgánu sociálně právní ochrany dětí nebo zákonného zástupce. Soud v rozhodnutí označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Soud přitom dbá na umístění dítěte co

nejblíže bydlišti rodičů nebo jiných osob blízkých dítěti. To platí i v případě přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Ústavní výchovu lze nařídit na dobu nejvýše tří let. Soud je povinen po tuto dobu pravidelně přezkoumávat důvody, které k nařízení ústavní výchovy vedly. Trvání ústavní výchovy lze opakovaně prodloužit. Nejvýše až o jeden rok po dosažení zletilosti. Pominou-li důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, soud neprodleně ústavní výchovu zruší a zároveň rozhodne o svěřeni do jiné péče (Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.).

Ve školských výchovných zařízeních se setkáváme s pěti základními kategoriemi dětí:

- Oboustranní sirotci – jen velmi zanedbatelný počet, cca 4 – 5%,
- Děti ohrožené sociálně patologickými jevy v nejbližším okolí – děti ze sociálně slabého rodinného prostředí, z dysfunkčních rodin postižených alkoholismem nebo jinými závislostmi, s delikventním chováním, často s chronickou nezaměstnaností,
- Děti s výchovnými problémy a rizikovým chováním – záškoláci, agresoři, děti, které se toulají, trpící hyperaktivitou, které experimentují s návykovou látkou,
- Děti s výchovnými problémy – na podkladě psychické či neurologické poruchy centrální nervové soustavy,
- Děti se zkušenostmi s kriminalitou – děti, které by v této kriminální činnosti nadále pokračovaly bez umístění ve školském výchovném zařízení.

Celková klientela ve školských výchovných zařízeních se postupem času velmi změnila. Agresivita u dětí a mladistvých výrazně stoupla. Tuto skutečnost potvrdilo 90% odborných pracovníků výchovných a diagnostických ústavů při průzkumu pro Ústav pro kriminologii a prevenci. Trestná majetková činnost klesla, naopak se zvýšila násilná trestná činnost. Klienti zařízení jsou sociálně zdatnější, uvědomují si svá práva (ne tak své povinnosti) a jsou sebevědomější. Mají větší nároky na stravu, oblečení i na interpersonální vztahy. Z těchto závěrů vyplývá, že výchovný pracovník musí při pozitivním ovlivňování klienta volit jiné přístupy v komunikaci, než tomu bylo v minulých letech. Jedinci, žijící v ústavu touží po neustálé konfrontaci s autoritou, nestačí jim pouhý režim a formální přístup. Při práci s těmito dětmi je důležitá mezíresortní spolupráce (Pilař In: Jedlička a kolektiv, 2015).

1.2 Zařízení pro výkon ústavní výchovy v České republice

System zařízení pro výkon ústavní výchovy v České republice je upraven zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Těmito zařízeními jsou Diagnostický ústav, Dětský domov, Dětský domov se školou a Výchovný ústav. Zařízení poskytují dětem a nezaopatřeným osobám plné přímé zaopatření, a to zejména stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, náklady na dopravu do sídla školy, hradí nezbytně nutné náklady spojené se vzděláváním, náklady spojené se zdravotními službami, léčivy a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, dále pak kapesné, osobní dary, věcnou pomoc při odchodu ze zařízení při dosažení zletilosti. Dále mohou být dětem a nezaopatřeným osobám hrazeny potřeby pro využití volného času, náklady na kulturní, uměleckou, sportovní nebo oddechovou činnost, na soutěžní akce a rekreace, na dopravu k osobám odpovědným za výchovu. V rámci péče o děti jsou zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby. Do zařízení jsou umísťovány i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova, uložena ochranná výchova nebo nařízeno předběžné opatření.

Základní organizační jednotkou zařízení jsou rodinné nebo výchovné skupiny. Výchovná skupina je základní organizační jednotkou v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu. Rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětském domově a dětském domově se školou (Zákon č. 109/2002 Sb.).

1.2.1 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav může přijmout dítě na základě předběžného opatření, rozhodnutí soudu – nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, či na žádost zákonných zástupců. Dle potřeb dítěte plní zejména tyto úkoly:

- a) Diagnostické – vyšetření dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- b) Vzdělávací – zjištění úrovně dosažených znalostí a dovedností, stanovení a realizace specifických vzdělávacích potřeb,
- c) Terapeutické – směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,

- d) Výchovné a sociální – zaměřují se na osobnost dítěte, jeho rodinnou situaci, dle potřeby je zprostředkováno zdravotní vyšetření dítěte,
- e) Organizační – pomoc při rozmisťování dětí do dalších zařízení, spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, se soudy,
- f) Koordinační – prohloubení a sjednocení odborných postupů, ověření účelnosti, sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami zabývajícími se péčí o děti.

„Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb“ (§ 5, odst. 3 zákona 109/2002 Sb.). Děti jsou do diagnostických ústavů umisťované zpravidla na dobu osmi týdnů.

Diagnostický ústav poskytuje po nezbytně nutnou dobu péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochranou výchovou, které jsou zadrženy na útěku z jiných zařízení. Vede evidenci dětí umístěných v zařízeních ve svém územním obvodu a evidenci volných míst. Také vypracovává pro ministerstvo návrhy potřebných změn u zařízení ve svém územním obvodu a upozorňuje ministerstvo na situace, které vyžadují zásah zřizovatele.

1.2.2 Dětský domov

Dětský domov zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětských domovů. Dětské domovy plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Pečují o děti dle jejich individuálních potřeb.

1.2.3 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou (mají-li závažné poruchy chování nebo pro svou přechodnou či trvalou duševní poruchy vyžadují výchovně léčebnou péči), uloženou ochrannou výchovou nebo jsou-li nezletilými matkami. Do dětského domova jsou umisťovány děti zpravidla od šesti let věku do ukončení povinné školní docházky. Děti navštěvují školu, která je součástí zařízení. Pokud v průběhu pobytu pominou důvody pro toto umístění, může být dítě na základě žádosti dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí zařízení. Pokud dítě po ukončení povinné školní docházky není schopno pro pokračující

závažné poruchy chování pokračovat ve vzdělávání na střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovně právní vztah, je přemístěno do výchovného ústavu.

1.2.4 Výchovný ústav

Výchovný ústav zajišťuje péči o děti starší patnáct let se závažnými poruchami chování, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší dvanáct let s uloženou ochrannou výchovou, projevují-li se v jeho chování tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výchovné ústavy plní vůči dětem úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovou, které vyžadují výchovně léčebnou péči nebo pro nezletilé matky a jejich děti.

1.2.5 Středisko

Střediska poskytují služby dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými poruchami chování, nejdéle do 26 let věku a dětem, u nichž soud rozhodl o zařazení do střediska nebo o výchovném opatření. Dále osobám odpovědným za výchovy a pedagogickým pracovníkům.

Střediska poskytují služby:

- a) Poradenské – konzultace a odborné informace klientům, rodinám, orgánům sociálně právní ochrany, školám a školským zařízením
- b) Terapeutické – podpora integrace do původní rodiny
- c) Diagnostické – vyšetření formou pedagogických a psychologických činností, doporučení školám a školským zařízením
- d) Vzdělávací – zjištění úrovně dosažených znalostí a dovedností
- e) Speciálně pedagogické a psychologické – náprava poruch v sociálních vztazích a v chování
- f) Výchovné a sociální – zaměřené na osobnost klienta s rizikem poruch chování či s již rozvinutým poruchami chování
- g) Informační – zprostředkování kontaktů, zajištění dalších poradenských nebo terapeutických služeb

Střediska poskytují své služby formou ambulantní, celodenní, internátní nebo terénní služby. Spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami i speciálně

pedagogickými centry, s orgány sociálně-právní ochrany a dalšími institucemi, podílející se na formování osobnosti klienta s riziky poruch chování.

Zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí definuje další zařízení, která napomáhají dětem s rizikem poruch chování a jejich rodinám. Jedná se o zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti. Rádi bychom se zde více zmínili o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které poskytují pomoc a ochranu dětem, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo jsou-li jejich život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy. Zařízení poskytují pomoc také dětem, které jsou tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané a dětem, které se dostaly do situace, kdy jsou vážným způsobem ohrožena jeho základní práva. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují pomoc, která spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, zajištění zdravotních služeb, psychologické a jiné odborné péči. Děti se do těchto zařízení umísťují na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce nebo požádá-li o to dítě samo.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zajišťuje plné přímé zaopatření dítěte (ubytování, stravování, ošacení), poskytuje zdravotní péči, poradenství, zajišťuje zdravotní služby, pomoc při přípravě dětí na školní vyučování, vytváří podmínky pro zájmovou činnost dětí, poskytuje dítěti odbornou péči prostřednictvím sociálního pracovníka a psychologa. Zařízení spolupracují s rodinou dítěte, zajišťují terapie, nácvik rodičovských a dalších dovedností.

1.3 Vliv ústavní výchovy na osobnost dítěte

V České republice se touto problematikou zabývala a zabývá celá řada autorů. Zejména závěry, které pramení z výzkumů Prof. Matějčka a Prof. Langmeiera jsou velmi zajímavé. Oba studovali podmínky dětí v ústavech, kde docházelo k psychickému strádání, tedy deprivaci. Ústavní výchova má zásadní vliv na psychický, sociální i somatický vývoj dítěte a poznamenává ho až do dospělosti. Kriticky ohroženým obdobím je bezesporu raný věk dítěte, nicméně v každém věku se objevují rizikové faktory, které vývoj dítěte ovlivňují do dospělosti. Výchova v ústavním prostředí dle Matějčka a Langmeiera vede zejména k výskytu pozdějších závislostí, nezaměstnanosti,

neplánovanému rodičovství, bezdomovectví, antisociálnímu chování či recidivě. Může dojít k dřívější pubertě spojené s nežádoucím sociálním a předčasnou sexuální aktivitou.

Pobyt dítěte v ústavní výchově přináší velký zásah do života nejen v době, kdy je dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy, ale i v průběhu dalšího života. „*Ústavní péče má nezanedbatelná rizika pro klienty, tato rizika se liší podle toho, v kterém věku a v jaké životní situaci se klient do ústavní péče dostal*“ (Mühlpachr, P., 2001, s. 35). Pokud je dítě v ústavní výchově od raného dětství, je prakticky sociálně izolováno, bez možnosti konfrontace s životem mimo ústavní péči. Dítě, které je umístěné v dětském domově s možností docházky do civilní základní školy, je na tom lépe, vzhledem k možnosti, setkávat se s vrstevníky, kteří vyrůstají v běžných rodinách. Jedinec, který pobývá v dětském domově se školou nebo výchovném ústavu bez možnosti docházet na učiliště mimo zařízení má velmi omezený rozhled na „běžný“ život za zdmi. Takoví jedinci mají výrazné negativní projevy v chování se sociálně patologickými rysy, což už samo o sobě je problémové při znovuzačleňování se do společnosti.

Fischer a Škoda (2014) také upozorňují na nestabilitu prostředí pro daného jedince. Dítě není v ústavním zařízení svěřeno do péče jednomu konkrétnímu vychovateli. Problém je v častém střídání vychovatelů, s čímž souvisí i střídání přístupů, hodnocení, důslednosti, výchovy. Jedinec nemá ani možnost vytvořit si trvalý citový vztah k dospělému, který by ho formoval správným směrem. Z tohoto důvodu jsou v současné době v zařízeních podporovány role klíčových pracovníků. Tedy osob, jejichž cílem je věnovat individuální čas konkrétnímu dítěti, rozvíjet jeho schopnosti, dovednosti, podporovat zájmy, všimnout si potřeb, komunikovat s rodinou a osobami blízkými. Problémem není jen časté střídání vychovatelů, ale i různých výchovných ústavů v průběhu nařízené ústavní výchovy. Dosažení zletilosti velmi často souvisí i s ukončením ústavní výchovy. Zletilost však sama o sobě nepředstavuje skutečnou dospělost ve smyslu osobnostní zralosti. Mladí dospělí, kteří v osmnácti letech opouští, často po dlouhé době, brány ústavních zařízení nejsou na život „venku“ připraveni. Jedná se o rizikové období ve smyslu sociálně patologického chování.

Posláním zařízení je obecně výchova, v případě jedinců s poruchami chování i korekce takového chování. Zařízení však nikdy nenahradí emocionální funkci za rodinu. Snaží se jedince připravit na společenské uplatnění, na život v partnerství,

v pracovně-právním vztahu, bohužel bez láskyplného ocenění nelze dosáhnout plné saturace.

K rizikům ústavní péče patří tzv. hospitalismus, tedy stav, kdy se jedinec dobře adaptuje na podmínky ústavní výchovy, ale zároveň sníží schopnost adaptace na neústavní „civilní“ život. V ústavní péči má dítě plné zaopatření, stýká se s omezeným okruhem lidí, pohybuje se v omezeném prostoru a jeho blízkém okolí. Je pro něj snaží orientovat se v ústavním redukovaném světě než ve vnějším, pro něj nepřehledném světě. Naopak stereotypnost prostředí může vést ke zvýšení únavy a snížení tolerance. Jedinec se stává introvertnějším, vztahovačným, agresivním. V jeho chování přibývá obranných prvků. Nevýhodou u nekoedukovaných zařízení je nepřítomnost opačného pohlaví. Sexualita tak nachází průchod v homosexuálních vztazích. Ústavní homosexualita často po odchodu ze zařízení mizí, může však zanechat velké následky. V neposlední řadě je velkým problémem života v ústavní výchově ztráta soukromí. Jedinec si nemůže vybrat, s kým bude trávit volný čas ani osobní chvíle, protože ostatní klienti jsou stále v dohledu. Musí se neustále přizpůsobovat nejen pravidlům zařízení, ale i potřebám druhých. Je pod stálým dohledem a musí dodržovat určité konvence. Díky kombinaci všech těchto nepříznivých vlivů může být jedinec dlouhodobě poznamenán (Matoušek, 1999).

Rizika ústavní výchovy mohou nepříznivě ovlivnit perspektivní orientaci dítěte, tedy zaměření jedince na určitou budoucnost. Každý jedinec si vytváří určité představy o své budoucnosti, vytyčuje si cíle a snaží se o jejich naplnění. A právě realizace těchto cílů dává životu smysl. Na utváření perspektivní orientace se podílí nemalou měrou prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá. V případě, že dítě vyrůstá v ústavním zařízení, vzniká riziko narušení rozvoje perspektivní orientace. Ústavní výchova se často vyznačuje absencí citového a materiálního zabezpečení, chaotickými vztahy a to velmi ovlivňuje osobnost jedince. Dítě stagnuje ve svých cílech a nemá žádné vize do budoucnosti (Pavelková, 1990). Opačně vnímá riziko Škoviéra (2007), který vidí problém u dětí v ústavní péči v nedostatečném vyrovnání se s minulostí. Tyto děti jsou zmatené z přítomnosti, kdy u nich převažuje kritika, obavy z přítomnosti nebo účelové překrucování přítomnosti. A právě tyto faktory způsobují, že po odchodu ze zařízení nejsou jedinci schopni žít plnohodnotný a kvalitní život. *„Děti vyrůstající v ústavní péči jsou při odchodu do samostatného života ohroženy všemi druhy sociálního selhání od závislosti na drogách, přes kriminalitu, prostituci, neschopnosti dosáhnout vyššího*

stupně vzdělání a s tím související nalezení uplatnění na trhu práce, či založení vlastní fungující rodiny. Je to dáno sníženou orientací dětí a mladistvých v mezilidských vztazích, sníženou schopností empatie k druhým lidem, často nezvládají řešení konfliktních situací bez agresivity, hůře se orientují v morálních normách a hodnotových dilematech, mají nízké sebehodnocení a sebevědomí“ (Matoušek, 2007, s. 4).

2 Poruchy chování

Druhá kapitola diplomové práce okrajově popisuje poruchy chování, se kterými se běžně v zařízení pro výkon ústavní výchovy u dětí setkáváme. V terminologii i klasifikaci poruch chování neexistuje shoda, pozorujeme jednotlivé pohledy z hlediska medicínského a školského a právě těmto specifickým je ve druhé kapitole věnován prostor. Práce se zaměřuje také na negativní změny v projevech chování, která přináší jednotlivá vývojová stádia jedince.

V celém průběhu dětství se setkáváme s projevy dítěte, které můžeme považovat za problémové chování. Skutečná porucha chování, kterou lze diagnostikovat, však musí splňovat určité kritéria. Vágnerová definuje poruchu chování jako: „*odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuelně na úrovni svých rozumových schopností*“ (Vágnerová, 2004, str. 779). Obecně se dá říci, že porucha chování je negativní odchylka v chování dítěte od normy. Zde je nutné si však říci, co takovou normou v chování je. Za normu je považováno to, co se hodnotí jako běžné, předvídatelné, očekávané. Nikdy však nelze chování jedince hodnotit bez sociálního kontextu.

2.1 Dělení poruch chování:

Obecně můžeme poruchy chování rozdělit do tří kategorií: Disociální, asociální a antisociální poruchy chování.

Disociální chování představuje krátkodobé projevy v chování, které jsou typické pro určitou věkovou kategorii (např. dětský vzdor, neukázněnost, vzdorovitost, negativismus). Takové poruchy nevznikají patologicky, neškodí okolí a nejsou za hranicí normy. Dají se omezit nebo odstranit pomocí běžných výchovných postupů.

Projevy asociálního chování jsou spjaty s patologickým obrazem osobnosti jedince. Z hlediska etického a morálního jsou již za hranicemi normality, ale závažným způsobem nepoškozují okolí. Jedinec s asociálním chováním vybočuje ze svého prostředí. Na svém chování však nechce nic měnit, protože mu přináší prospěch a momentální uspokojení, např. závislostní chování, sebepoškozování, útoky.

Antisociální chování je chování, které již narušuje morální, sociální i právní normy společnosti. Takové chování zásadně poškozují okolí jedince. Jedinec s projevy antisociálního chování nemá na své projevy náhled, naopak své chování pozitivně prožívá a schvaluje. Tyto projevy chování bývají spjaty s trestnou činností doprovázené agresivitou a fyzickým ubližováním druhým. (Pilař In: Jedlička, 2015).

Jednotná klasifikace, podle které by se daly poruchy chování určit, však neexistuje. Jednotlivé diagnostiky se liší mezi školskými a zdravotnickými pracovišti, ale i mezi jednotlivými školskými diagnostickými pracovišti vzájemně. Pokud bych měl vycházet z Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize jsou poruchy chování definovány jako *„opakující se a trvalý (v délce trvání nejméně 6 měsíců) vzorec asociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte.“* Navíc musí být během jednoho roku přítomny alespoň tři ze symptomů s jedním symptomem trvale přítomným v posledních šesti měsících. Mezi tyto příznaky zahrnujeme agresi k lidem a zvířatům, destrukci majetku a vlastnictví, nepoctivost nebo krádeže a násilné porušování pravidel.

Mezinárodní klasifikace nemocí poruchy chování dělí také na poruchy s lepší prognózou a poruchy se špatnou prognózou. Poruchy s lepší prognózou jsou reakcí na určitá prostředí nebo vznikají při skupinových aktivitách. Poruchy se špatnou prognózou jsou trvalé a kontinuální.

Klasifikační systém americké psychiatrické asociace (DSM-IV) dělí poruchy chování z hlediska věku na poruchu chování se začátkem v dětství a poruchu chování se začátkem v adolescenci (po 10. roce života). Navíc rozlišuje poruchy lehké, střední a těžké.

Obecně poruchy chování klasifikujeme třemi základními znaky, kterými jsou chování nerespektující sociální normy, neschopnost udržovat přijatelné sociální vztahy, agresivitu coby rys osobnosti nebo chování.

Školní legislativa vymezuje poruchy chování specifické a nespecifické. Specifické poruchy chování vznikají vlivem působení různých vnějších a vnitřních faktorů na podkladě prokázaného oslabení nebo změn v centrální nervové soustavě. Nespecifické poruchy jsou pak ty, které vznikly z jiných příčin než specifické, tedy, chybí jim organický podklad.

2.1.1 Specifické poruchy chování

Současná klasifikace MKN zahrnuje projevy dítěte se specifickou poruchou chování do hyperkinetických poruch chování, dříve se užíval termín lehká mozková encefalopatie, později lehká mozková dysfunkce nebo minimální mozková dysfunkce. V současnosti se asi nejvíce ujal název attention deficit hyperactivity disorder, neboli ADHD.

Na vzniku specifických poruch chování se podílejí faktory genetické i negenetické. Mezi negenetické řadíme zejména vlivy prostředí v průběhu od prenatalního období až do adolescence.

Dle MKN se hyperkinetická porucha dělí na dva typy, porucha pozornosti a aktivity a hyperkinetická porucha chování. K základním příznakům hyperkinetických poruch patří hyperaktivita, porucha pozornosti a impulzivita.

Dle DSM-IV se některé z příznaků hyperaktivity, impulzivity a nepozornosti vyskytují již před 7. rokem života a některé z příznaků na více místech zároveň. Poruchu navíc nelze vysvětlit jinou psychickou poruchou (Hutyrová, 2013).

2.2 Změny v chování z hlediska vývoje osobnosti

Každý stupeň vývoje se vyznačuje svým specifickým vzorcem chování, který je u dítěte daného věku předpokládáno. U dítěte předškolního věku nelze ještě poruchu chování diagnostikovat, nicméně drobné odchylky od normy lze již spatřovat. Jedná se zejména o výraznou vzdorovitost, neposlušnost, výrazné odmítání a nerespektování autority. Po nástupu dítěte do školy již můžeme pozorovat příznaky problémového chování. V tomto období je také výrazným projevem dítěte lež. Je nutné však zdůraznit, že většinou jde o nepřesné rozlišení vzpomínek, fantazii dětí, ne však o lež záměrnou nebo nijak plánovanou. Stěžejním obdobím pro tuto práci je střední školní věk a období dospívání. Tedy věkové kategorie, se kterými se většinou v zařízeních pro výkon ústavní výchovy setkáváme. V těchto vývojových obdobích je jedinec formován

především vrstevnickou skupinou, která má svá pravidla. Pro dítě školního věku je důležité, aby do této vrstevnické skupiny zapadl, a leckdy je schopné pro to udělat cokoli. Jakmile je však jedinec nějakým způsobem odlišný, stává se terčem posměšků nebo šikany této skupiny. Právě šikana a její nárůst v posledních letech poznamenává další vývoj jedince do budoucna. V období dospívání si dítě dokazuje svou nezávislost tím, že se často vymyká uznávaným společenským normám, hledá svou novou identitu. Jedinec se již může začít odpoutávat od rodiny, která pro něj není autoritou nebo necítí potřebné citové zázemí, které nalézá jinde. Takové zázemí může nacházet v partě, která nedodrží právní normy daného státu a dopouští se kriminálního chování. Nejčastěji krádeže, přepadávání, vloupání. Jedincovo chování může být ovlivněno užíváním psychotropní látky (Vágnerová, 2004).

3 Sociálně patologické chování

Termín sociální patologie je souhrnné označení pro nezdravé, abnormální a obecně nežádoucí společenské jevy. Právě těmto nežádoucím projevům je věnována další kapitola. Jsou zde popsány nejčastější příčiny a projevy sociálně patologického chování, které budou následně hodnoceny v praktické části diplomové práce jako projevy, kterých se děti na útěku ze zařízení dopouštějí.

3.1 Příčiny sociálně patologických jevů

Patologické chování vzniká ve vztahu ke společnosti, v důsledku působení řady různých psychosociálních faktorů, které působí ve vzájemné interakci. Lze tedy říci, že příčiny sociálně patologických jevů jsou multifaktoriální. Zkoumání příčin sociálně patologického jednání je rozsáhlé vzhledem ke společenské nebezpečnosti. Teorií, které se pokouší příčiny takového chování vysvětlit je celá řada a vycházejí z různých východisek. Obecně lze tyto teorie rozdělit do tří přístupů:

1. Biologicko-psychologická teorie
2. Sociálně psychologické teorie
3. Sociologická teorie

U všech těchto přístupů a teorií můžeme vyzorovat vzájemné prolínání faktorů biologických, psychických i sociálních.

Při řešení sociálně patologických jevů je nutná znalost příčin a zdrojů, které vedou k jejich vzniku. S tím souvisí i výběr účinných metod a postupů pro prevenci, ovlivňování a působení na tyto osoby.

K nejčastějším sociálně patologickým jevům patří agresivita a násilí, suicidiální chování, zneužívání psychotropních látek, návykové a impulzivní poruchy, kriminalita a delikvence a sociálně patologické jevy spojené s rodinným prostředím (Fischer, Škoda, 2014).

3.2 Agresivita a násilí

Na úvod vysvětlení rozdílu mezi pojmem agresivita a agrese, které jsou často zaměňovány, ale každý z pojmů znamená něco jiného.

„Agrese (z lat. Aggressio) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit“ (Martínek, 2009, str. 9). Jedná se vlastně o projev agresivity v chování jedince. Kromě fyzické agrese můžeme popsat také agresi psychickou či emocionální, jako je zastrašování, zostuzení, vyhrožování apod. Agrese může být také definována jako vyhledávání záliby v ubližování jiným osobám, stává se pro jedince uvolněním, potěšením.

„Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem“ (Martínek, 2009, str. 9).

Fischer a Škoda (2014) ve své publikaci uvádí, že všeobecně uznávaná definice agresivity neexistuje. Agresivní chování dle nich můžeme definovat jako chování omezující práva a narušující integritu sociálního okolí. V souvislosti s agresivitou se můžeme často setkat s pojmem hostilita. Hostilita označuje nepřátelský postoj vůči sobě a okolí s agresivními projevy chování. „Zdravou“ míru agresivity nazýváme asertivitou, což znamená schopnost zdravě se sociálně prosazovat společensky přijatelným a potřebným způsobem.

3.2.1 Druhy agresivity

Neexistuje obecně přijatá klasifikace agresivity. Na agresivitu se různé klasifikace z pohledu medicínského, psychologického nebo sociologického. Z pohledu sociální patologie uvádí Fischer a Škoda (2014) následující dělení:

1. Zlostná agresivita – reaktivní forma, impulzivní výraz afektu s minimální nebezpečností, řadíme sem např. zášť, nenávisť, cílené způsobování bolesti
2. Instrumentální agresivita – agresivita jako prostředek k dosažení cíle, cílem může být i ochrana sebe sama nebo ochrana blízkých
3. Spontánní agresivita – chování, kdy způsobení bolesti přináší emocionální uspokojení, které jsou abnormální a patologické, příkladem může být sadismus

Martínek (2009) uvádí osm druhů agrese na základě tří faktorů – přímé a nepřímé agrese, verbální a fyzické agrese, aktivně, pasivně.

Jedná se o:

1. Fyzickou aktivní přímou agresi – bití oběti, fyzické ponižování, využívání fyzické převahy, ve školním prostředí se s touto agresí setkáváme ve formě šikany
2. Fyzickou aktivní nepřímou agresi – k ublížení oběti si agresor najde prostředníka, agresor pouze přihlíží, jak je oběti ubližováno, na samotné agresi se nepodílí
3. Fyzickou pasivní přímou agresi – ve školním prostředí častá agrese, kdy se jedná o bránění někomu v dosahování jeho cíle, jedná se o ničení pomůcek, záměrné ničení téměř dokončeného výrobku, aj.
4. Fyzickou pasivní nepřímou agresi – odmítnutí splnění některých požadavků, např. odmítnutí pomoci postiženému spolužákovi
5. Verbální aktivní přímou agresi – jedna z nejčastějších agresí, nadávky, urážky, slovní ponižování
6. Verbální aktivní nepřímou agresi – rozšiřování pomluv, které ubližují druhému, může se jednat o ostrakismus, tedy první stádium šikany
7. Verbální pasivní přímou agresi – naprostá ignorace druhého člověka
8. Verbální pasivní nepřímou agresi – agrese, při které se jedinec nezastane toho, kdo je nespravedlivě kritizován nebo trestán

3.3 Suicidiální jednání

Suicidium (z lat. *Suiciduum* – sebevražda) znamená vědomé a úmyslné ukončení vlastního života. Vedle dokonaných suicidií zahrnuje i sebevražedné pokusy, myšlenky, záměry, fantazie. Rozlišujeme tvrdší a měkčí způsoby suicidiálního jednání. Měkčím způsobem, který je typický pro dospívající dívky a ženy, je např. požití léků. Tvrdším způsobem označujeme např. oběšení, skok z výšky, užití střelné zbraně.

Sebevražedné jednání je motivováno únikem ze zátěžové situace, která se pro jedince stává v jeho očích nezvladatelnou, zdá se mu bezvýchodná, bez další perspektivy. V opačných případech může mít sebevražedné jednání účinek upozornění na sebe samu, zejména v případech, kdy nejsou uspokojovány některé z potřeb jedince. Jde spíše o pouhou demonstraci za účelem vydírání druhých.

Častými příčinami suicidiálního chování bývají partnerské neshody a také alterace životních hodnot. Obecně můžeme příčiny suicidiálního chování rozdělit do pěti hlavních skupin.

1. Medicínské faktory – suicidium jako reakce na tělesné onemocnění
2. Psychické faktory – riziko sebevražedných myšlenek a sebevražd u jedinců s depresemi, psychózami, těžkými úzkostnými poruchami, hypochondrickými poruchami a posttraumatickými stresovými poruchami. U dětí a dospívajících jedinců se jedná o projevy vzteku na důležité blízké osoby s pocity zoufalství, viny a bezmoci
3. Demografické faktory – z hlediska věku je nejrizikovější skupinou období adolescence, mladší dospělost a vyšší věk, častěji jde o muže
4. Sociální faktory – mezi tyto faktory můžeme zařadit neuspokojivé sociální vztahy, dysfunkční rodinu, násilí v rodině, ztráta sociálních vazeb, ekonomické důvody (zejména nezaměstnanost).

Sociální faktory patří k nejzávažnějším ovlivňujícím riziko suicidia a to zejména v období adolescence a rané dospělosti. Na osobnost jedince působí zejména nefungující rodinné vztahy, citová deprivace, ztráta blízké osoby, dlouhodobé konflikty se sourozenci nebo rodiči. Dalším rizikovým faktorem jsou školní problémy a problémy mezi vrstevníky. Na suicidiální řešení problémů má vliv také přímá či nepřímá zkušenost se sebevražedným chováním.

Specifickým projevem suicidiálního chování je sebepoškození (automutilace). „*Sebeпоškození představuje chování bez vědomého a cíleného záměru zemřít, jehož důsledkem je poškození tělesné integrity, znamená závažnou patologii zvláště ve věku adolescence, kdy se nejčastěji objevuje*“ (Fischer, Škoda, 2014, str. 77). Motivy pro sebepoškození jsou rozdílné, uváděné jsou pocity vzteku, úleva od napětí, někdy i přání zemřít. Rizikovými skupinami ohroženými sebepoškozením jsou zejména mladé ženy, které mají za sebou pohlavní zneužití. Obecně jde o skupiny osob pohlavně zneužitě, sexuálně či tělesně týrané, osoby ženského pohlaví, které mají větší sklon k sebeobviňování, mladí lidé, kteří nemají dostatek zkušeností s jiným řešením problémů a překonávání překážek a osoby s duševními poruchami.

Významnou úlohu v tomto směru zastává prevence suicidiálního chování, jejímž cílem je omezit počet a vliv rizikových faktorů a posílit protektivní faktory na straně jedince, rodiny i celého prostředí (Fischer, Škoda, 2014).

3.4 Zneužívání psychoaktivních látek

Psychoaktivními látkami označujeme látky, které ovlivňují psychickou činnost. Některé psychoaktivní látky mohou vyvolávat závislost, hovoříme tedy o návykových látkách. Návyková látka je pak taková chemická látka, která mění psychický stav jedince a může vytvořit závislost. Rozlišujeme dva typy závislostí – fyzickou (somatickou) a psychickou. Fyzická závislost představuje nepříjemné tělesné příznaky, jako například třes, pocení, křeče, průjem. Je definována jako stav adaptace organismu na drogu. Psychická závislost znamená touhu po opětovném navození příjemných stavů po dávce návykové látky a odstranění pocitů nepříjemných.

Závislostní chování má multifaktoriální příčiny, ke vzniku a rozvoji závislosti vedou různé faktory biologické, psychické a sociální.

K psychickým důvodům řadíme určitý způsob prožívání, uvažování a hodnocení různých situací a způsob chování s nižší mírou sebekontroly a volních vlastností. Vysoké riziko vzniku závislosti na psychoaktivní látce mají osoby s depresí. Dalším faktorem ovlivňujícím užívání návykových látek jsou osobnostní rysy jedince, například má-li jedinec zvýšenou potřebu vyhledávat nové zážitky, sklon k riskování, sníženou citlivost k ohrožení. Vyšší tendence k závislostnímu chování mají jedinci s poruchami osobnosti a psychickým onemocněním. Nezodpovězenou otázkou však zůstává, zda duševní porucha vede k užívání psychoaktivních látek nebo naopak užívání

psychoaktivních látek vede k rozvoji duševní choroby nebo zda jsou oba faktory na sobě nezávislé (Fischer, Škoda, 2014).

K významným sociálním faktorům, které ovlivňují vznik závislostí, patří rodina, sociální skupiny, životní prostředí, sociální konformita. Vogt (in Fischer, Škoda, 2014) uvádí, že existují životní etapy, které mohou být charakteristické vyšší vnímavostí ke zneužívání návykových látek. Jde zejména o počátek dospívání, kdy dospívající více experimentují s drogami.

3.5 Škodlivé užívání alkoholu

Alkohol je nejrozšířenější a nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou, která je běžně dostupná. Uvolňuje psychické napětí, zlepšuje náladu, zvyšuje pocit sebejistoty. Změny v chování po užití etanolu (hlavní, psychoaktivní složka alkoholu) jsou individuální v návaznosti na množství, koncentraci etanolu v nápojích, pohlaví, tělesné hmotnosti, hladině alkoholu v krvi a době uplynulé od předchozí dávky.

Stádia závislosti na alkoholu popisuje kanadský psycholog českého původu E. M. Jellinek.

1. Počáteční stádium – zvyšují se dávky alkoholu, zkracují se přestávky mezi jednotlivým pitím, alkohol přináší úlevu od problémů
2. Varovné stádium – zvyšující se tolerance k alkoholu, jedinec často pije tajně, má trvalé myšlenky na alkohol, objevuje se občasná opilost, výpadky paměti
3. Rozhodné stádium – tolerance na alkohol stále stoupá, jedinec pomalu ztrácí nad užíváním kontrolu, dochází ke změně nálad, ke konfliktům na pracovišti, objevují se i tělesné příznaky. V tomto stádiu se u jedince hromadí problémy, které nutí ke kratší nebo delší abstinenci. Díky tomu, že jedinec ve svých očích vydrží abstinovat, začíná znovu pít s přesvědčením, že „bude alkohol ovládat“, ve skutečnosti však alkohol potřebuje denně a dává přednost společnosti lidí, kteří také pijí. V této fázi dochází ke změně osobnostních vlastností, k deprivaci, k rozpadu interpersonálních vztahů.
4. Konečné stádium – jedinec pije v kteroukoliv denní dobu, tolerance na alkohol se začíná snižovat a jedinec se rychleji opije, není však bez alkoholu schopný

vydržet. Objevují se somatické, psychické poruchy, pocity bezmoci. Jedinec vyhledává osoby, které užívají alkohol [pomoczavislosti.cz]

Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN 10) definuje poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním alkoholu v oddíle F10. Znaky závislosti pak definuje, došlo-li během jednoho roku ke třem nebo více z následujících jevů:

1. Silná touha nebo pocit puzení požívat alkohol
2. Potíže v sebeovládání
3. Tělesný odvykací stav – při vynechání alkoholu vznikají odvykací potíže
4. Růst tolerance – k dosažení stejného účinku je třeba vyšších dávek alkoholu
5. Zanedbávání zájmů ve prospěch pití alkoholu, zvýšené množství času potřebné k zotavení se z účinku alkoholu
6. Pokračování v užívání přes jasný důkaz, že užívání alkoholu má vliv na tělesné duševní zdraví, práci, rodinu, vztahy, apod. [pomoczavislosti.cz].

3.6 Závislost na vybraných nealkoholových látkách

Jde o proces komplexních změn v somatické, psychické a sociální oblasti. Mezinárodní klasifikace nemocí se duševním poruchám a poruchám chováním způsobené nealkoholovou látkou zabývá v oddíle F11 – F19.

3.6.1 Závislost na nikotinu

Jedná se o velmi rozšířený druh závislosti, který je stejně jako alkohol běžně dostupný. Působení změny nálad, redukuje stres a zvyšuje výkon jedince. Nejrozšířenější způsob intoxikace je kouření cigaret. „*Vzhledem k tomu, že nikotin působí zejména v akutních dávkách na psychiku člověka euforicky a jeho účinek je obdobný jako u přirozených neurotransmiterů, vyvíjí se poměrně rychle tolerance vůči nikotinu a závislost na této látce*“ (Fischer, Škoda, 2014, str. 97). Abstinenční příznaky se projevují podrážděností, nepřátelským chováním, úzkostí, depresi, zpomalením srdečního pulzu a zvýšenou chutí k jídlu. Zdravotní problémy, které plynou z kouření cigaret, nezpůsobuje nikotin, ale inhalace oxidu uhelnatého a dehtových látek, které vznikají při kouření tabáku.

3.6.2 Závislost na opioidech

Pokud hovoříme o opioidech, též opiátech, jedná se o sloučeniny extrahované z máku setého a jejich deriváty. Mezi neužívanější látky opiátů patří opium, morfin

a jejich deriváty heroin, braun, metadon, aj. Tyto látky vyvolávají rychlou a silnou závislost psychickou i biologickou. Opiáty přináší pocity uvolnění, útlumu, dochází k omezení funkcí paměti, myšlení, pozornosti, poznávací funkce jsou zpomaleny. Při odvykacím stavu nebo abstinenci nastupuje úzkost, pocení, nervozita, neklid, nespavost, podrážděnost, svalové křeče aj. Opakovaná intoxikace opiáty způsobuje obrovské změny v mozku (Fischer, Škoda, 2014).

Léčba odvykacího stavu může být velmi komplikovaná a je vhodné ji svěřit specializovanému pracovišti. Léčba závislosti, zejména na heroinu, patří k nejzávažnějším.

3.6.3 Závislost na stimulantích

Mezi stimulantia řadíme amfetamin, pervitin, kokain. Stimulantia zvyšují psychomotorické tempo a bdělost, zrychlují myšlení a vybavenost paměti, zkracují spánek, zahánějí únavu a vyvolávají euforii. Často také snižují chuť k jídlu. Látky této skupiny nevyvolávají fyzickou závislost, ale „pouze“ psychickou. Tato závislost se projevuje především cravingem (touha po látce a jejích účincích). Nutno podotknout, že psychická závislost je daleko závažnější než závislost fyzická. Dlouhodobé užívání stimulantů může vést k toxické psychóze, která se rozvíjí postupně. Hlavními znaky rozvinuté toxické psychózy u uživatelů stimulantů jsou paranoidní domněnky, změny nálad, zrakové, sluchové i taktilní halucinace (Minařík In: Kalina, 2003).

3.6.4 Halucinogenní drogy

Nejvíce vědecky prozkoumaná skupina drog. Halucinogenní drogy můžeme obecně rozdělit do tří základních skupin. První skupinou jsou přírodní halucinogeny rostlinného původu, například durman. Druhou skupinou jsou přírodní halucinogeny živočišného původu, například bufetenin. Do třetí skupiny spadají semisyntetické a syntetické, tedy poloumělé a umělé halucinogeny, kterými je například LSD (Miovský In: Kalina, 2003).

Intoxikace halucinogenními drogami způsobuje zvýšený srdeční tep, krevní tlak a tělesnou teplotu, motorický neklid. K psychickým projevům intoxikace halucinogeny patří synestetické vnímání, poruchy paměti a myšlení. Účinky těchto látek jsou značně individuální, u některých uživatelů mohou vyvolat pocity euforie u jiných záchvaty paniky (Fischer, Škoda, 2014).

3.6.5 Konopné drogy

Za psychicky nejaktivnější látku konopných drog je považován delta-9-trans-tetrahydrocannabinol, obsažený v marihuaně a hašiši. Jedná se o nejrozšířenější drogy na světě. Po užití kanabinoidů dochází ke stavům euforie a psychickému uvolnění, zpomalenému vnímání času, zostřenému smyslovému vnímání. Efekt užití drogy nastupuje po 15-30 minutách od intoxikace a může trvat až šest hodin. V těle se pak kanabinoidy akumulují relativně dlouhou dobu. V moči jsou patrné vzorky ještě tři dny po vykouření tzv. jointu, u pravidelných uživatelů marihuany se v moči mohou nacházet stopy ještě šest týdnů po posledním užití.

Mnohé studie také dokazují, že kromě negativního dopadu na lidský organismus má marihuana také léčivé účinky. Zejména u pacientů postižených AIDS a u onkologicky nemocných lidí (Fischer, Škoda, 2014).

3.6.6 Návykové a impulzivní poruchy

„Návykové a impulzivní poruchy jsou poruchami schopnosti jedince vzdorovat impulzivním činům nebo chování, které poškozují samotného jedince nebo jeho okolí“ (Fischer, Škoda, 2014, str. 113). Takové činy nejsou plánované ani promyšlené a jedinec nad nimi nemá žádnou kontrolu, nebo jen malou. Dle Mezinárodní klasifikace nemocí do této skupiny poruch patří patologické hráčství, patologické zakládání požárů (pyromanie), patologické kradení (kleptomanie), trichotillomanie a jiné návykové a impulzivní poruchy, mezi které zahrnujeme například intermitentní explozivní poruchu, workoholismus nebo závislost na nakupování. V MNK 10 spadají tyto poruchy do kategorie označení F63. Všechny tyto uvedené poruchy mají tři společné charakteristiky, podle nichž je možné je oddělit od jiných poruch.

1. Neschopnost odolat impulzu nebo pokušení, i přestože si je jedinec vědom svého společensky nežádoucího chování.
2. Narůstající napětí před provedením činu, kterého si je jedinec vědom. Toto napětí lze eliminovat pouze vykonáním činu.
3. Vykonaný skutek přináší jedinci pocity vzrušení, uvolnění, uspokojení ve chvíli realizace. Později se mohou dostavit výčitky svědomí i pocity viny.

Návykové a impulzivní poruchy mají stejně jako jiné poruchy multifaktoriální příčiny vzniku. Podílí se na nich faktory biologické, psychologické a sociální. K biologickým faktorům řadíme raná poškození centrální nervové soustavy, vrozené

typy temperamentu, impulzivita, zvýšená potřeba nových podnětů, egocentrismus nebo nízká míra empatie. Mezi psychologické faktory můžeme zařadit následky citové deprivace, izolace, odmítání, nevyřešený psychický konflikt, únik ze zátěžové situace nebo nevědomá nenávisť vůči blízkým osobám spojená s neuspokojováním potřeb. Sociálními faktory jsou naučené nežádoucí vzorce chování, nedostatky v rodinném zázemí a v interakci s blízkými, nežádoucí hodnotové preference, vliv vrstevníků, pasivní trávení volného času.

Návykové a impulzivní poruchy vedou k řadě problémů a důsledků, se kterými se musí jedinec vyrovnávat. Zejména jde o oblast rodiny a vztahů, o profesní oblast a společenské postavení. Při léčbě těchto poruch je nejčastěji využívána individuální terapie, rodinná terapie nebo kognitivně-behaviorální terapie.

3.6.7 Patologické hráčství

Jedná se o časté, opakující se epizody, které v životě jedince dominují a vedou k poškození sociálních, pracovních, materiálních a rodinných hodnot. V neposlední řadě též vedou k zadlužení se. Jedinec pokračuje v hazardních hrách i ve chvíli, kdy jeho hraní již narušilo některé oblasti hodnot nebo došlo k problémům se zákonem.

Mluvíme-li o patologickém hráčství, musí být naplněna následující diagnostická kritéria, která určuje Mezinárodní klasifikace nemocí:

- dvě nebo více epizod hráčství v uplynulém roce,
- epizody hráčství neznamenají zisk, ale pokračují i přes osobní nepohodu a narušování fungování v denním životě,
- intenzivní puzení k hraní s nemožností vlastní vůlí hráčství zastavit,
- celkové zaujetí myšlenkami na hru.

V souvislosti s hráčstvím postupně dochází i na potíže spojené s nedostatkem financí. Jedinci si peníze na hru obstarávají půjčkami, které nejsou schopni splácet nebo se uchylují k nelegálnímu způsobu získávání peněz, například z krádeží nebo podvodů. Obecně jsou rizikovější skupinou muži, kteří začínají již v mladistvém věku. Ženy se k takovému chování uchylují méně často a ve starším věku, kdy jim hra slouží jako únik z deprese. K rizikovým faktorům dále patří nižší sociálně-ekonomický status jedince, příslušnost k minoritě, gamblersství rodičů, větší užívání alkoholu a tabáku.

Patologické hráčství neznamená jen závislost na hracích automatech, ale zahrnuje celé spektrum hráčských aktivit – karetní hry, ruleta, sázení v loteriích, na dostizích, na různé sportovní zápasy, aj. Obvykle se závislost vyvíjí velmi pomalu a na společensky akceptovatelné úrovni (Fischer, Škoda, 2014).

3.6.8 Patologické zakládání požárů

Patologické zakládání požárů neboli pyromanii, lze definovat jako opakované zakládání nebo pokusy o založení požárů bez zřetelného motivu a trvalé zaujetí předměty a motivy, které s požáry a procesem hoření přímo souvisí. Důležité je odlišit pyromana od žháře. Zatímco pyroman zakládá ohně pro pocit vzrušení a následný pocit uspokojení, žhář zakládá ohně z prvotního motivu poškodit majetek.

Někteří autoři také rozlišují pyromanii od pyromanie v dětském věku, která bývá označována jako firesetting. Zejména ve věku 5-10 let děti nechápou nebezpečí, kterou hra s ohněm přináší, experimentují, případně si hrají na vědce. Dětskou pyromanii můžeme rozdělit do pěti kategorií:

1. pyromanie jako volání o pomoc,
2. delikventní pyromanie – jako součást vandalství nebo činů z nenávisti, pomsty,
3. těžce narušená pyromanie – u psychotických nebo paranoidních jedinců,
4. pyromanie v důsledku zhoršených kognitivních funkcí,
5. socio-kulturně podmíněná pyromanie – zakládání ohňů pro uznání dospělých.

Faktory ovlivňující rozvoj dětské pyromanie souvisí s prostředím i individualitou jedince. Pyromanie jako hra, upoutání pozornosti, nedostatek sociálních kompetencí, neznalost nebezpečí při manipulaci s ohněm, nedostatečný dohled rodičů nad dětmi, pozorování dospělých osob při manipulaci s ohněm, zanedbávání nebo zneužívání dítěte, tlak vrstevníků, stresové životní události. Pyromanie se současně vyskytuje i s dalším antisociálním jednáním, například vandalství nebo sexuální útoky.

Pyromanií se zabýval již Sigmund Freud, který vyslovil myšlenku, že pyromanie představuje regresi k primitivní touze člověka ukázat svoji moc nad přírodou.

(Fischer, Škoda, 2014)

3.6.9 Patologické kradení

Patologické kradení, neboli kleptomanie, je opakovaná neschopnost odolat impulzům k ukradení věcí, i přesto, že jedinec tyto věci ke svému obohacení nepotřebuje, naopak, hromadí je, odkládá nebo ničí. Krádež věcí není motivovaná snahou o pomstu nebo hněvem, ale důležitý je pocit napětí před činem a uspokojení při činu a po něm (Fischer, Škoda, 2014).

3.6.10 Trichotillomanie

Dle Mezinárodní klasifikace nemocí se jedná o poruchu charakterizovanou ztrátou vlasů, která je způsobena opakovaným nutkáním k vytrhávání vlasů. Vždy se o vytrhávání vlasů jednat nemusím, někteří jedinci získávají pocit uvolnění při vytrhávání očních řas, obočí nebo pubického ochlupení. Stejně jako u všech výše zmiňovaných poruch, i zde je přítomno stoupající napětí, které je následně vystřídáno pocitem uvolnění a uspokojení. Dříve, než bude tato porucha diagnostikována, je nutné si ověřit nepřítomnost zánětu kůže nebo zda není vytrhávání vlasů způsobeno jako reakce na bludy a halucinace (Fischer, Škoda, 2014).

3.7 Kriminalita a delikvence

Nejprve k vysvětlení pojmů kriminalita a delikvence. Kriminalitu (z latinského *criminali* – zločinný) definujeme jako chování, které je v dané společnosti považováno za trestné. Jde o souhrn trestných činů, které se v dané společnosti vyskytují, a za které se udělují sankce dle trestního zákona. Delikvence (z latinského *delinquere* – provinít se) je širším pojmem, který nezahrnuje jen kriminalitu, ale také činy, které nejsou trestné, například přestupky. Pojem delikvence bývá často používán ve spojitosti s nežádoucím chováním dětí a mládeže. V případě mládeže se také užívá pojem juvenilní delikvence.

Delikvenci a kriminální chování můžeme označovat dle Fischera a Škody (2014) jako projevy poruchy sociálně adaptačních schopností a dovedností.

Faktorů, které ovlivňují rozvoj kriminality a delikvence je celá řada a působí ve vzájemné interakci. Rozdělit je můžeme do třech oblastí, faktory biologické, psychické a sociální. Jedním z biologických faktorů je pohlaví, protože muži se delikventního chování a kriminálních činů dopouští podstatně častěji než ženy. Mezi další biologické faktory řadíme věk, vrozené dispozice, poruchy v ontogenetickém vývoji, poškození CNS, poruchy chování a emocí. K psychickým faktorům řadíme úroveň mentálních

schopností, a to na celé škále od mentální retardace po osoby vysoce inteligentní. Dále jedince s poruchou osobnosti, zejména disociální poruchou a jedinci s poruchami emocionality. Zvláště společensky nebezpeční jsou jedinci s poruchou sexuální preference. Významným sociálním faktorem, který může ovlivnit rozvoj kriminální chování a delikvence je rodina. Závisí na osobnosti rodičů, na funkčnosti a úplnosti rodiny. Velký vliv zde sehrává také pobyt v ústavním zařízení a problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, syndrom CAN (Fischer, Škoda, 2014).

Kriminalita jako taková mění postupem času svůj profil. Mění se i profil pachatelů, kdy se zvyšuje podíl prvopachatelů a roste podíl dětských, mladistvých a mladých dospělých pachatelů. Až 2/3 známých pachatelů jsou osoby mladší 18 let. V posledních letech se zvýšil počet těchto pachatelů až trojnásobně.

Páchání trestné činnosti mladistvými pachateli je ovlivněno psychickým a somatickým vývojem daného jedince, jeho vlastnostmi a zkušenosti. Obecně se dá však říci, že mezi dětskými a mladistvými pachateli se projevují určité zvláštnosti, kterými jsou:

- jiný hodnotový systém,
- spolupachatelství ve skupině,
- nedokonalá příprava na čin (chybí plánování),
- neúměrná tvrdost ničení předmětů a zařízení, devastace,
- nedostatek vědomostí a schopností k překonávání překážek,
- ovlivnění alkoholem nebo jinou návykovou látkou,
- více emotivního zapojení než rozumového, trestná činnost je často páchána pod vlivem momentální situace,
- svěřování se s trestnou činností členům party,
- rozdělování kradených věcí hierarchicky mezi členy skupiny.

Nejčastěji se mládež podílí na krádežích vloupáním, dále na majetkové trestné činnosti, mravnostní trestné činnosti, ale i na násilné trestné činnosti. Po spáchání takové činnosti následuje trest, který může skončit i trestem odnětí svobody. Soudní řízení a rozsudek znamenají pro mladistvého důležitou osobní zkušenost se sankčním

systemem a společenskými hodnotami. Uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody je potvrzením nebezpečnosti spáchaného činu i jeho osoby. Trest u mladistvých zdůrazňuje především výchovnou funkci trestu.

Mladistvý delikvent je nejčastěji posuzován ze tří hlavních úhlů:

1. zda je delikventní jednání způsobeno individuálními zvláštnostmi nebo působením sociálního prostředí,
2. zda je osobnost jedince výrazně odkloněna od společenského normálu,
3. zda lze ovlivnit mladistvého a jeho další život tak, aby se již delikventní chování neopakovalo, tzn. zabránit recidivě.

„Mezi mladistvými pachateli roste brutalita násilných trestných činů, často dochází k usmrcování bezbranných starých lidí a dětí. V některých případech byl prokázán bezprostřední vliv násilí v televizi nebo ve filmu, kdy šlo vlastně o napodobení nebo vyzkoušení shlédnutého násilí“ (Mühlpachr, 2002, str. 73).

4 Útěky

Závěrečná kapitola teoretické části diplomové práce se zaměřuje konkrétně na problematiku útěků. Popisuje jednotlivé formy útěků a zabývá se terminologií, která je s útěky spojena. Při pátrání po pohřešovaných osobách se musí Policie České republiky řídit Pokynem policejního prezidenta, který obsahuje přesný popis postupu při pátrání. S tímto pokynem jedna z podkapitol seznamuje. Na závěr jsou popsána specifika, která přináší útěky ze zařízení pro výkon ústavní výchovy a co obecně jedince k útěkům může vést.

„Útěk lze interpretovat jako určitou variantu únikového jednání. Dítě řeší svůj problém útekem z prostředí, které se mu zdá ohrožující nebo jinak nepřijatelné“ (Matějček In: Hutýrová).

Broža (2006) uvádí, že s útekem se setkáváme celý život od útlého dětství, v každé životní etapě, v každé životní situaci, kdy je naše spokojenost či nespokojenost závislá na kvalitě vztahů. Těmto podmínkám se buď přizpůsobíme, nebo z nich unikáme. V dětství jsme odkázáni na kvalitu vztahu s rodičem, zda nám dá dostatek bezpečí a přizpůsobí se dětským potřebám, zda nám umožní bezpečně unikat do fantazií

a zabrání tomu, aby se tyto úniky staly nebezpečné. V období puberty se dostáváme do světa neklidu, který je plný úniků a útěků. Dospívající chce opustit dosavadní prostor a využívá k tomu různé strategie, které nemusí být vždy společensky přijatelné. Všechny své síly zaměřuje na vytvoření nové identity, ve které se bude cítit dobře. A právě v tomto období jedinec velmi často utíká, a to zejména před sebou samým, před nejistotou, úzkostí, strachem. Jednou z možností této situace je také útěk k sociální skupině, která dospívajícího přijme bezvýhradně.

Pokud hovoříme o útěku jako takovém, setkáváme se s různými formami útěků, které mají různé příčiny. Pokud se jedná o útky dětí z domova, jedná se většinou o děti, které pochází z dysfunkčních rodin. Důvodem pro útěk z rodiny může být zneužívání, týrání, zanedbávání dítěte nebo závislostní chování rodičů.

Formy útěků, se kterými se můžeme setkat:

- Zkratkové jednání, impulzivní útky – jednorázové, nepromyšlené, jedná se o momentální reakci na určitý podnět, dítě se většinou chce vrátit domů, poté, co je nalezeno se mu uleví. Dle Matějčka dítě volí útěk jako obranu před ponížením v očích rodičů, před ohrožením vlastní identity. Utíká před hrozícím nebezpečím, nepříjemností, nepřemýšlí, co bude následovat. Hledá pomoc u příbuzných nebo známých, a proto se ho daří rychle nalézt.
- Plánované útky – jako reakce na dlouhodobé problémy, dítě neutíká bez rozmyslu, má předem promyšleno, koho bude žádat o pomoc. Dítě často vyhledává rozvedeného rodiče, u kterého očekává porozumění, doufá, že se u něj bude mít lépe. Někdy může být takový útěk fantazijní reakcí dvou a více dětí s touhou po dobrodružství. Děti se v takovém případě dobře připravují, mají mapu, zásoby.
- Chronické útky – kdy se dítě většinou nechce vrátit a utíká opakovaně, tyto útky se objevují u dětí z nefunkčních rodin, i dětí deprivovaných, zneužívaných, týraných a dětí s nařízenou ústavní výchovou
- Útky z ústavních zařízení – kdy se jedná o reakci na omezení svobody či odtržení od prostředí, kde dítě mělo zázemí. Může se

jednat o projev vzdoru vůči vychovatelům, nebo pokud dítě pocítuje nějakou nespravedlnost. Útěk může být doprovázen představou pomsty rodičům, kteří se budou trápit. Děti na útěku z ústavní výchovy se často na útěku dopouští přestupků, proto pro ně útěk nebývá „školou samostatnosti, ale asociality“ (Hellebrandová, 2005).

Pokud dojde k tomu, že dítě skutečně uteče z domova, obrací se rodina na Policii České republiky, která ihned vyhledává pátrání po hledaných a pohřešovaných osobách. Tuto funkci plní policie ze zákona (zákon č. 283/1991 Sb. o Policii ČR) a je oprávněna zveřejňovat údaje nepostradatelné pro identifikaci hledané osoby. Je zde na místě si vysvětlit rozdíl mezi pojmem hledaná osoba a pohřešovaná osoba.

4.1 Hledaná osoba

Hledanou osobou je osoba, která nějakým způsobem figuruje v trestním řízení a je třeba ji vypátrat vzhledem k neznámému pobytu. Jedná se zejména o podezřelé, svědky, obviněné, případně jedince uprchlé z výkonu vazby.

4.2 Pohřešovaná osoba

Osobou pohřešovanou je osoba, u níž bylo oznámeno pohřešování z důvodu neznámého pobytu a pohybu a nejedná se o osobu hledanou. Do pohřešovaných osob spadají děti, které utečou z domova. Do této kategorie spadají také děti, svěřené do péče zařízení pro výkon ústavní výchovy a preventivní výchovné péče, které mají soudem nařízenou ústavní výchovu. Do pátrání po pohřešovaných osobách se zapojuje pořádková i kriminální policie. Po vyhlášení pátrání provádí policie kontrolu osob, které odpovídají popisu pohřešované osoby a prohlídí místa pravděpodobného pohybu těchto osob. Těmito místy jsou většinou nádraží, herny, nelegálně obydlené objekty apod. Problémem u pohřešovaných osob, a to zejména u dětí z výkonu ústavní výchovy, není vypátrání samotné, ale v opakovaném útěku dříve, než je administrativně vyřazeno z pátrací databáze policie.

V případě postupu pátrání po pohřešované osobě a zapojení podpůrných složek závisí také na věku pohřešované osoby a místě útěku. V případě pohřešování dítěte předškolního věku jsou veškeré pátrací úkony zahájeny neprodleně. Čím mladší je pohřešované dítě, tím více sil a prostředků policie nasazuje. U starších dětí je nutné nejprve prošetřit, zda nejsou u příbuzných, přátel, či se například nestaly účastníky

dopravní nehody. Vyloučit samozřejmě nejde ani variantu, že se dítě mohlo stát obětí trestného činu. Samostatnou kategorií jsou děti, které utíkají ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, které se často na útěcích dopouštějí i drobné kriminální činnosti (Kloubek, 2006).

Policie se při pátrání po pohřešovaných osobách řídí Závazným pokynem policejního prezidenta č. 28/2009, který pro osoby mladší 18 let vymezuje následující:

Čl. 22, odst. 5 – je-li pohřešovanou osobou osoba mladší 15 let, vyhlášující útvar:

- a) Vyžádá vyhlášení mimořádného pátracího šetření*
- b) Vyžádá spolupráci policejního psychologa k zajištění komunikace s rodinou*
- c) Zajistí součinnost s policisty specializovanými na problematiku mládeže*
- d) Po vyhodnocení operativní situace ve vhodných případech rozhodne o provedení pátrací akce ve stanoveném prostoru*
- e) Zajistí zveřejnění pátrání v hromadných sdělovacích prostředcích*

Čl. 27 Postup po vypátrání osoby, odst. 1 a), 3. Jde-li o osobu mladší 18 let

3.1 vyzve jejího zákonného zástupce k jejím převzetí, pokud nenastanou důvody vylučující tento postup, je-li předání osoby zákonnému zástupce bez zbytečných odkladů neuskutečnitelné, předá ji místně příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany k podání návrhu soudu na její dočasné umístění v příslušném školském zařízení formou předběžného opatření

3.2 jde-li o svěřence, zpracuje „Zprávu o vrácení vypátraného svěřence“, kterou společně s vypátranou osobou předá do nejbližšího školského zařízení se záchytným režimem, a o této skutečnosti vyrozumí zákonného zástupce

Čl. 27 Postup po vypátrání osoby, odst. 1 d) jde-li o svěřence, který se ve stanovené době nevrátil zpět do školského zařízení z povoleného pobytu u rodičů, popř. u jiné osoby, zcela zjevně se u nich ukrývá a na danou výzvu k návratu zpět do školského zařízení nereaguje, vyrozumí místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí a příslušné školské zařízení

Čl. 27 Postup po vypátrání osoby, odst. 1 n) jde-li o svěřence s nařízenou ústavní výchovou uprchlého ze školského zařízení určeného pro její výkon,

- 1. zpracuje „Zprávu o vrácení vypátraného svěřence“ a*

2. vyzve školské zařízení, z něhož svěřenec uprchl, k jeho převzetí; odmítne-li školské zařízení v přiměřené době svěřence převzít, předá jej do nejbližšího školského zařízení se záchytným režimem (...)

4.3 Útěky ze zařízení pro výkon ústavní výchovy

Povinností každého školského zařízení je ihned po zjištění útěku dítěte ze zařízení tuto skutečnost nahlásit Policii České republiky a zákonnému zástupci dítěte. Oznamující pracovník zařízení doručí písemně příslušnému útvaru Policie ČR tiskopis „Oznámení o útěku ze zařízení“ s fotografií dítěte. Do formuláře se vyplní identifikační údaje, popis podoby, aktuálního oblečení a popis věcí, které má dítě u sebe. Dále údaje spojené se závislostí na psychoaktivních látkách, sebevražedných tendencích, trestní minulosti, předpokládaný motiv útěku, případně směr útěku a označení společníků na útěku. O útěku dítěte zařízení informuje také příslušný soud, který ústavní výchovu nařídil a příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí. Jakmile Policie ČR přijme oznámení o útěku dítěte, zavede dítě do evidence pohřešovaných osob.

Všechny osoby, které vědí konkrétní informace o dětech na útěku ze školského zařízení nebo je podporují v tomto jednání, mohou být stíhané za Ohrožování výchovy mládeže podle trestního zákona. V případě útěků dětí ze zařízení s uloženou ochrannou výchovou jsou tyto jedinci odpovědní za trestný čin Maření výkonu úředního rozhodnutí.

Ve školských zařízeních evidujeme útěky krátkodobé, dlouhodobé a útěky, které klasifikujeme jako nenávraty z dovolenek od osob odpovědných za výchovu. Krátkodobými útěky rozumíme útěky, pro které se dítě rozhodne za účelem užití návykové látky, bez které nemůže být. Nebo stavy, kdy potřebuje vyřešit momentální situaci, ze které si neví rady a útěk je v tu chvíli jediným možným východiskem. Dlouhodobými útěky se vyznačují zejména jedinci zvyklí na zahálčivý způsob života bez hranic a pravidel. Mají se ke komu ukrýt a jsou svým způsobem přizpůsobeni k životu na ulici. Nenávraty z dovolenek mají několik důvodů – odmítání vrátit se zpět do „režimového“ zařízení, do kolektivu, touha po svobodě, strach z dalšího odloučení od rodiny a osoby blízkých, aj.

Závažný problém mohou představovat dlouhodobé a chronické útěky ze zařízení. Důležité je vždy pátrat po příčinách těchto útěků a včasně na ně reagovat. Pokud totiž

budou pedagogičtí pracovníci tento fakt přecházet, může se rozvinout v problémové chování, které na sebe následně bude nabalovat další asociální chování (Vanžura 2006).

Matějček v souvislosti s úteků dětí z ústavní výchovy zmiňuje také projev toulání. Toulání může doprovázet úteků ze zařízení, zejména pokud dítě nemá kam jít. Příznakem toulání je citová plachost, nepřipoutanost k lidem ani místu, které by mělo význam domova. Často je tento projev symptomem psychické deprivace (Matějček In: Hellebrandová, 2005).

4.4 Důvody úteků dětí ze zařízení pro výkon ústavní výchovy

Je celkem pochopitelné, proč děti ze školských zařízení pro výkon ústavní výchovy utíkají. Oni sami se ve většině případů nerozhodli o umístění. Byli vytrženi ze svého pohodlného světa, kdy si mohli dělat prakticky, co chtějí, bez pravidel a hranic, do světa, kde mají pevný řád a musí se přizpůsobit. V tomto případě je myšlenka na útek a návrat do svého prostředí, kde se dítě cítí bezpečně pochopitelná. Zejména v prvních dnech po umístění do zařízení, kdy je pro každého začít v novém prostředí těžké. Dítě pociťuje nejistotu, strach, často také vztek a naštvání.

4.4.1 Adaptační šok

První myšlenka na útek přichází již se samotným nástupem do zařízení. Dítě prochází adaptační fází, kdy se musí vyrovnávat se změnou, která v jeho životě nastala. Je nutné, ke každému dítěti přistupovat individuálně i z hlediska toho, jaké byly důvody pro jeho umístění. S dítětem v počáteční fázi častěji pracuje psycholog, etoped, případně jiný odborný pedagogický pracovník, kteří pracují i s tématem útěku. Je dobré téma útěku začlenit i do společných, celokomunitních setkávání, aby dítě vědělo, že v tom není samo. Že podobnou fází i pocity si prošli i ostatní klienti zařízení.

4.4.2 Vliv kolektivu

Dítě v zařízení pro výkon ústavní výchovy nežije samo. Vliv kolektivu má své pozitivní i negativní stránky. Stačí jedna silná osobnost, která negativně ovlivňuje skupinu a dokáže manipulovat se slabšími jedinci k činům, kterých by se jinak nedopustili. V této fázi velmi výrazně záleží na pedagogickém pracovníkovi, zda včas dokáže diagnostikovat negativně orientované klienty se sklonem k manipulaci a motivovat ostatní jiným směrem. Dominantní jedinci však většinou i přes snahu pedagogů dokážou slabé a labilní jedince stáhnout na svou stranu. Nutno podotknout, že v zařízeních typu Dětský domov se školou převládají spíše skupinové úteků, naopak

v zařízeních Výchovných ústavů pak spíše útky individuální. Důvodem pro častější individuální útky v mládežnických zařízeních je nutno hledat ve výraznějších individualitách každého jedince, snazším navázáním kontaktu vně zařízení a ve větších zkušenostech s životem na ulici.

4.4.3 Touha po svobodě

Intenzivní touha po svobodě dožene většinu klientů školských zařízení. I přesto, že klienti těchto zařízení mají k dispozici plné přímé zaopatření, je jim nabízena velká škála mimoškolních, atraktivních aktivit, zařízení jim umožňuje návštěvy rodinných příslušníků a děti mohou jezdit pravidelně na dovolenky, je touha vrátit se k původnímu způsobu života velmi silná a lákavá. To platí zejména u jedinců, kteří byli zvyklí žít život bez velkého omezování. Touha po svobodě ale není jedinou motivací pro útek. Často jde ruku v ruce s touhou po droze, se kterou má většina klientů v zařízení pro výkon ústavní výchovy nějakou zkušenost.

4.4.4 Strach

Strach prožívá dítě od první chvíle umístění do školského zařízení. Strach z nejistoty, z toho co ho čeká, z toho, co se kolem něho odehrává. Útek je pak jednou z možností, jak se se situací vypořádat. Velmi často však tyto jedince využívá k útěku dominantní vrstevník, který touží po svobodě a labilnějšího jedince jen využije, aby v tom nebyl sám.

Strach může vyvolat nejen samotná změna v životě dítěte, ale i někdo z kolektivu, který vyhrožuje, slovně nebo fyzicky atakuje. Vznikající šikana v kolektivu pak může jedince dovést až k útěku, pokud nebude dostatečně silný na to, aby o pomoc požádal někoho z pedagogických pracovníků.

4.4.5 Vliv rodiny

Ve všech školských zařízeních je nutné dbát na pozitivní spolupráci s rodinami dětí. Pokud rodina spolupracuje, důvěřuje přístupu pedagogických pracovníků a má o dítě zájem, dokáže svým přístupem kladně ovlivnit smýšlení dětí o útěku. V praxi se však setkávám také s rodiči, kteří sice na oko spolupracují, nicméně při dlouhodobém pobytu dítěte na útěku své děti vědomě ukrývají. Zvláště zajímavé jsou útky dětí k rodičům, které o ně neprojevují prakticky žádný zájem. Jsou to děti odmítané, deprivované, často týrané nebo zneužívané, a přesto k nim děti utíkají a nedají na ně dopustit. Velmi často

se stává, že si dítě takového rodiče idealizuje a touží po změně. Bohužel po návratu zpět do zařízení je dětská psychika a fyzický stav ještě horší (Vanžura, 2006).

II. Praktická část

5 Výzkumné šetření

Praktická část je zaměřena na tvorbu a prezentaci výzkumného šetření, které popisuje sociálně patologické chování dětí v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. V úvodu práce jsou vysvětleny důvody pro zvolení tématu práce, je zde popsána metodologie výzkumného šetření, charakteristika výzkumného vzorku, způsob analýzy dat a stanovení hypotéz. Stěžejní kapitola je věnována interpretaci výsledků, na základě kterých jsou potvrzeny, nebo vyvráceny stanovené hypotézy.

5.1 Úvod výzkumného šetření a jeho cíl

Volba tématu diplomové práce vychází z prostředí autorova zaměstnání. Autor pracuje již několik let jako vychovatel v zařízení pro výkon ústavní výchovy, konkrétně v Dětském domově se školou v Chrudimi. V tomto typu zařízení se často nachází děti s projevy sociálně patologického chování, poruchami chování a jinými nevhodnými či nežádoucími projevy. Je také velmi závažné, jakého množství útěků, se děti v tomto zařízení dopouštějí.

S dětmi se často o útěcích hovoří ve snaze ovlivnit jejich postoje k útěkům, ale mnohdy děti pedagogům oponují, že situaci kolem útěků nemohou porozumět, neboť sami nejsou umístěni v zařízení a nemají tudíž potřebu útěku. Záměrem práce je tedy získat více informací a dozvědět se o útěcích více. Kromě příčin a důvodů, proč se děti k útěkům uchylují, je dle mínění autora práce rovněž zajímavé, jaké jsou konkrétní činnosti dětí v době útěku. Z vyprávění dětí i policejních vyšetřování a zpráv je autorovi známo, že se děti často dopouští nežádoucího, sociálně patologického chování a páchají provinění.

Cílem praktické části tedy bylo zmapovat, jakého sociálně patologického chování se děti nejčastěji dopouštějí v době, kdy jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Aby výsledky měly vyšší vypovídající hodnotu a nebyly zaměřeny pouze na zařízení, ve kterém pracuji, je výzkum pojat celorepublikově. S žádostí o spolupráci bylo osloveno více než 180 zařízení pro výkon ústavní výchovy. Do výzkumu jsou zahrnuty dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

5.2 Metodologie výzkumného šetření

S ohledem na pojetí výzkumu je nejvhodnější metodou sběru dat dotazníkové šetření.

Dotazníkové šetření je kvantitativní metoda výzkumu veřejného mínění, která je často užívána v sociologii. Tato metoda se také často využívá i v dalších oborech. (Winkler, J., Petrušek M. 1997).

„Výzkumy prováděné pomocí dotazníkového šetření měří sociologické jevy a také jejich analýzu za použití matematických modulů a statistických technik. Dotazníky jsou zaslány či sděleny ústně vybrané skupině lidí. Díky této metodě je možné sesbírat velké množství dat s méně podrobnými informacemi. Tyto informace mohou být aplikovány na širší okruh lidí“ (Giddens, A., Sutton P. 2013, str. 63).

Cílem dotazníkového šetření je popsat, k jakým konkrétním druhům sociálně patologického chování se uchylují děti v době, kdy jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Jelikož je výzkum koncipován tak, aby byl daný jev zkoumán celorepublikově, byla zvolena forma elektronického dotazníku, rozšiřovaná přes webové rozhraní. Konkrétně bylo využito dotazníkového serveru Vyplňto.cz, díky kterému bylo možno dotazníky rozeslat elektronickou formou do různých zařízení pro výkon ústavní výchovy. Další výhodou je bezesporu finanční nenáročnost této formy a především vyšší atraktivita pro respondenty, neboť je obecně známo, že mládež preferuje formu elektronickou před formou papírovou. Webové rozhraní zaručuje vyšší míru zajištění anonymity, neboť dotazník lze vyplnit i přes mobilní telefon v soukromí.

Při tvorbě dotazníku byly použity jak otevřené, tak standardizované otázky, což vedlo k sestavení polostrukturovaného elektronického dotazníku. Kromě obecných informací se dotazník zaměřuje na četnost útěků, důvody útěků, ale především na jednotlivé druhy sociálně patologického chování. Při dotazování na sociálně patologické chování je použito především filtračních otázek, které rozdělují respondenty do skupin dle faktu, zda mají s konkrétním typem sociálně patologického chování zkušenost, či nikoliv. Pokud respondenti danou zkušenost s konkrétním chováním mají, zobrazí se další otázky, které se dotazují na více podrobností. V situaci, že se daný znak, či proměnná

respondenta netýká, dotazník automaticky přeskočí několik otázek a odkáže respondenta na otázku, která se týká jiného druhu sociálně patologického chování.

5.3 Charakteristika cílové skupiny a výzkumného vzorku

Výzkum je zaměřen na popis sociálně patologického chování dětí v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Cílovou skupinou jsou tedy chlapci a dívky s nařízenou ústavní výchovou, která je realizována v dětských domovech, dětských domovech se školou, výchovných ústavech, diagnostických ústavech, či v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Výzkum je zaměřen pouze na jedince, kteří se dopustili alespoň jednoho útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Výzkumný vzorek vychází z cílové skupiny respondentů. V současné době je v České republice přes 200 zařízení pro výkon ústavní výchovy, nicméně lze předpokládat, v mnoha zařízeních k útěkům nedochází. Cílem výzkumného šetření bylo získat alespoň 100 respondentů. S žádostí o spolupráci bylo osloveno 180 zařízení napříč Českou republikou a do výzkumu se zapojilo nakonec 126 respondentů – 72 dívek a 54 chlapců (podrobněji v dalším textu).

5.4 Stanovení hypotéz:

„Hypotéza je základním nástrojem vědeckého výzkumu prováděného hypoteticko-deduktivní metodou. Má podobu tvrzení o vztahu či souvislosti dvou či více proměnných. Její formulace předchází sběru dat, jež mají následně hypotézu a tím i celou výchozí teorii vyvrátit či koroborovat (dočasně potvrdit)“ (Hubík, S., 2006, str. 5).

Protože se autor rozhodl zmapovat poměrně rozsáhlou oblast chování dětí na útěku a jeho snahou bylo ověřit či vyvrátit zaběhlá schémata představ, co na útěku děti většinou provádějí, stanovil si hypotézu pro každou ze zkoumaných činností. Je si vědom toho, že je obvyklejší pro diplomovou práci stanovit spíše dvě až tři hypotézy a pak je ověřovat. Protože si však autor vytkl jako cíl práce zmapovat výskyt konkrétních činností dětí v době, kdy jsou na útěku, formuloval hypotézu pro každou zkoumanou okolnost a tudíž hypotéz má více než je obvyklé.

Hypotéza 1: Děti nejčastěji utíkají na několik dní, útěk nepřesahuje 1 týden.

Hypotéza 2: Více než 80 % dětí se během útěku dopustilo krádeže.

Hypotéza 3: Více než 25 % respondentů se dopustilo vandalismu.

Hypotéza 4: Opakovaného loupežného přepadení se dopustilo maximálně 5% dětí.

Hypotéza 5: Více než 40% dětí se během útěku setkala s nabídkou prostituce.

Hypotéza 5.1: Tuto nabídku minimálně 20% oslovených dětí přijalo.

Hypotéza 6: Děti na útěku nejčastěji zneužívají marihuanu a pervitin.

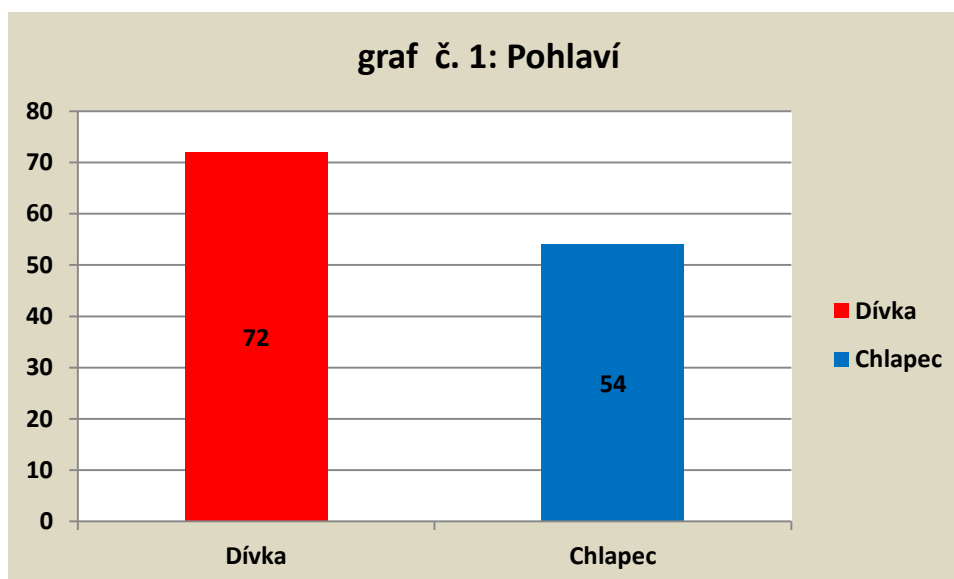
Hypotéza 7: Více než polovina dětí během útěku spala bez střechy nad hlavou, či přebývala ve squatu.

Hypotéza 8: Nejméně 30 % dětí se zapojilo do fyzické potyčky.

Hypotéza 8.1: Nejméně 50% z nich způsobilo zranění jiné osobě.

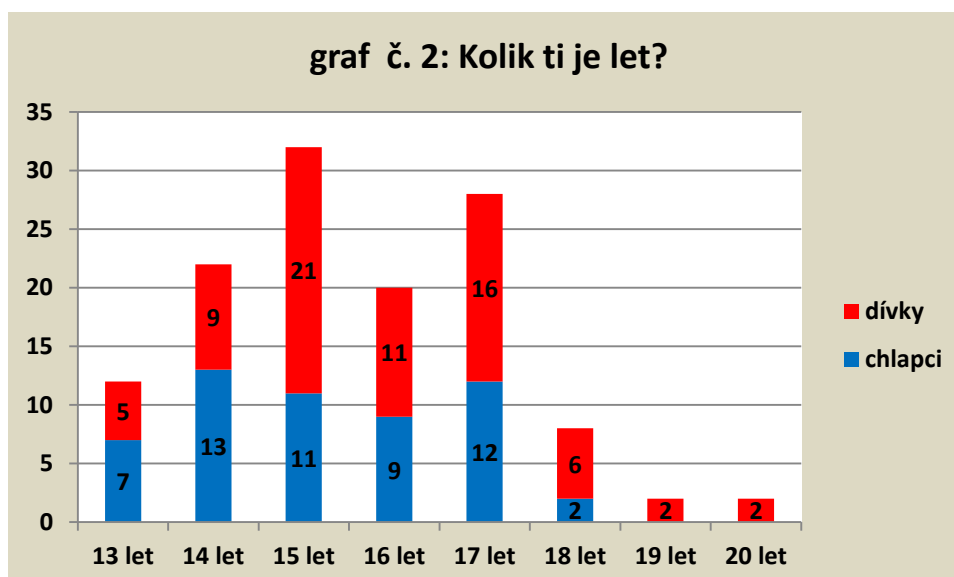
6 Vyhodnocení jednotlivých otázek

1) Pohlaví:

Z grafu č. 1 je patrné, že dotazník vyplnilo 72 dívek a 54 chlapců, celkem tedy 126 respondentů. Celkový počet respondentů sice přesahuje stanovených 100 odpovědí, nicméně vzhledem k počtu oslovených zařízení, mohl být ještě vyšší.

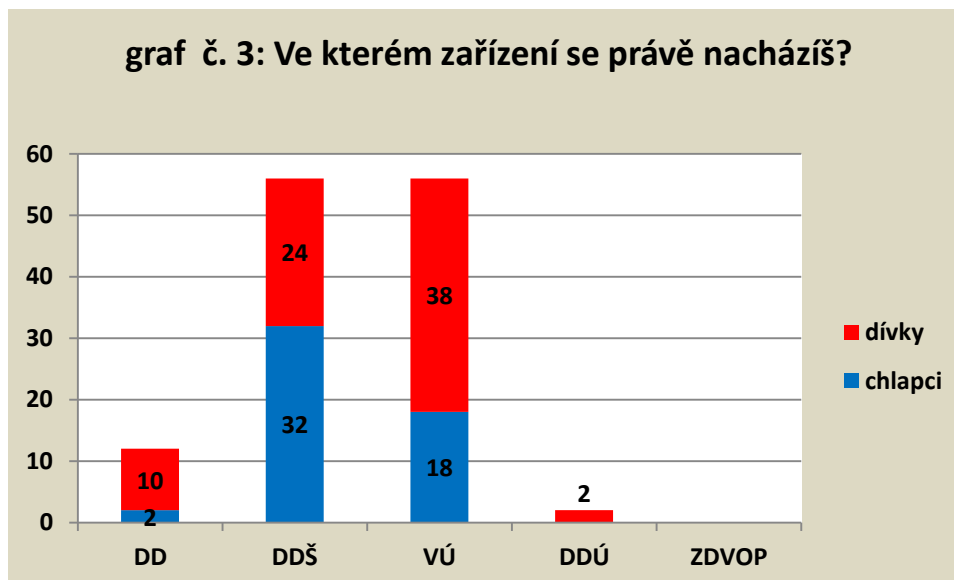
2) Kolik ti je let?

Graf č. 2 rozděluje respondenty z věkového hlediska. Nejčetněji zastoupené věkové skupiny jsou: 14 let (13 chlapců, 9 dívek), 15 let (11 chlapců, 21 dívek), 16 let (9 chlapců, 11dívek) a 17 let (12 chlapců, 16 dívek). Toto věkové rozmezí (14-17 let) je

typický věk pro klienty dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Proto mohou být tyto kategorie velmi hojně zastoupeny v otázce směřované k příslušnosti k zařízení.

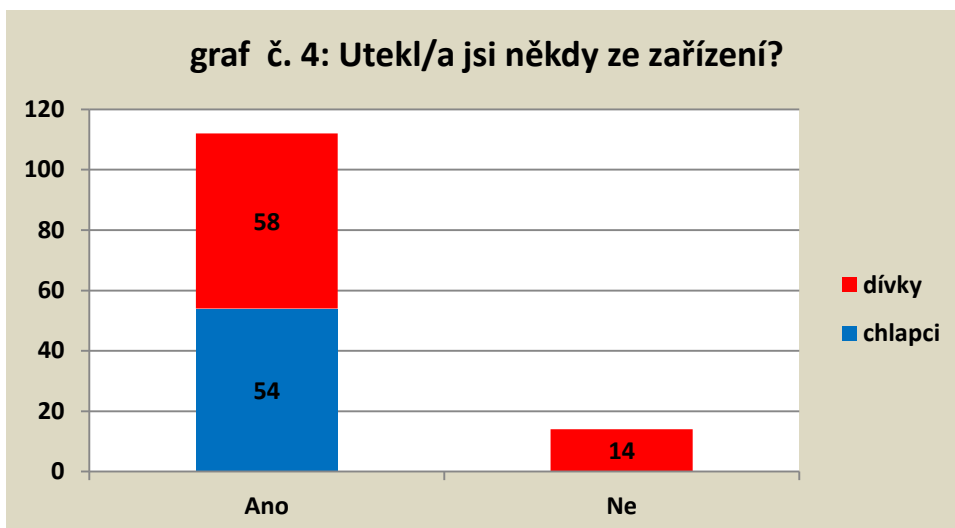
3) Ve kterém zařízení se právě nacházíš?

Graf č. 3 potvrzuje komentář u grafu č. 2. Nejvíce respondentů je umístěno v DDŠ a VÚ. Zajímavostí je i shodný poměr respondentů z obou zařízení. Nízký počet respondentů z dětských domovů (DD) lze zdůvodnit tím, že při realizaci výzkumu, kdy byly osloveny i dětské domovy s žádostí o spolupráci, zástupci DD často odepisovali, že z jejich zařízení děti neutekly v řádu několika let. Zajímavostí byl nejmenovaný DD, kde se dle slov paní ředitelky, za 20 let neuskutečnil jediný útěk, což je vizitka dobré práce s dětmi. Pouze dvě odpovědi se řadí k možnosti DDÚ (1,8%). Ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) se žádný vyplněný dotazník nevrátil.

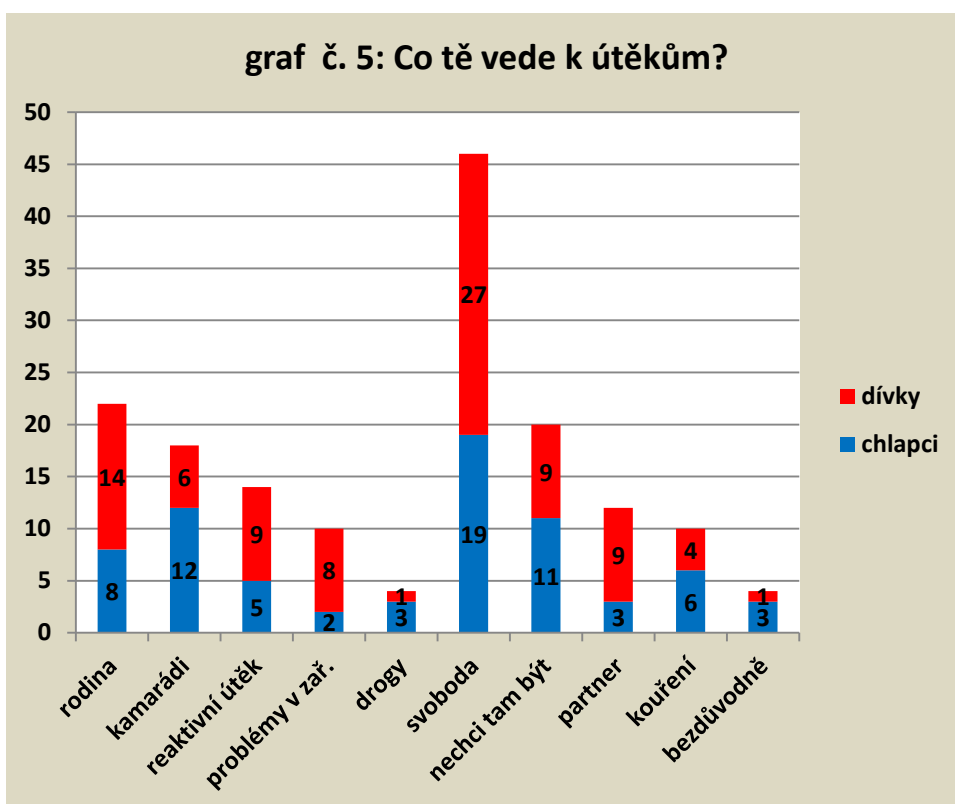
4) Utekl/a jsi někdy ze zařízení?

Tato filtrační otázka byla položena zcela záměrně na začátku dotazníku s cílem vyřadit respondenty, pro které není tento dotazník určen. Dotazník je určen pouze dětem, které minimálně jedenkrát utekly ze zařízení pro výkon ÚV. Na tuto podmínku najdeme upozornění již v úvodu dotazníku. Je však možné, že některé děti tyto texty přeskakují a nevěnují jim mnoho pozornosti.

Na základě této filtrační otázky bylo vyřazeno 14 dívek (viz. graf č. 4). Respondentovi, který označil možnost, že nikdy ze zařízení neutekl (zvolil možnost Ne), byl automaticky elektronický dotazník ukončen. Po této filtraci respondentů zůstalo 112 dětí, které odpovídaly na další otázky.

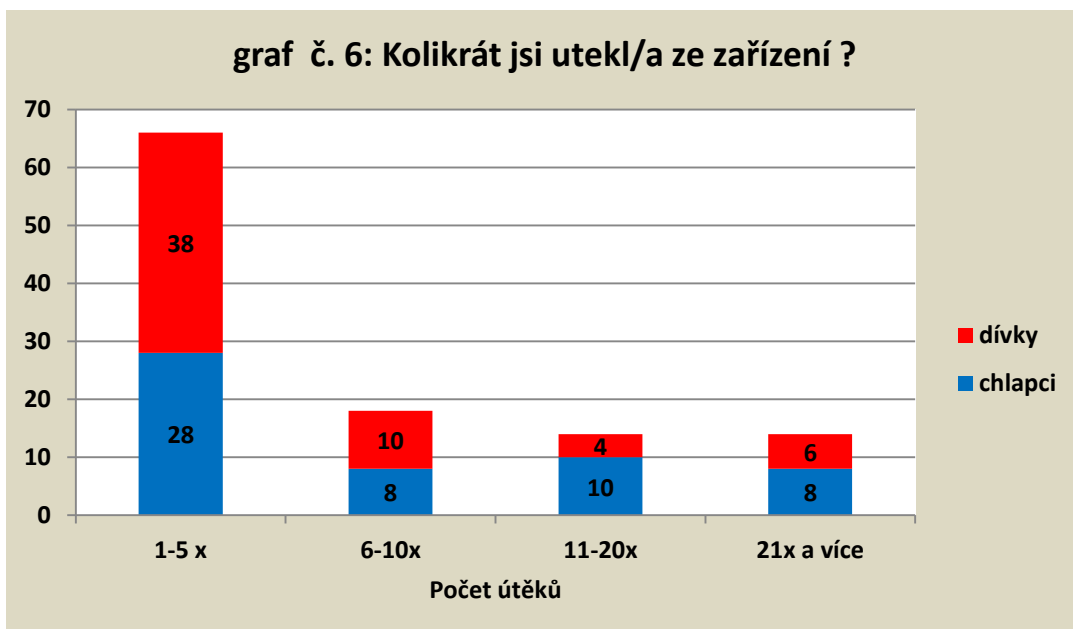
5) Co tě vede k útekům? (důvodů můžeš napsat více)

Graf č. 5 vyhodnocuje otázku č. 5 – Co tě vede k útekům? Tato otázka byla otevřená, neměla pevně stanovené varianty výběru, respondenti mohli napsat více

možností a důvodů, proč utíkají. Odpovědi byly velmi různorodé, někteří uvedli více příčin, tudíž bylo nutné odpovědi rozdělit dle určitých společných kódů. Nejfrekventovanějším kódem pak byla touha po svobodě. Jak je popsáno v teoretické části, v kapitole 4.4.3, touha vrátit se k původnímu způsobu života je velmi silná a lákavá. To platí zejména u jedinců, kteří byli zvyklí žít život bez velkého omezování, tato touha bývá spojována i s potřebou či touhou po drogách. Souvislost s drogami, či kouřením se však v tomto výzkumu nijak výrazně nepotvrdila. Velmi podobný kód, jako je svoboda, můžeme spatřovat i v kódu nechci tam být, který by mohl být totožný s touhou po svobodě, ale takto definovaná odpověď se v responsích objevovala opakovaně, proto dostala samostatné vyhodnocení. Velice častým důvodem byla i touha vrátit se do rodiny, kdy příčinou bývá stesk po rodinných členech, či prostředí. Osmnáct respondentů uvedlo, že utíká kvůli kamarádům. Toto je typický rys pro skupinové útky, kdy skupina svoji dynamikou donutí utéct i takové děti, které by za normálních okolností ze zařízení neutekly. V pořadí pátým nejčetnějším kódem jsou reaktivní útky, které jsou popsány v teoretické části jako nepromyšlené útky, kdy se jedná se o momentální reakci na určitý podnět. Dítě se po krátké době zpravidla vrací do zařízení.

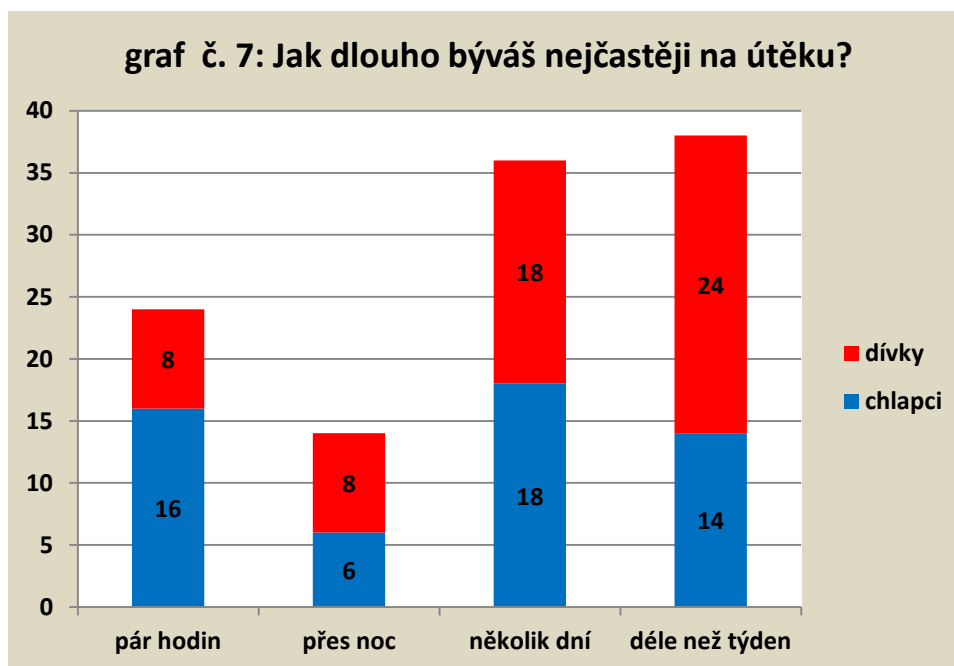
6) Kolikrát jsi utekl/a ze zařízení?

Graf č. 6 popisuje četnosti útěku ze zařízení pro výkon ÚV. Z grafu je patrné, že je 66. hlasy zastoupena četnost 1-5x, což tvoří cca 59% všech respondentů. Druhý nejvyšší

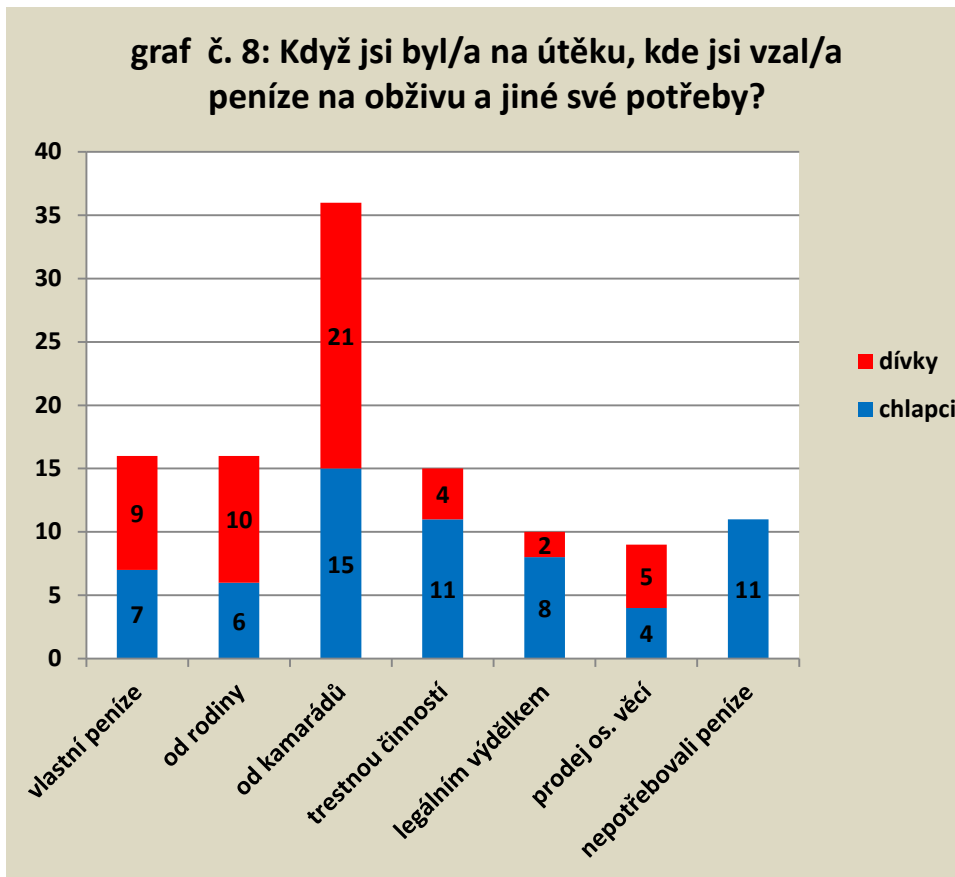
počet respondentů získala četnost 6-10x, zastoupena 18ti hlasy, což je 16% z celkového počtu respondentů. Shodně, tedy po 14ti hlasech, získaly četnosti 11-20x a 21x a více. Každá z nich vyjadřuje tedy 12,5% ze všech odpovědí. Z hlediska pohlaví lze říci, mezi častější útěkáře patří chlapci. Naopak děvčata převažují v kategoriích 1-5 a 6-10 útěků.

7) Jak dlouho býváš nejčastěji na útěku?

Cílem grafu č. 7 je popsat, jak dlouhou dobu stráví děti na útěku ze zařízení pro výkon ÚV. Nejvíce (38) odpovědí získala možnost déle než týden, což je cca 34%. O dva hlasy méně, tj. 36, získala varianta několik dní, tedy 32% celkových odpovědí. Varianta přes noc získala nejméně, 14 odpovědí – 12,5%. Krátkodobých útěků, tzn. útěků maximálně na pár hodin, se dopouští 24 respondentů – 21,5%. Tyto útěky mívají zpravidla reaktivní podobu, nebývají plánované. Z výsledků je patrné, že převažují útěky dlouhodobějšího charakteru, které bývají zpravidla doprovázeny větším množstvím sociálně patologického chování. Dále můžeme také pozorovat, že útěků delších než týden se dopouští především dívky. Příčina může spočívat v možnosti obstarat si snadněji střechu nad hlavou, než je tomu u chlapců.

8) Když jsi byl/a na útěku, kde jsi vzal/a peníze na obživu a jiné své potřeby?

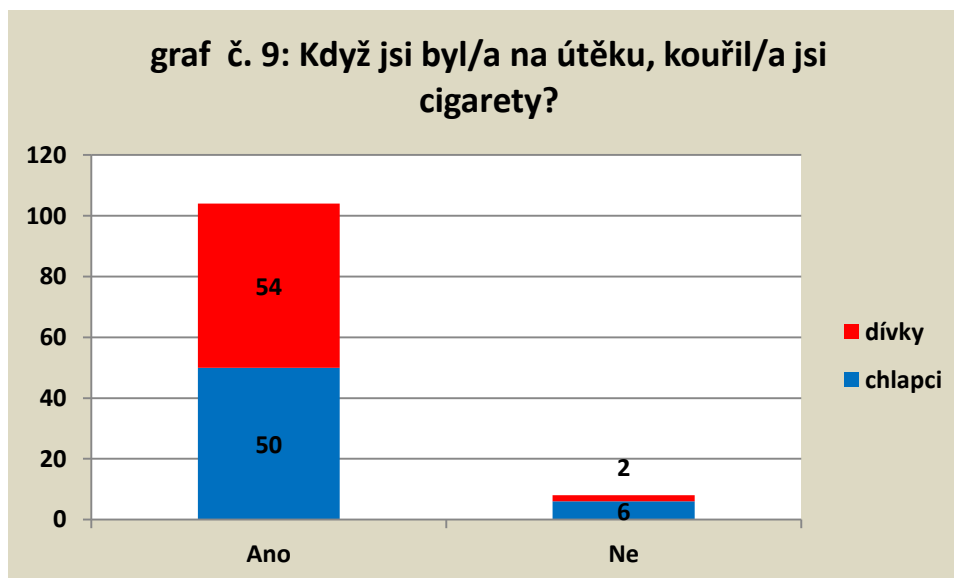

Graf č. 8 popisuje zdroje finančních příjmů na pokrytí životních a jiných potřeb po dobu útěku ze zařízení. Osobním předpokladem zde byla velká míra trestné činnosti, především krádeží atd. Jednotlivé možnosti odpovědí jsou pro mě velmi překvapivé, především pak možnost, že nejvíce dětí dostává peníze od kamarádů – celkem 36 respondentů, což vyjadřuje 32% celkového počtu. Po 16. hlasech (14,3%) získaly možnosti: vlastní peníze, od rodiny a možnost, že chlapci a dívky peníze nepotřebovali. Především tato poslední možnost v sobě ukrývá potenciál sociálně patologického chování, jako jsou krádeže, prostituce, loupežná přepadení, k čemuž se dostaneme v následujících otázkách.

K samotné trestné činnosti se přímo přiznalo 11 chlapců a 4 dívky, což je 13,4% z celkového počtu. Tento fakt je dle mého názoru pozitivní, předpokládaná míra trestné činnosti byla mnohem vyšší.

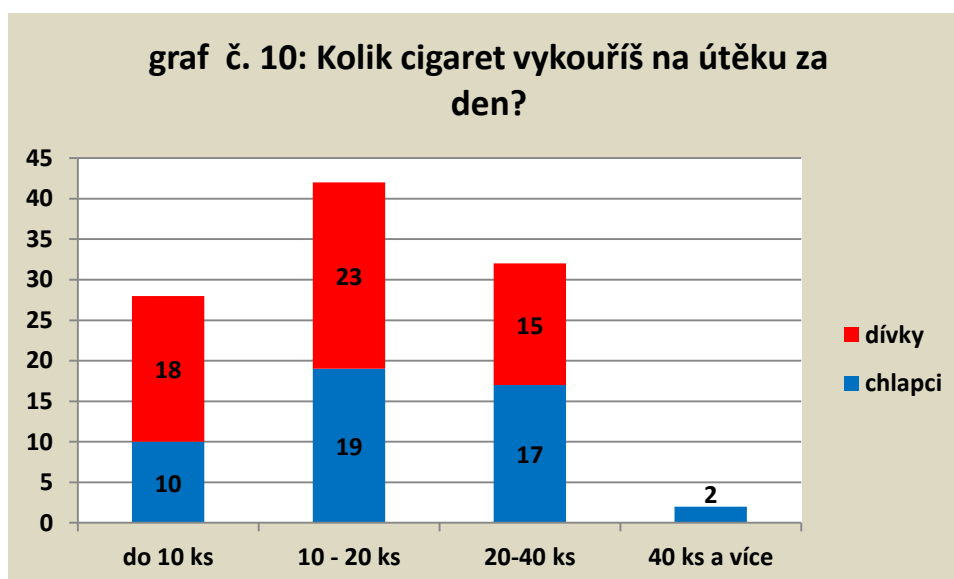
Otázky č. 9 až č. 20 jsou zaměřeny na problematiku závislostního chování. Otázky se zaměřují na závislosti na alkoholových, nealkoholových, psychoaktivních látkách. Některé otázky jsou zaměřeny také na patologické hráčství.

9) Když jsi byl/a na útěku, kouřil/a jsi cigarety?

Graf č. 9 vykazuje vysokou míru závislosti na nikotinu. Je smutnou pravdou, že drtivá většina dětí s nařízenou ústavní výchovou aktivně kouří a prevence velmi často selhává. Z grafu vyplývá, že 104 dětí (92,8%) během útěku (ale zpravidla i na volných vycházkách) kouří. Pouze 8 (7,2%) z celkových 112 respondentů označilo Ne. Tento výsledek je alarmující, bohužel však reálný. Vliv pohlaví zde nehraje roli.

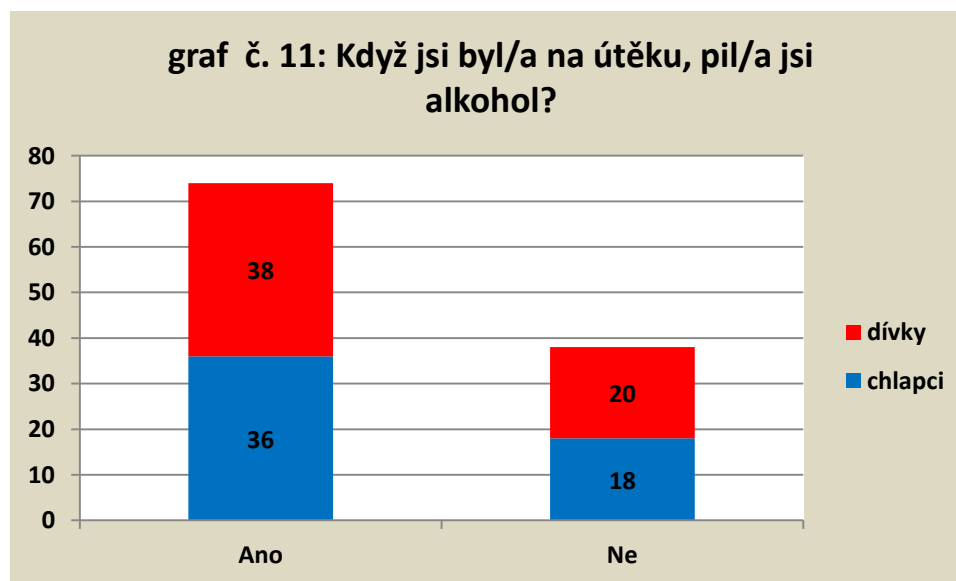
10) Kolik cigaret vykouříš na útěku za den?

Graf č. 10 navazuje na předchozí otázku č. 9, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 9 odpověděli Ano (104). Graf zde názorně zobrazuje, jaký počet cigaret jsou děti schopny vykouřit během jednoho dne. Méně než 10 cigaret vykouří denně na útěku 28 dětí (26,9%). 42 dětí (40,4%) zvolilo rozmezí 10-20 ks, což odpovídá maximálně jedné krabičce denně. Rozmezí 20-40ks odpovídá maximálně dvěma krabičkám cigaret denně. Tuto možnost označilo 32 dětí (30,8%). Možnost 40 ks a více označili 2 respondenti (1,9%).

Dalším tématem pro diskuzi zůstává, zda jsou tyto počty vykouřených cigaret za den pravidelné, trvale udržitelné i z hlediska finančních možností dětí. Vzhledem k převažujícím vysokým počtům cigaret za den by se mohlo zdát, že touha po cigaretách bude velmi častou příčinou útěků, což se však při tomto výzkumu nepotvrdilo (viz. graf č. 5).

11) Když jsi byl/a na útěku, pil/a jsi alkohol?

Graf č. 11 znázorňuje, že zhruba stejné množství chlapců (36) a dívek (38) v době útěku konzumuje alkohol (Ano). Z celkového počtu respondentů se jedná o 66%. Jedná se o celkem vysoká čísla, nicméně již nejsou tak závažná, jako tomu bylo v případě kouření, viz. graf č. 9. Zbýlých 20 dívek a 18 chlapců, čili 33% respondentů, uvedlo, že alkohol během útěku nepožilo (Ne).

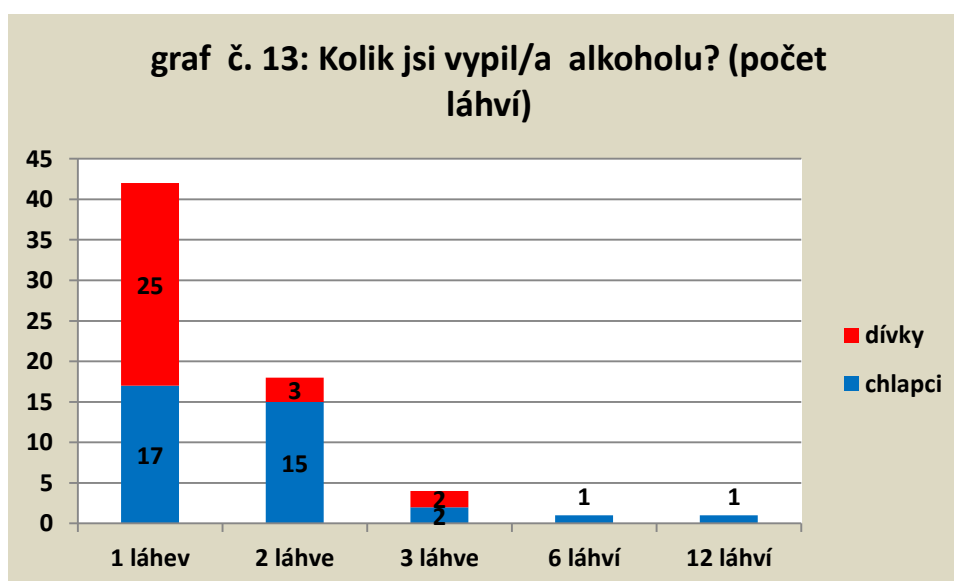
12) Byl to tvrdý alkohol? (vodka, fernet, whisky, slivovice, rum, a jiné)

Graf č. 12 navazuje na předchozí otázku č. 11, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 11 odpověděli Ano (74).

V otázce č. 12 odpovědělo kladně 74 respondentů. Na tyto respondenty byla směřovaná další otázka ohledně konzumace alkoholu, konkrétně, zda byl alkohol, který na útěku popíjeli z kategorie tzv. tvrdého alkoholu, čili pití s vyšším obsahem této látky. 66 respondentů (36 chlapců a 30 dívek) odpovědělo Ano. 8 dívek tvrdý alkohol nepilo (Ne).

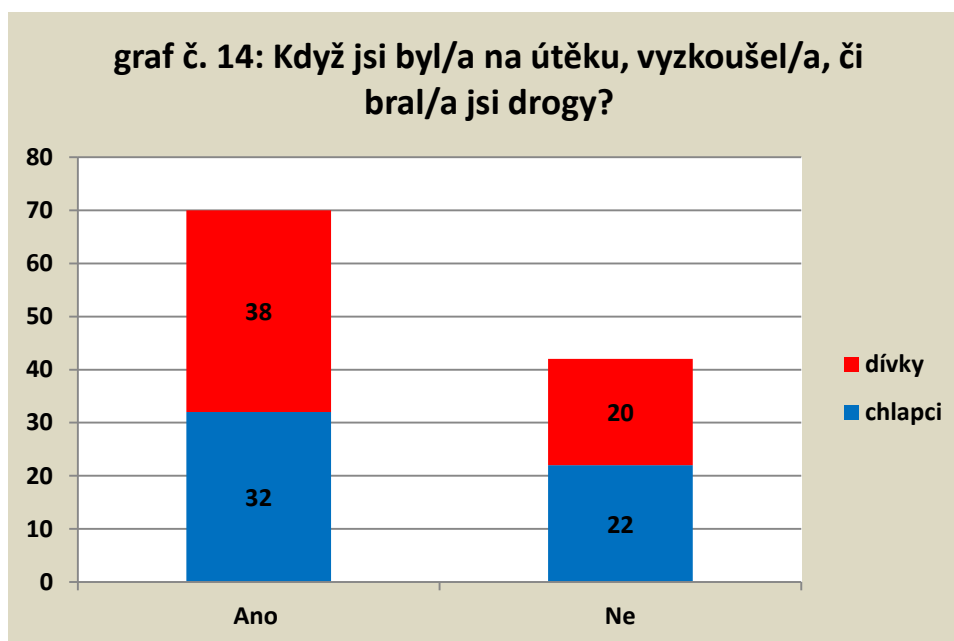
13) Kolik jsi vypil/a alkoholu? (počet láhví)

Graf č. 13 navazuje na předchozí otázku č. 12, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 12 odpověděli Ano (66).

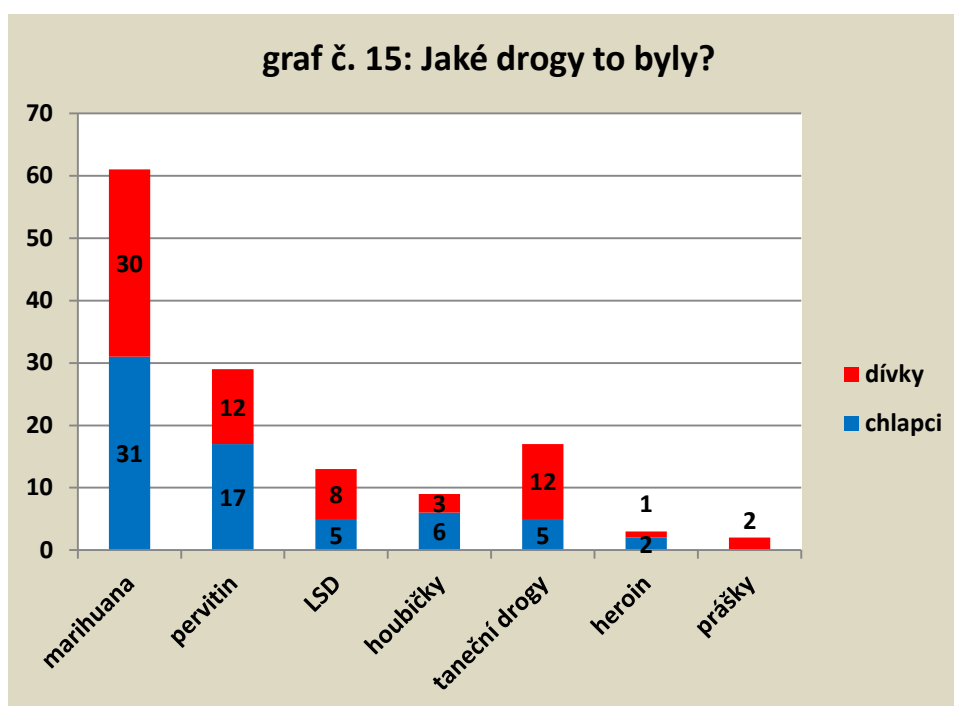
Graf č. 13 zobrazuje množství vypitého tvrdého alkoholu. Z grafu je evidentní, že nejvíce dívek holduje alkoholu v maximální míře 1 láhve tvrdého, naopak chlapci vykazují prakticky srovnatelné hodnoty i u možnosti 2 láhve. Ostatní možnosti (3, 6 a 12 láhví) jsou v poměru na jednu osobu diskutabilní, řekl bych i nereálné. Nicméně u posledních dvou možností bylo poznamenáno, že toto množství alkoholu bylo vypito v rámci party. To, že převážná většina respondentů nezvolila více než 1-2 láhve, lze přiřadit k faktu, že děti užívají s alkoholem jiné psychoaktivní látky, např. THC.

14) Když jsi byl/a na útěku, vyzkoušel/a, či bral/a jsi drogy? (marihuana, hašiš, pervitin, heroin, LSD, houbičky, durman, extáze a další)

Graf č. 14 zobrazuje, kolik dětí v době útěku vyzkoušelo, či opakovaně užívalo drogy. Drogy vyzkoušelo, či bralo 70 dětí (62,5%), konkrétně 32 chlapců a 38 dívek. Tito zvolili odpověď Ano. Zbýlých 42 dětí (37,5%) s drogou do kontaktu při útěku nepřišlo (odpověď Ne).

15) Pokud jsi odpověděl/a ANO, vypiš jaké:

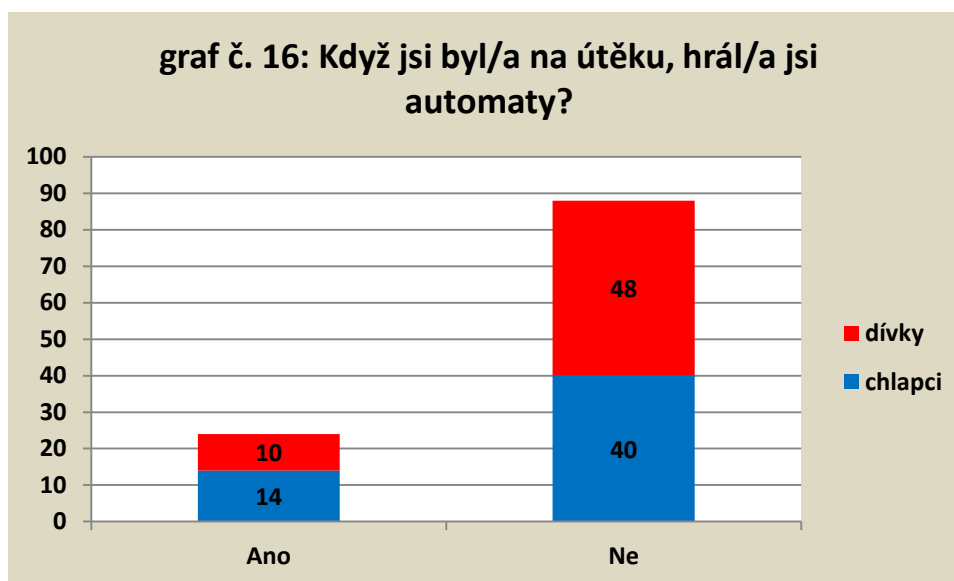

Graf č. 15 navazuje na předchozí otázku č. 14, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 14 odpověděli Ano (70).

V grafu č. 15 můžeme vidět, s jakými drogami děti během útěku ze zařízení přišly do styku. Otázka byla položena jako otevřená, tudíž děti mohly zapsat i více odpovědí, abychom mohli získat širší a přesnější přehled o spektru drog. Celkem bylo obdrženo 104 odpovědí.

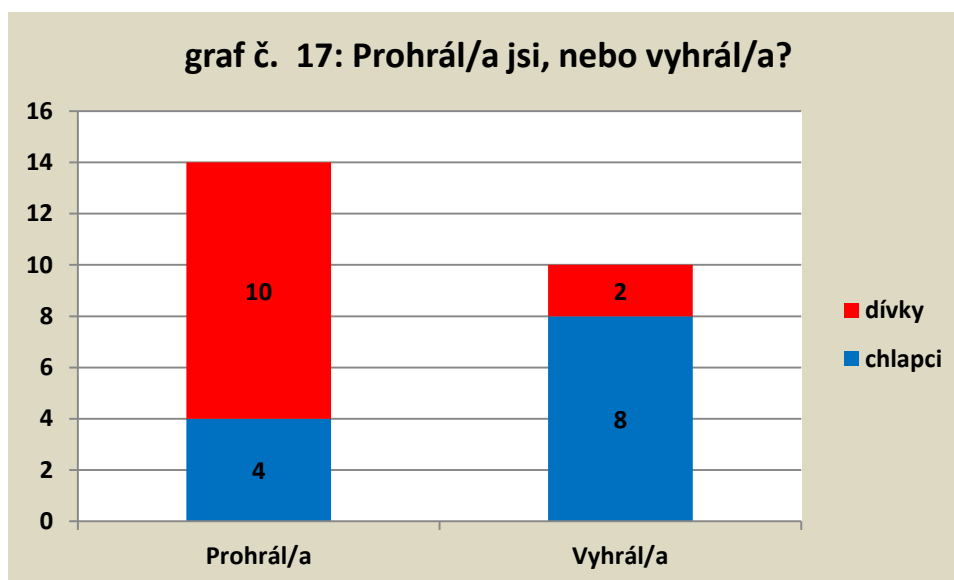
Mezi nejoblíbenější drogu mezi dětmi patří marihuana, kterou během útěku užilo 61 (87,1%) dětí, konkrétně 31 chlapců a 30 dívek. Druhou nejčastěji zneužívanou drogou je pervitin, který vyzkoušelo, či bralo 29 (41,4%) dětí, konkrétně 17 chlapců a 12 dívek. Na třetí příčce se umístily taneční drogy (extáze, MDMA). S tanečními drogami má zkušenost 17 (24,3%) dětí, konkrétně 5 chlapců a 12 dívek. Zkušenost s LSD (trippy) má celkem 13 (18,6%) dětí, konkrétně 5 chlapců a 8 dívek. Děti se během útěku dostaly i k houbičkám, celkem 9 (12,9%) dětí, 6 chlapců a 3 dívky. Dvě dívky (2,8%) se uchýlily k zneužívání prášků. Smutným faktem je, že se 3 (4,3%) děti, konkrétně 2 chlapci a 1 dívka, dostaly i k tak těžkým a nebezpečným drogám, jako je heroin.

16) Když jsi byl/a na útěku, hrál/a jsi automaty?

Graf č. 16 se zaměřuje na vyhodnocení otázky č.16, která se týká patologického hráčství, jinak řečeno gamblingu. Zde se zaměřuji na hru na výherních automatech. Gamblingu se účastnilo 24 (21,5%) dětí, konkrétně 14 chlapců a 10 dívek. Naopak, 88 (78,5%) dětí v době útěku ze zařízení automaty nehrálo.

17) Pokud jsi odpověděl/a ANO, kolik peněz jsi prohrál/a, nebo vyhrál/a?

Graf č. 17 navazuje na předchozí otázku č. 16, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 16 odpověděli Ano (24). V grafu č. 17 můžeme vidět, zda respondenti, kteří hráli v době útěku na výherních automatech, vyhráli, či prohráli. Jak je z grafu patrné, 14 (58,3%) respondentů prohrálo, konkrétně 4 chlapci a 10 dívek. Naopak 10

(41,7%) respondentů uvádí, že na výherním automatu vyhrálo, konkrétně 8 chlapců a 2 dívky. Z poměru proher a výher tedy převažují prohry (14:10).

Následující otázky byly zaměřené na finanční částku, kterou dotyční vyhráli, či prohráli.

18) Kolik peněz jsi na výherních automatech prohrál/a:

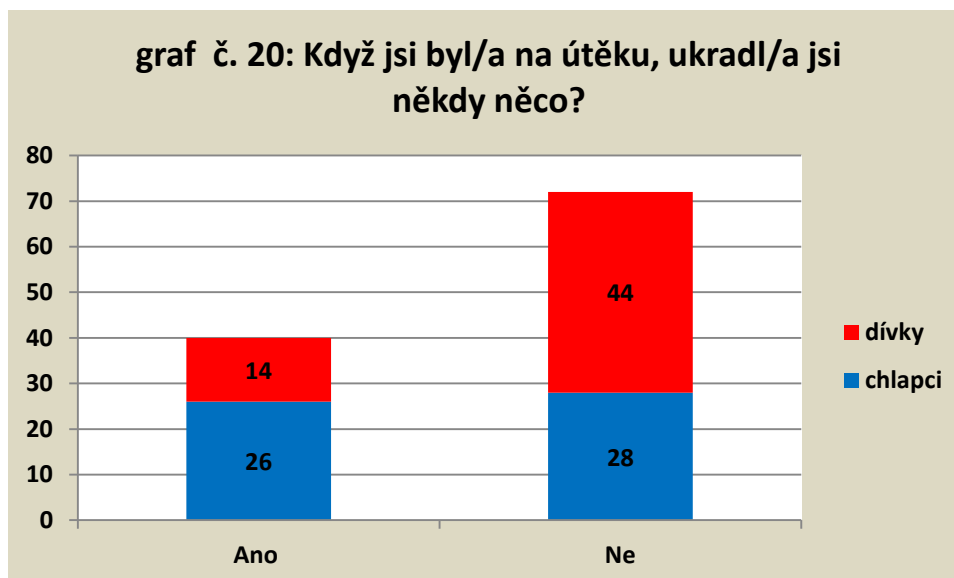
Otázka č. 18 navazuje na předchozí otázku č. 17, je limitována počtem respondentů, kteří v otázce č. 17 odpověděli, že na automatech prohráli (14). Respondenti byli žádáni o uvedení konkrétní sumy peněz. Konkrétní částkou však odpověděli pouze 4 respondenti. Prohrané částky byly ve výši: **20 000, 4 000, 3 000, 500 Kč**, což jsou poměrně vysoké sumy. Průměrná prohra tedy činí **6 875 Kč**.

19) Kolik peněz jsi na výherních automatech vyhrál/a:

Otázka č. 19 navazuje na předchozí otázku č. 17, je limitována počtem respondentů, kteří v otázce č. 17 odpověděli, že na automatech vyhráli (10). Respondenti byli žádáni o uvedení konkrétní sumy peněz. Konkrétní částkou však odpověděli pouze 4 respondenti. Vyhrané částky byly ve výši: **20 000, 2 000, 1 500, 500 Kč**. Průměrná výhra tedy činí **6 000 Kč**.

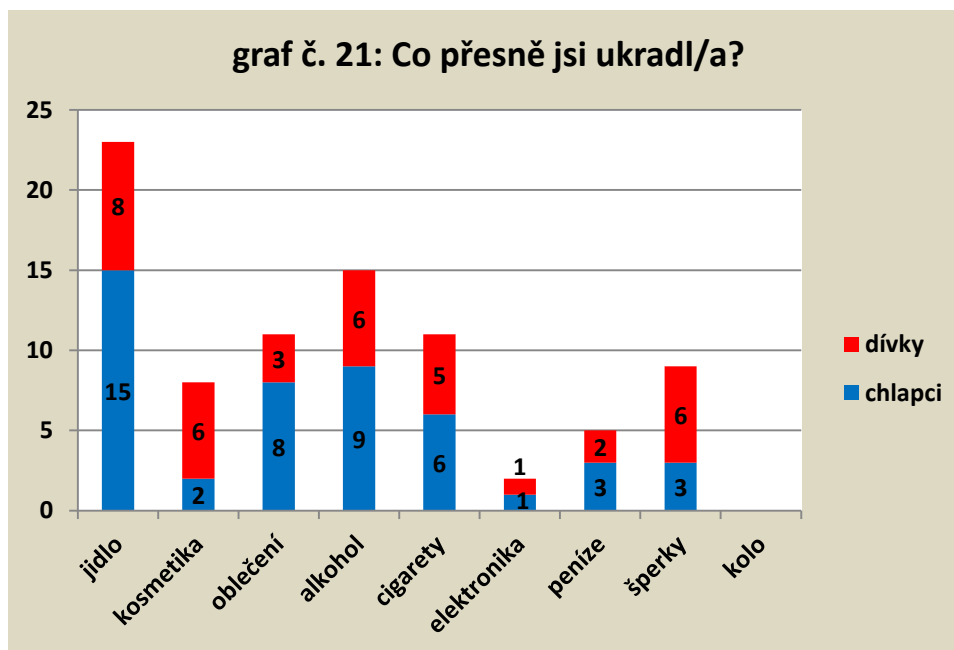
Otázky č. 20 a č. 21 jsou věnovány oblasti krádeží. Zaměřují se na četnost krádeží a konkrétní povahu ukradených věcí.

20) Když jsi byl/a na útěku, ukradl/a jsi někdy něco?

Graf č. 20 zobrazuje poměr mezi respondenty, kteří se dopustili krádeží a mezi těmi, kteří se krádeží nedopustili. Z celkového počtu 112 respondentů se ke krádeži doznalo celkem 40. Konkrétně 26 chlapců a 14 dívek, což dohromady tvoří 35,7%. Zbytek respondentů, 72 (64,3%), se během útěků nedopustilo krádeže. Z hlediska pohlaví je evidentní, že více krádeží se dopouštějí chlapci.

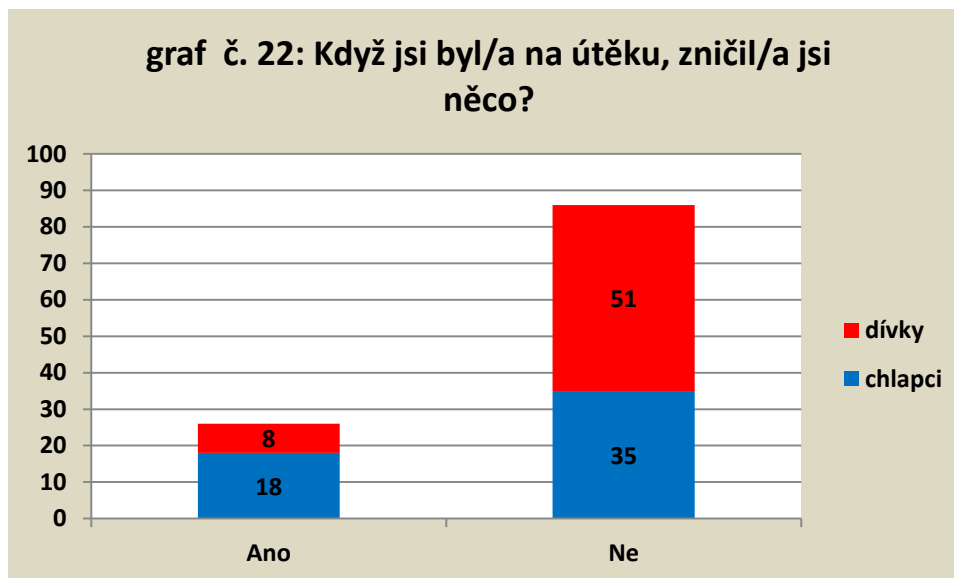
21) Co přesně jsi ukradl/a?

Graf č. 21 popisuje, jaké konkrétní předměty děti kradou. Otázka byla otevřená, děti mohly napsat více možností, čímž lze získat přehled, jaké věci jsou z hlediska krádeží pro děti atraktivní. Po rozdělení 87 jednotlivých odpovědí byly určeny kategorie, do kterých byly přiřazeny jednotlivé odpovědi. Nejvíce kradenou položkou je jídlo, které bylo zmíněno 23x (26,4%) ze všech odpovědí. Jídlo však kradou více chlapci, než dívky (15 chlapců, 8 dívek). Shodný počet odpovědí (14) získaly možnosti alkohol a cigarety, které jsou takřka shodné i z hlediska rozložení pohlaví. Každá možnost tak vyjadřuje 16% z celkového počtu odpovědí. Z hlediska dělení dle pohlaví jsou zajímavé odpovědi šperky (9) a kosmetika (6), které jsou z převážné většiny dívčí záležitostí. Naopak chlapci se více zaměřují na elektroniku (7), či dopravní prostředky, v našem případě kola (3). Peníze však krade překvapivě málo respondentů (3).

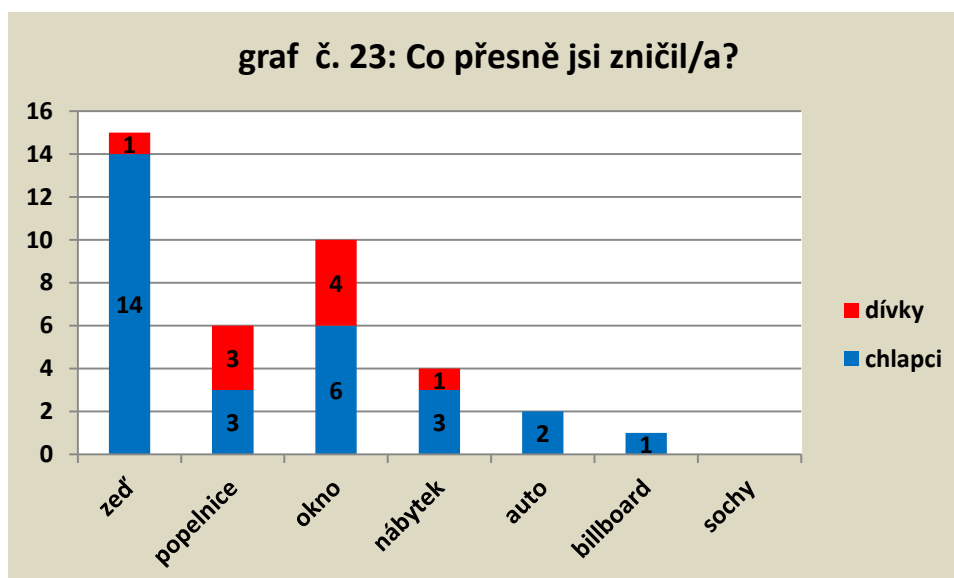
Blok otázek č. 22 - 28 je věnován sociálně patologickému chování spojenému s násilím, konkrétně vandalismu, rvačkám a loupežným přepadením.

22) Když jsi byl/a na útěku, zničil/a jsi něco? (fyzickou silou, sprayování atd.)

Graf č. 22 se zaměřuje na vandalismus páchaný dětmi v době útěku ze zařízení. Na otázku, zda děti v době útěku něco zničily, odpovědělo 86 dětí (76,8%) negativně (Ne). Možnost Ano označilo 18 chlapců a 8 dívek, což je celkem 26 dětí (23,2%). Z výsledků vyplývá, že vandalismus je převážně chlapeckou doménou.

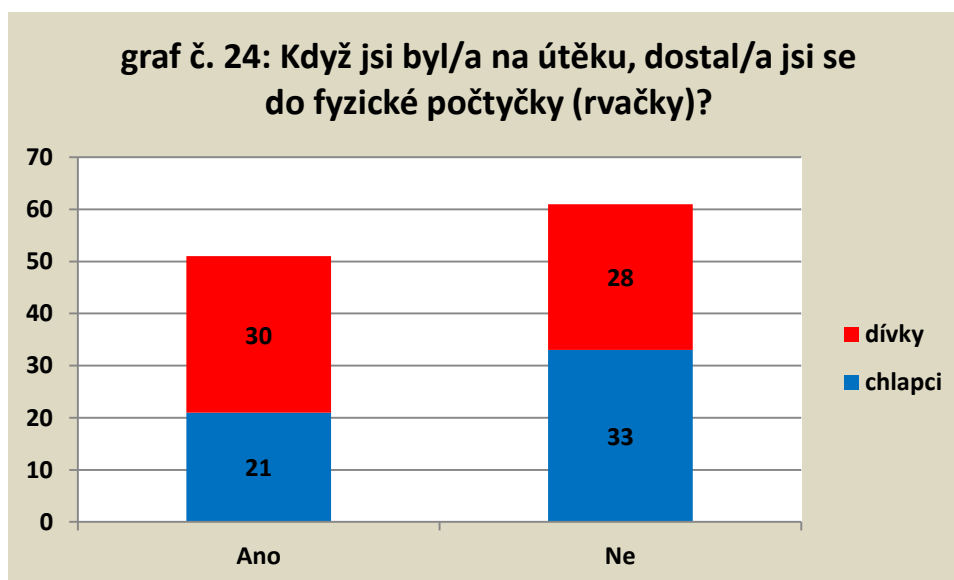
23) Pokud jsi odpověděl/a ANO, napiš, co jsi zničil/a:

Graf č. 23 navazuje na předchozí otázku č. 22, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 22 odpověděli Ano (26).

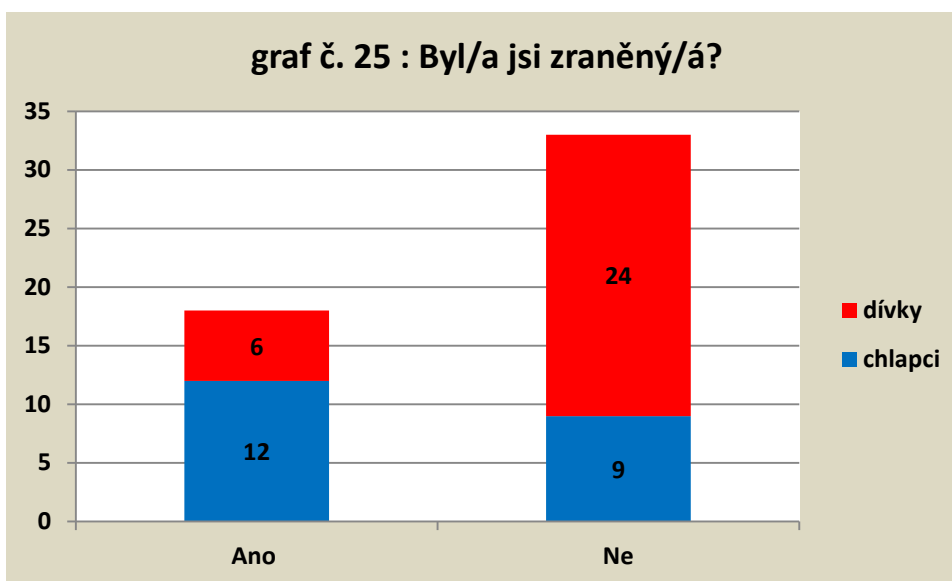
Graf č. 23 popisuje, co respondenti nejvíce poškozují, nebo ničí. Otázka byla otevřená, bylo možno napsat více možností, abychom tak získali lepší přehled. Nejvíce odpovědí, 15 (39,5%), směřovalo ke sprejerství, kdy 14 chlapců a 1 dívka poničili zed'. Zvýšené četnosti jsme se dočkali u ničení oken a nábytku. Okna poničilo 6 chlapců 3 dívky, celkem 9 dětí (23,7%). Nábytek poničilo 7 dětí (18,4%), konkrétně 3 chlapci, 4 dívky. U ničení oken a nábytku najdeme největší podíl vandalismu páchaného dívkami. Ostatní možnosti, popelnice, billboardy, auta a sochy jsou zastoupeny malým množstvím hlasů.

24) Když jsi byl/a na útěku, dostal/a jsi se do fyzické potyčky?(rvačky)

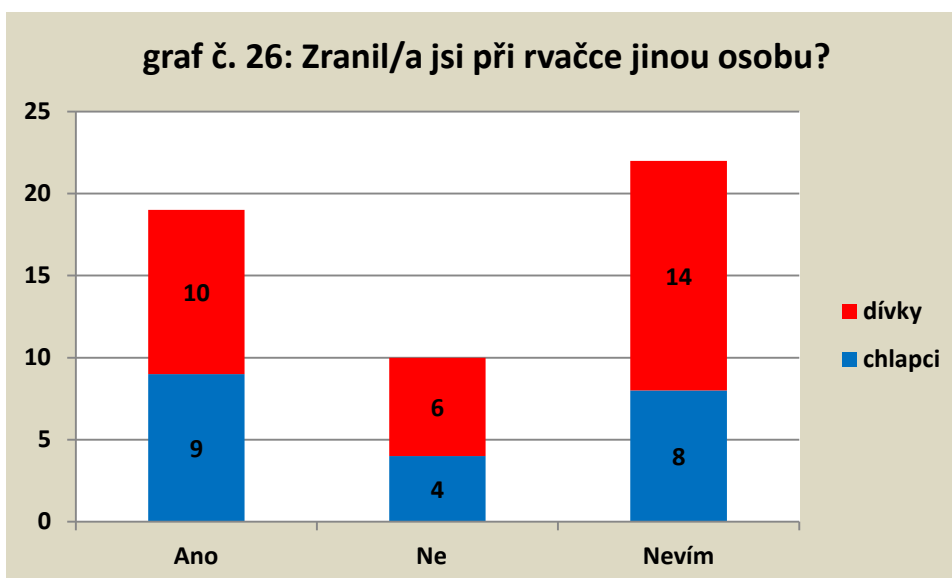
Graf č. 24 znázorňuje, v jaké míře se děti zapojují do fyzických konfliktů. Účastníkem rvačky bylo 51 (45,5%) respondentů, konkrétně 21 chlapců a 30 dívek. Naopak, do rvačky nebylo zapojeno 61 (54,4%) respondentů, konkrétně 33 chlapců a 28 dívek. Za povšimnutí stojí poměr mezi dívkami. Z grafu je evidentní, že poměr dívek, které se na útěku dostaly do fyzické potyčky je vyšší, než počet dívek, které se do potyčky nezapojily. Naopak tomu je u chlapců. Zde převažuje poměr v prospěch chlapců, kteří se do fyzické potyčky nedostali. Dalo by se očekávat, že se do fyzických potyček dostávají především chlapci, nicméně opak je pro mě překvapením.

25) Pokud jsi odpověděl/a ANO, stalo se ti něco?

Graf č. 25 navazuje na předchozí otázku, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 24 odpověděli Ano (51). Tito respondenti potvrdili, že se aktivně účastnili fyzické potyčky. Cílem otázky č. 25 bylo zjistit, zda v této potyčce utrpěli respondenti zranění, či úraz. Odpověď Ano zvolilo 18 (35%) respondentů, konkrétně 12 chlapců a 6 dívek. Bez zranění, čili odpověď Ne, označilo 33 (65%) respondentů, konkrétně 9 chlapců a 24 dívek.

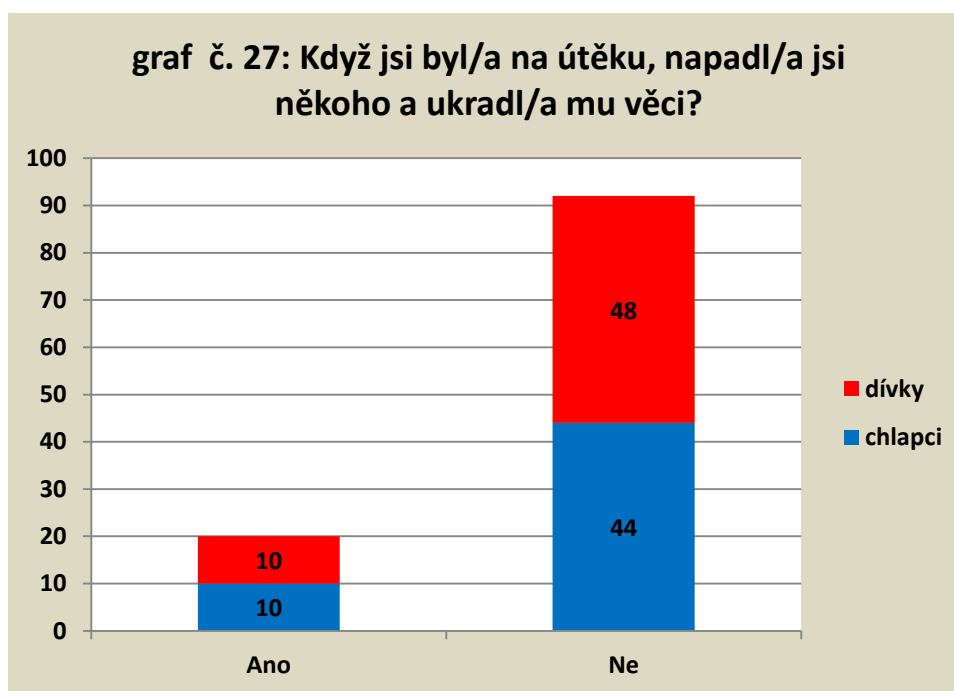
26) Zranil/a jsi při rvačce jinou osobu?

Graf č. 26 navazuje na předchozí otázku č. 24, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 24 odpověděli Ano (51). Tito respondenti potvrdili, že se aktivně účastnili fyzické potyčky.

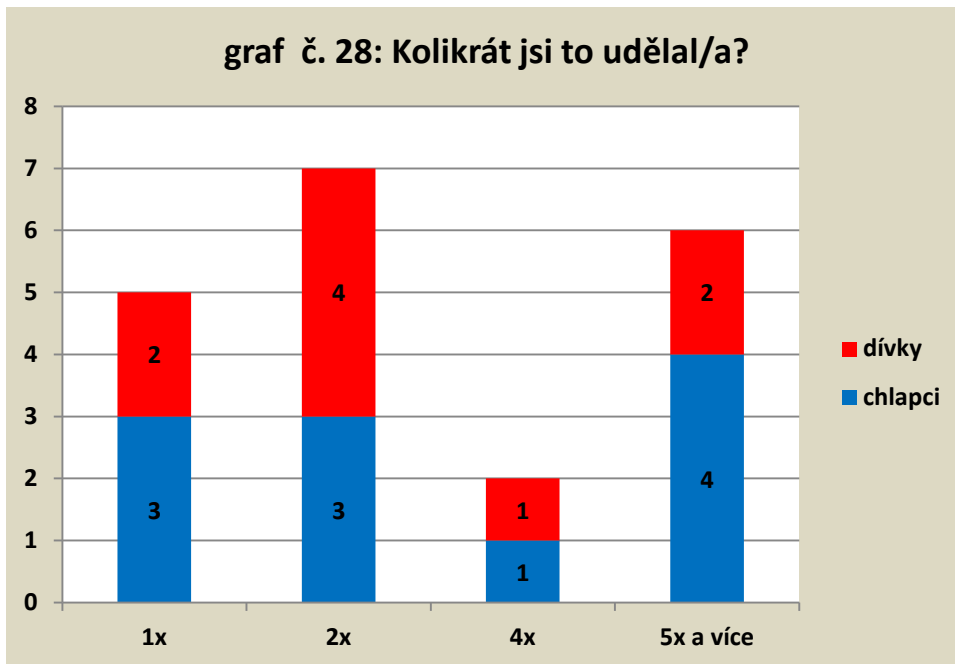
Cílem otázky č. 26 bylo zjistit, zda při fyzické potyčce způsobili zranění jiné osobě. Možnost Ano zvolilo 19 (37,3%) respondentů, konkrétně 9 chlapců, 10 dívek. Těchto 19 jedinců se dopustilo možného ublížení na zdraví jiné osobě, za což by mohli být trestně stíháni. Možnost Ne zvolilo 10 (19,6%) respondentů, konkrétně 4 chlapci, 6 dívek. Zbytek, tzn. 22 (43,1%) respondentů neví, zda při fyzické potyčce došlo ke zranění druhé osoby.

27) Když jsi byl/a na útěku, napadl/a jsi někoho a ukradl/a mu věci?

Graf č. 27 se zaměřuje na problematiku loupežných přepadení, které děti spáchaly v době útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Z výsledků můžeme vyčíst, že 20 (17,9%) respondentů se dopustilo loupežného přepadení (Ano). Zajímavostí je i shoda v poměru pohlaví pachatelů loupežných přepadení (10 chlapců, 10 dívek). Ačkoliv je číslo pachatelů loupežných přepadení relativně nízké, i tak se jedná, dle mého názoru, o velký výskyt tohoto násilného trestného činu. Naopak 92 (82,1%) respondentů se loupežného přepadení nedopustilo (Ne).

28) Kolikrát jsi to udělal/a?

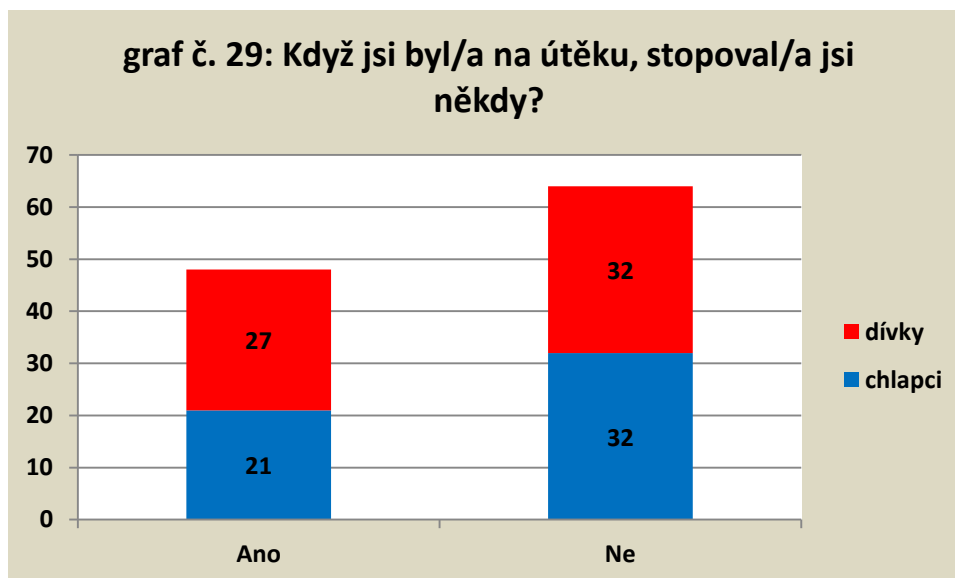

Graf č. 28 navazuje na předchozí otázku č. 27, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 27 odpověděli Ano (20). Tito respondenti potvrdili, že se dopustili loupežného přepadení.

Graf č. 28 popisuje četnost loupežných přepadení (dále jen LP). Z celkového počtu 20. pachatelů LP se 5 (25%) přiznalo, že se tohoto činu dopustili jednou. O dva hlasy více, 7 (35%), získala odpověď dvakrát. Celkem čtyřikrát spáchali LP 2 (10%) respondenti. Velmi vysoké číslo z hlediska rizika pro společnost získala odpověď 5x a více. Tu označilo celkem 6 (30%) respondentů, konkrétně 4 chlapci a 2 dívky.

Blok otázek č. 29 - 35 je věnován problematice stopování a prostituci. Stopování je zařazeno k prostituci záměrně, neboť není výjimkou, že jsou stopaři/stopařky mnohdy sexuálně obtěžovány, či jim je nabízena možnost prostituce.

29) Když jsi byl/a na útěku, stopoval/a jsi někdy?

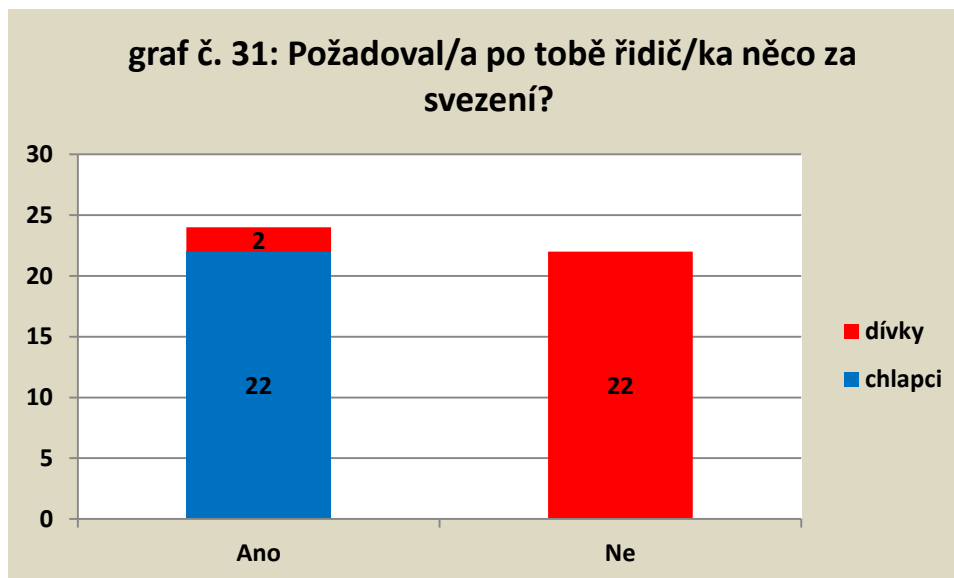
Graf č. 29 vyjadřuje poměr mezi dětmi, které během útěku cestovaly tzv. stopem. Z grafu je patrné, že stopovalo 48 (42,9%) dětí, z toho 21 chlapců a 27 dívek. Zbýlých 64 (57,1%) dětí, konkrétně 32 chlapců a 32 dívek, nikdy nestopovalo.

30) Pokud jsi odpověděl/a ANO, zastavil ti někdo, ke komu jsi nastoupil/a?

Graf č. 30 navazuje na předchozí otázku č. 29, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 29 odpověděli Ano (48). Na otázku č. 30: Pokud ti někdo zastavil, nastoupil/a jsi do auta? Ano odpovědělo 46 (95,8%) respondentů. Pouze 2 (4,2%) respondentky si uvědomily rizika se stopem spojená a do auta nenastoupily.

31) Požadoval/a po tobě řidič/ka něco za svezení?

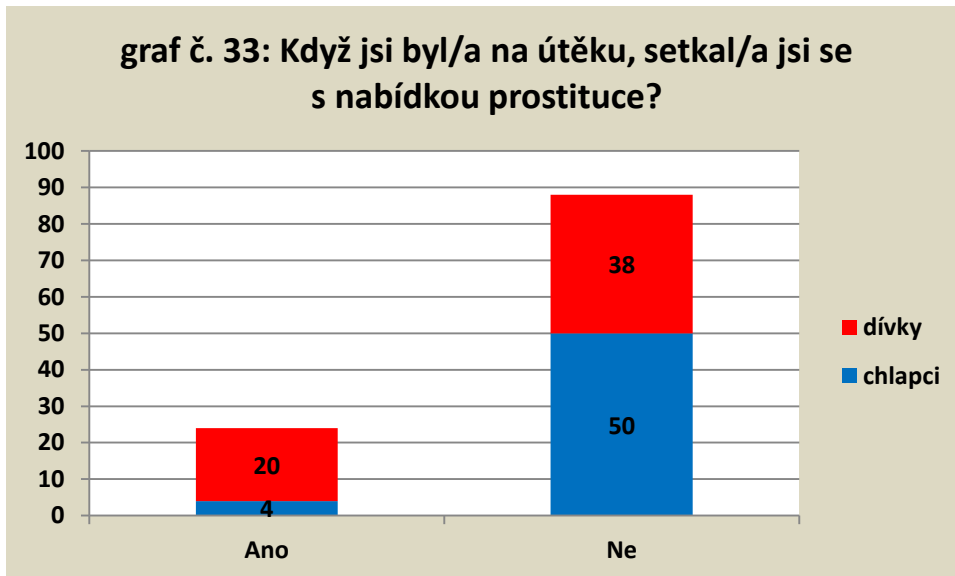
Graf č. 31 navazuje na předchozí otázku č. 30, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 30 odpověděli Ano (46). V grafu č. 31 jsou respondenti tázáni, zda po nich řidič požadoval protihodnotu za svezení stopem. Odpověď Ne zvolilo 44 (95,6%) respondentů. Protihodnotu za svezení vyžadoval řidič od dvou respondentů. Odpověď Ano označily 2 dívky (4,4%).

32) Co přesně požadoval řidič za svezení?

Otázka č. 32 navazuje na předchozí otázku č. 31, je limitována počtem respondentů, kteří v otázce č. 31 odpověděli Ano (2).

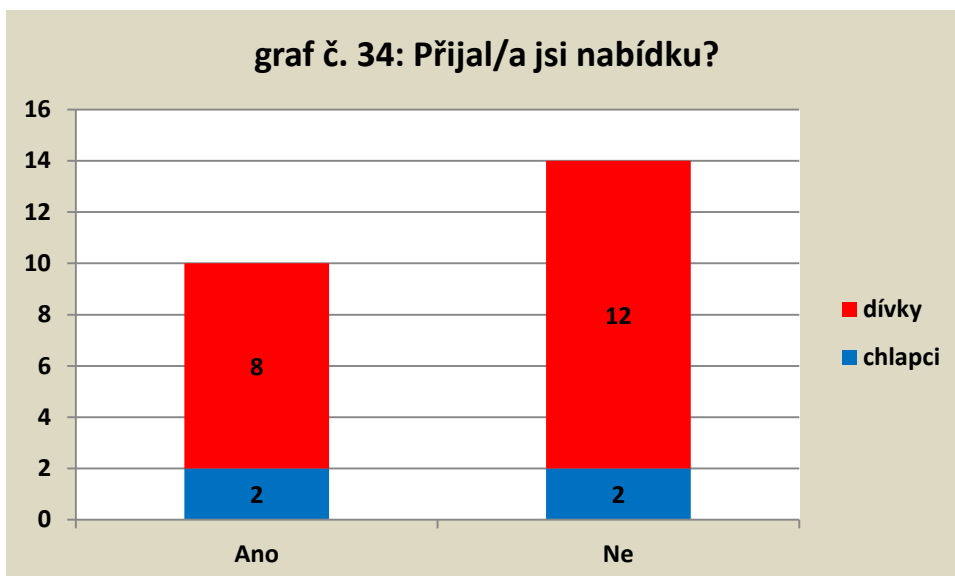
Otázka č. 32 zjišťovala, co přesně požadoval řidič za svezení stopem. Obě respondentky odpověděly shodně. Řidič v obou případech vyžadoval po dívkách sex, či různé sexuální aktivity. Tím se potvrdilo tvrzení, kvůli kterému je stopování umístěno do společné kategorie s prostitucí - fakt že stopování a prostituce má k sobě velmi blízko.

33) Když jsi byl/a na útěku, setkal/a jsi se s tím, že po tobě někdo požadoval sex, či sexuální aktivity za peníze, nebo jinou odměnu?

Graf č. 33 ukazuje, kolik dětí se setkalo s nabídkou prostituce. Můžeme vidět, že během útěku bylo k prostituci osloveno 24 (21,5%) dětí, konkrétně 4 chlapci a 20 dívek. Z hlediska pohlaví můžeme tedy tvrdit, že dívky jsou v tomto směru ohroženy mnohonásobně více, než chlapci. Naopak 88 dětí (78,5%) uvedlo, že se s nabídkou prostituce nesetkaly nikdy.

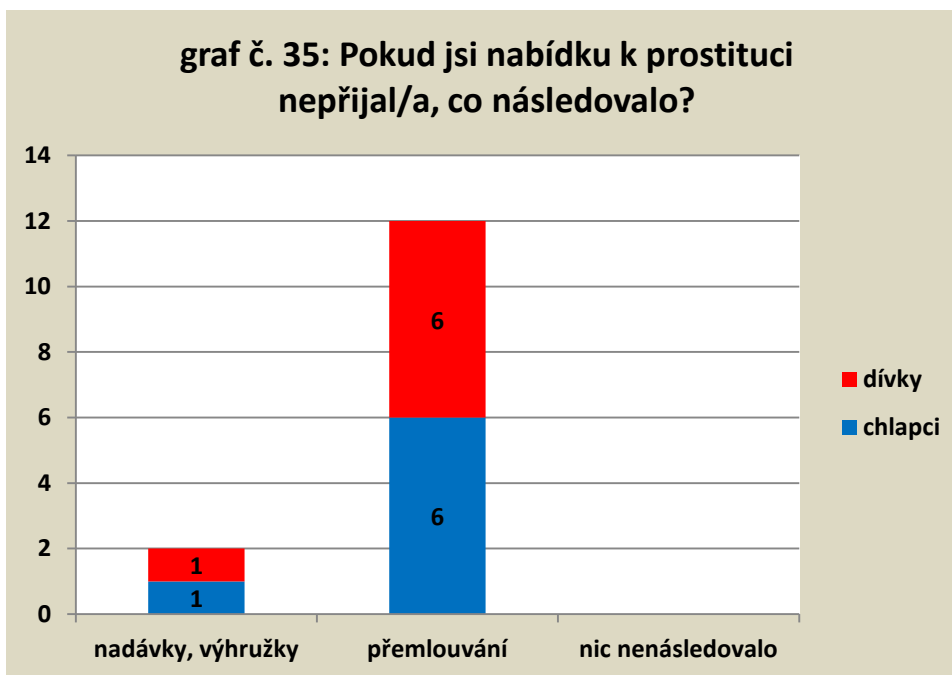
34) Pokud jsi odpověděl/a ANO, přijal/a jsi nabídku?

Graf č. 34 navazuje na předchozí otázku č. 33, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 33 odpověděli Ano (24).

V grafu č. 34 můžeme vidět, že 10 (41,7%) oslovených dětí přijalo nabídku k sexu, či sexuálním aktivitám za peníze, či jinou odměnu. Jednalo se o dva chlapce a 8 dívek. Nabídku nepřijalo 14 (58,3%) dětí, konkrétně 2 chlapci a 12 dívek. Počet dětí, které na nabídku prostitute přistoupily, lze hodnotit jako velmi vysoký, blíží se prakticky skoro jedné polovině dětí, které byly s nabídkou osloveny.

35) Pokud jsi nabídku k prostituci nepřijal/a, co následovalo?

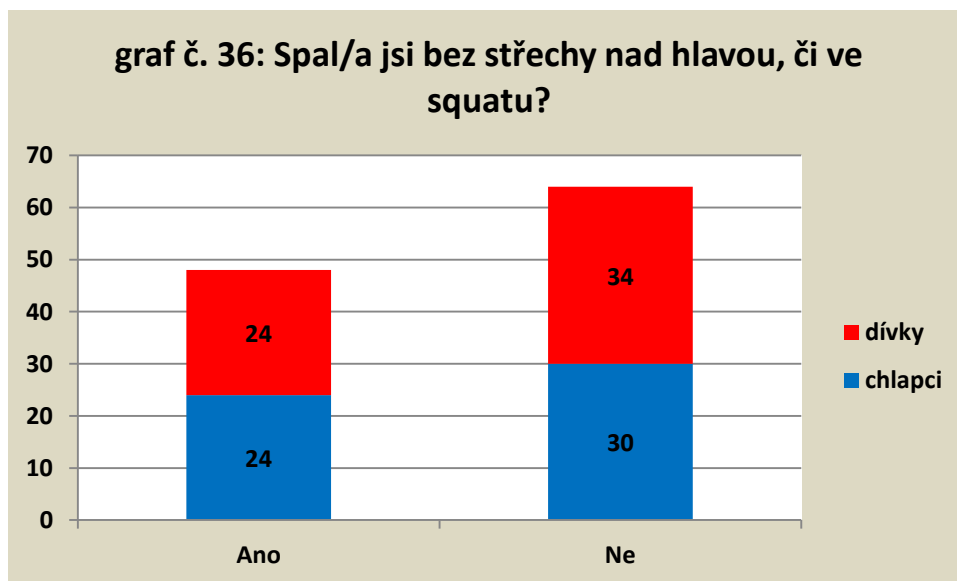

Graf č. 35 navazuje na předchozí otázku č. 34, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 34 odpověděli Ano (14).

Graf č. 35 popisuje následky odmítnutí poskytnutí sexu, či sexuálních služeb za odměnu. Nabídku k prostituci, dle grafu č. 34 odmítlo 14 dětí. U převážné většiny, 12 (85,7%) dětí, po odmítnutí nenásledovalo nic. Jedna dívka (7,15%) byla po odmítnutí dále přemlouvána. Jeden chlapec (7,15%) se setkal po odmítnutí prostitute s nadávkami a výhrůžkami.

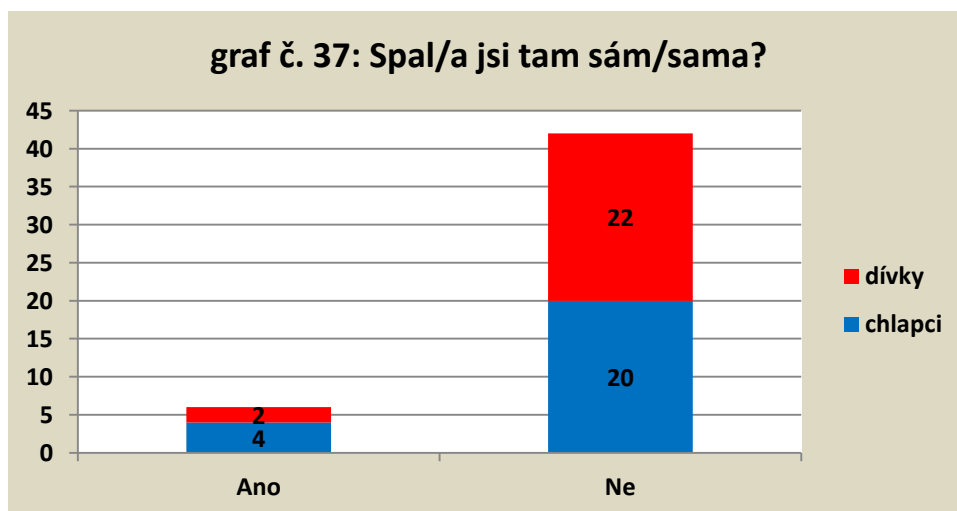
Blok otázek 36-40 je zaměřen na prostředí, ve kterém se děti pohybují po dobu útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Konkrétně se otázky zaměřují na problematiku bezdomovectví, squatterství a pohybu mezi osobami, které porušují zákon.

36) Když jsi byl/a na útěku, spal/a jsi někdy bez střechy nad hlavou, či ve squatu? (squat – staré, opuštěné domy, či prázdné továrny atd.)

Graf č. 36 popisuje, kolik dětí během útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy spalo na ulici, bez střechy nad hlavou, či ve squatu. Z grafu vyplývá, že 48 (43%) dětí, konkrétně 24 chlapců a 24 dívek přespávalo bez střechy nad hlavou. Naopak, 64 (57%) dětí zvolilo odpověď Ne, konkrétně 30 chlapců a 34 dívek.

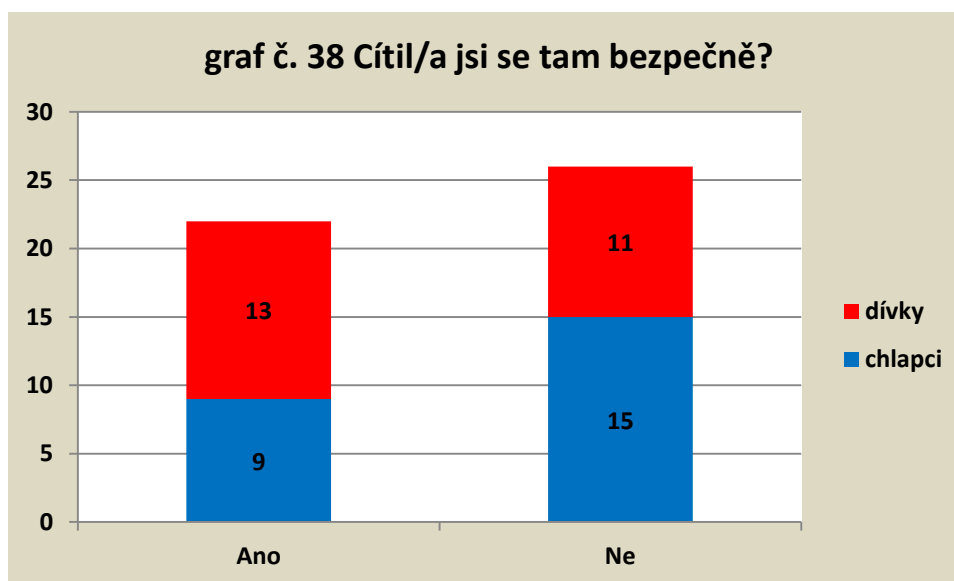
37) Pokud jsi odpověděl/a ANO, spal/a jsi tam sám/sama?

Graf č. 37 navazuje na předchozí otázku č. 36, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 36 odpověděli Ano (48).

V grafu č. 37 najdeme odpovědi na otázku č. 37, zda děti spaly na ulici, bez přístřeší, či ve squatu sami, či nikoliv. Na tuto otázku odpovědělo Ano 6 (12,5%) dětí, konkrétně 4 chlapci a 2 dívky. Odpověď Ne označilo 42 (87,5%) dětí, konkrétně 20 chlapců a 22 dívek.

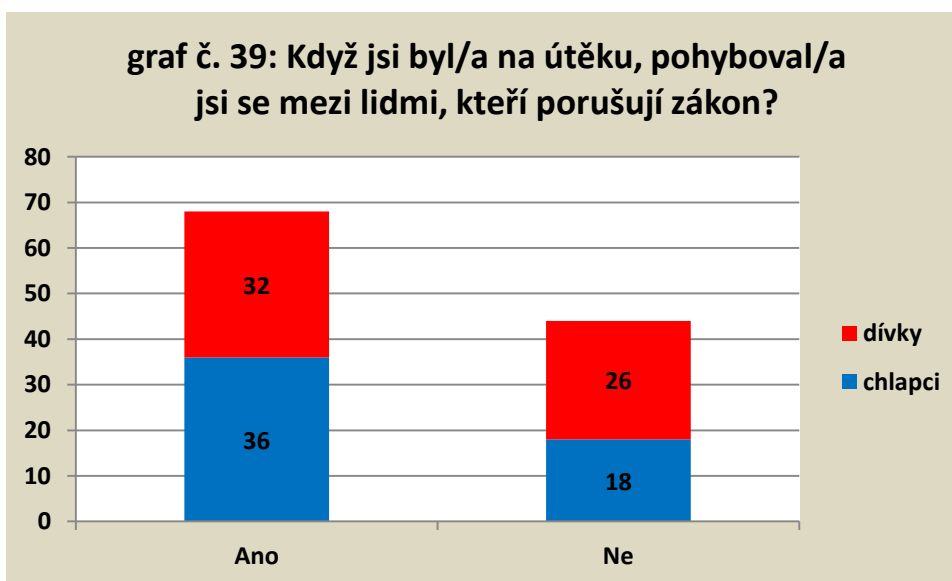
38) Cítil/a jsi se tam bezpečně?

Graf č. 38 navazuje na předchozí otázku č. 36, je limitován počtem respondentů, kteří v otázce č. 36 odpověděli Ano (48).

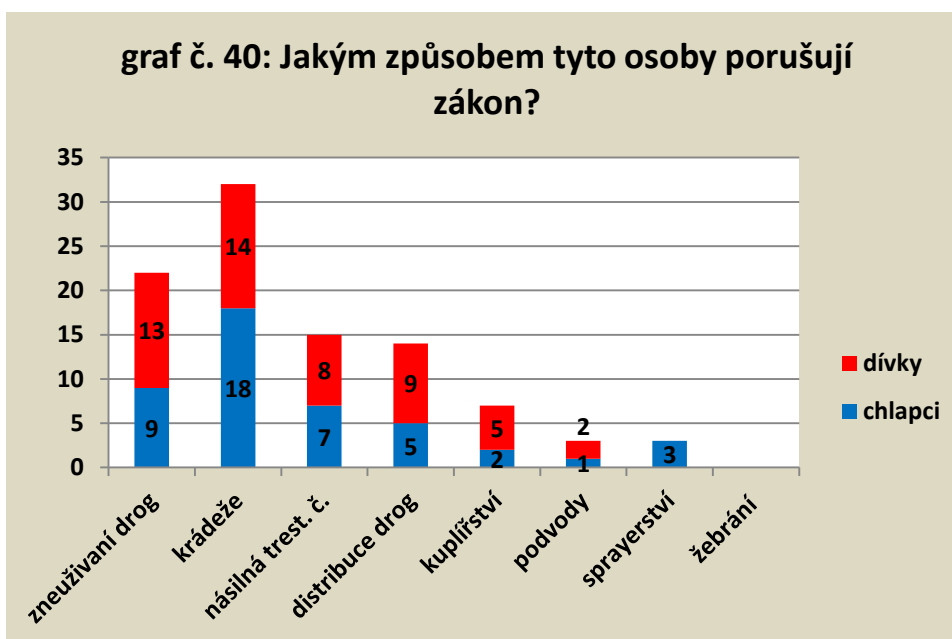
Na otázku č. 38, zda se ve squatu, či na ulici v noci cítili bezpečně, odpovědělo Ano 22 dětí, konkrétně 9 chlapců a 13 dívek. Naopak, odpověď Ne označilo 26 dětí, konkrétně 15 chlapců a 11 dívek, kteří se necítili v tomto prostředí bezpečně. Pozoruhodné je, že bezpečněji se na ulici v noci cítí děvčata, než chlapci (13:9).

39) Když jsi byl/a na útěku, pohyboval/a jsi se mezi lidmi, kteří porušují zákon?

Graf č. 39 zobrazuje, kolik dětí se při útěku pohybuje mezi osobami, které porušují zákon. Můžeme vidět, že mezi takovými lidmi se pohybuje 68 (60,7%) dětí, konkrétně možnost Ano zvolilo 36 chlapců a 32 dívek. Odpověď Ne označilo 44 (39,3%) dětí, konkrétně 18 chlapců a 26 dívek. Jelikož se více než 60% dětí pohybuje mezi lidmi, kteří porušují zákon, je zde velká pravděpodobnost rozvoje sociálně patologického chování u dětí samotných, díky možné identifikaci, či nápodobě nežádoucích vzorů, či vrstevníků.

40) Pokud jsi odpověděl/a ANO, jakými způsoby zákon porušují?

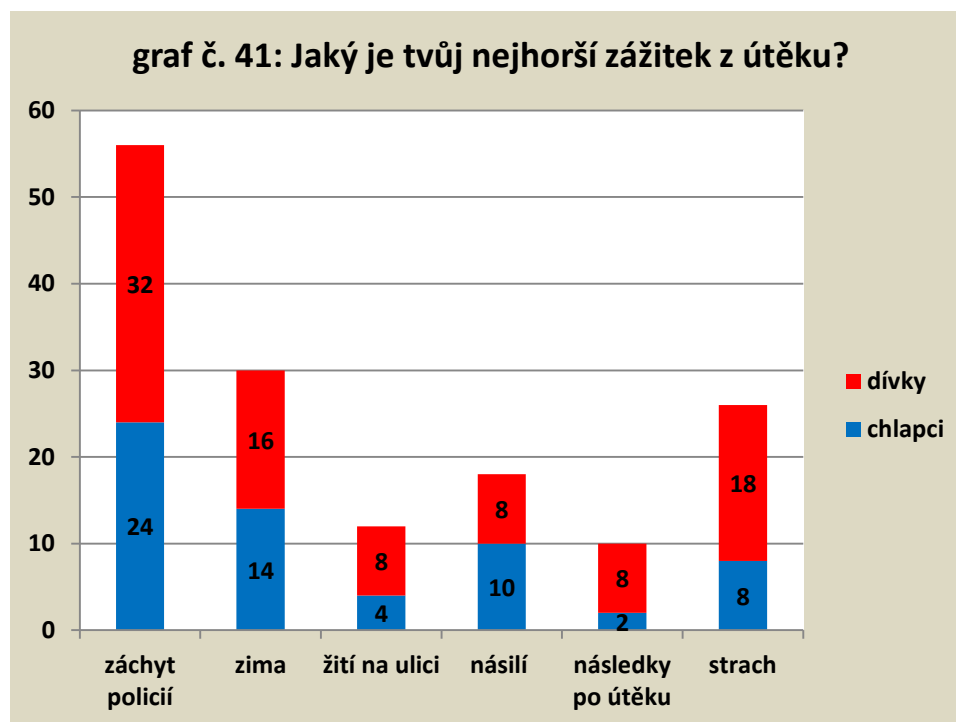
Graf č. 40 podrobně popisuje, jakým způsobem osoby, se kterými jsou děti na útěku v kontaktu, porušují zákon. Otázka byla položena jako otevřená, tudíž zde bylo možno napsat více možností. Celkem respondenti uvedli 96 odpovědí. Nejčastějšími prohřešky proti zákonu jsou:

- 1) krádeže: 32x (33,3%)
- 2) zneužívání návykových látek: 22x (22,9%)
- 3) Násilná trestná činnost: 15x (15,6%)
- 4) Distribuce návykových látek – dealerství: 14x (14,6%)
- 5) Kuplířství - 7x (7,3%)

Dalšími prohřešky s menším výskytem jsou i podvody, žebrání a sprejování.

Můžeme si povšimnout, že osoby, mezi kterými se děti při útěku pohybují, mají velmi pestrý seznam trestné činnosti, které páchají. Děti navíc zřejmě neznají kompletní trestnou činnost dotyčných osob. Máme pak zde širokou škálu trestných činů. Opět zde zmiňují velké riziko rozvoje sociálně patologického chování díky identifikaci, či nápodobě těchto lidí. Kromě toho zde hrozí také riziko, že na dětech bude spáchán trestný čin právě těmito osobami.

41) Jaký je tvůj nejhorší zážitek z útěku?

Závěrečná otázka tohoto výzkumu je otázka č. 41, která se dotazuje respondentů na jejich nejhorší zážitek z útěku. Otázka byla otevřená, klientům dávala možnost se více rozepsat. Bylo vypsáno celkem 152 odpovědí. Žádný z klientů však nenapsal žádný dlouhý příběh, odpovědi byly spíše heslovité. Proto bylo vhodné rozdělit odpovědi dle kategorií a vyhodnotit je grafem.

Nejhorším zážitkem byl pro nejvíce dětí záchyt policií. Nejde pouze o záchyt samotný, ale tyto odpovědi souvisely právě se stíháním, utíkáním před policií, zatýkáním, s průběhy výslechů, umístění do cely předběžného zadržení atd. Roli může hrát i fakt, že zachycení policií je i příčinou návratu do zařízení, kde následují zpravidla výchovná opatření a znamenají omezení svobody a volnosti. Záchyt policií je nejhorším zážitkem pro 56 dětí, konkrétně 24 chlapců a 32 dívek.

Druhým, nejčastěji zmiňovaným heslem, byla obyčejná zima a vliv povětrnostních podmínek. Děti často nemají na útěku dostatek oblečení, či vybavení k nocování bez přístřeší. Zima často bývá i důvod k návratu do zařízení. Zima je nejhorším zážitkem pro 30 dětí, konkrétně pro 14 chlapců a 16 dívek.

Pro 26 dětí, konkrétně 8 chlapců a 18 dívek, byl nejhorším zážitkem z útěku strach. Pojem strach se v odpovědích vyskytoval zpravidla bez bližšího upřesnění. Můžeme pouze spekulovat, zda se děti bály tmy, života na ulici, osob, se kterými se setkaly, či něčeho úplně jiného.

Dalším heslem, které se objevilo celkem 18x bylo násilí. Tyto děti se pravděpodobně dostaly do fyzické potyčky, nebo byly zbity někým jiným. Nejhorší zážitek na útěku spojený s násilím má 10 chlapců a 8 dívek.

Pro 12 dětí, konkrétně 4 chlapce a 8 dívek, byl nejhorším zážitkem život na ulici.

Nejhorším zážitkem z útěku bylo pro 10 dětí to, co následovalo bezprostředně po útěku. Pravděpodobně se jednalo o proces záchytu policií, nastavení výchovných omezení, ztráta výhod, či zpětná vazba od rodičů, vychovatelů.

7 Analýza výzkumného šetření

Z dat, která byla výzkumem získána, lze sestavit profil typického respondenta - dítěte na útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Pro přehlednost jsou informace zpracované v následující tabulce:

Pohlaví:	DÍVKA	CHLAPEC
Věk:	15	14
Umístění:	VÚ	DDŠ
Důvod útěku:	Svoboda	Svoboda
Doba útěku:	Déle než týden	Několik dní
Zdroj peněz:	Kamarádi	Kamarádi
Kouří?	Ano, 10-20 cigaret denně	Ano, 10 – 20 cigaret denně
Pije tvrdý alkohol?	Ano, 1 lahev denně	Ano, 1 lahev denně
Experimentuje s drogou?	Ano, marihuana	Ano, marihuana
Hraje automaty?	Ne	Ne
Dopouští se krádeží?	Ne	Ne
Dopouští se vandalismu?	Ne	Ne
Účastní se rvaček?	Ano, sama bez újmy. Neví, zda zranila jinou osobu.	Ne
Páchá loupežná přepadení?	Ne	Ne
Jezdí stopem?	Ne	Ne
Setkal/a se s prostitutí?	Ne	Ne
Spí bez střechy nad hlavou?	Ne	Ne
Závadové prostředí, osoby?	Ano – narkomani, zloději	Ano – narkomani, zloději
Nejhorší zážitek z útěku:	Zkušenost s policií, strach	Zkušenost s policií, zima

Tabulka č. 1 – profil typického respondenta

Z tabulky vyplývá, že typický profil dívky a chlapce (sestavený na základě výzkumu) je prakticky shodný, liší se pouze ve dvou bodech. Z výzkumu vyplývá, že typická respondentka (dívka), utíká ze zařízení na delší dobu než typický respondent (chlapec). Druhým rozdílem je skutečnost, že typická respondentka (dívka) se na útěku zapojila do fyzické potyčky. Nebylo jí způsobeno zranění, ale sama neví, zda zranila

druhou osobu. Naopak typický respondent (chlapec) se do fyzických potyček nezapojuje.

7.1 Vyhodnocení hypotéz:

Následující kapitola je zaměřena na vyhodnocení hypotéz. U každé hypotézy je uvedena stěžejní otázka, podle které je hypotéza vyhodnocena. U každé hypotézy je uveden původní předpoklad a reálný výsledek vyplývající z výzkumu. Na základě těchto dvou údajů je hypotéza potvrzena, či vyvrácena.

Hypotéza 1:

Děti nejčastěji utíkají na několik dní, útěk nepřesahuje 1 týden.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 7: *Jak dlouho býváš nejčastěji na útěku?*

Nejvíce odpovědí získala možnost déle než týden. Tuto odpověď zvolilo 38 respondentů, což je 34%. Možnost uvedená v hypotéze (několik dní) získala 36 hlasů, čili (32%).

Na základě výsledků otázky č. 7 byla tato hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 2:

Více než 80 % dětí se během útěku dopustilo krádeže.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 20: *Když jsi byl/a na útěku, ukradl/a jsi někdy něco?*

Odpověď Ano označilo celkem 40 dětí, což je 35,7% všech dětí.

Odpověď Ne označilo celkem 72 dětí, což je 64,3% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 20 byla tato hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 3:

Více než 25 % respondentů se dopustilo vandalismu.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 22: *Když jsi byl/a na útěku, zničil/a jsi něco? (fyzickou silou, sprayování atd.)*

Odpověď Ano označilo celkem 26 dětí, což je 23,2% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 22 byla hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 4:

Opakovaného loupežného přepadení se dopustilo maximálně 5% dětí.

Stěžejní otázky k této hypotéze jsou otázky č. 27 a 28.

Otázka č. 27: Když jsi byl/a na útěku, napadl/a jsi někoho a ukradl/a mu věci?

Otázka č. 28: Kolikrát jsi to udělal/a?

V otázce č. 27 se 20 dětí přiznalo, že spáchalo loupežné přepadení.

V otázce č. 28 označilo možnost 1x pouze 5 dětí. Opakovaného loupežného přepadení (2x, 4x, 5x a více) se tedy dopustilo zbylých 15 dětí, což je 13,4% všech dětí.

Na základě výsledků otázek č. 27 a č. 28 byla hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 5:

Více než 40% dětí se během útěku setkalo s nabídkou prostituce.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 33: *Když jsi byl/a na útěku, setkal/a jsi se s tím, že po tobě někdo požadoval sex, či sexuální aktivity za peníze, nebo jinou odměnu?*

Odpověď Ano označilo 24 dětí, což je 21,4% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 33 byla hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 5.1:

Tuto nabídku minimálně 20% oslovených dětí přijalo.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 34: *Přijal jsi nabídku?*

Tato hypotéza navazuje na hypotézu 5. Tato otázka byla zaměřena pouze na 24 dětí, které se setkaly s nabídkou prostituce, viz hypotéza 5.

Odpověď Ano označilo 10 dětí, což je 41,7% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 34 se tato hypotéza potvrdila.

Hypotéza 6:

Děti na útěku nejčastěji zneužívají marihuanu a pervitin.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 15: *Jaké drogy to byly?*

Otázka č. 15 vycházela z otázky č. 14, ve které se 70 dětí priznalo, že zneužívají na útěku drogy.

První nejčastěji zneužívanou drogou je marihuana, kterou vyzkoušelo 61 dětí.

Druhou nejčastěji zneužívanou drogou je pervitin, který vyzkoušelo 29 dětí.

Na základě výsledků otázky č. 15 se tato hypotéza potvrdila.

Hypotéza 7:

Více než 50% dětí během útěku spalo bez střechy nad hlavou, či přebývalo ve squatu.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 36: *Když jsi byl/a na útěku, spal/a jsi někdy bez střechy nad hlavou, či ve squatu? (squat – staré, opuštěné domy, či prázdné továrny atd.)*

Na tuto otázku odpovědělo Ano 48 dětí, což je 42,9% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 36 byla tato hypotéza vyvrácena.

Hypotéza 8:

Nejméně 30 % dětí se zapojilo do fyzické potyčky.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 24: *Když jsi byl/a na útěku, dostal/a jsi se do fyzické potyčky? (rvačky)*

Odpověď Ano označilo 51 dětí, což je 45,5% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 24 byla tato hypotéza potvrzena.

Hypotéza 8.1:

Nejméně 50% z nich způsobilo zranění jiné osobě.

Stěžejní otázkou k této hypotéze je otázka č. 26: *Zranil/a jsi při rvačce druhou osobu?*

Tato hypotéza navazuje na hypotézu 8. Tato otázka byla zaměřena pouze na 51 dětí, které se dostaly do fyzické potyčky - viz hypotéza 8.

Odpověď Ano označilo 19 dětí, což je 37,3% všech dětí.

Na základě výsledků otázky č. 26 byla tato hypotéza vyvrácena.

7.2 Přehled vyhodnocení hypotéz:

Hypotéza	Výsledek
Hypotéza 1: Děti nejčastěji utíkají na několik dní, útěk nepřesahuje 1 týden.	VYVRÁCENO
Hypotéza 2: Více než 80 % dětí se během útěku dopustilo krádeže.	VYVRÁCENO
Hypotéza 3: Více než 25 % respondentů se dopustilo vandalismu.	VYVRÁCENO
Hypotéza 4: Opakovaného loupežného přepadení se dopustilo maximálně 5% dětí.	VYVRÁCENO
Hypotéza 5: Více než 40% dětí se během útěku setkalo s nabídkou prostituce.	VYVRÁCENO
Hypotéza 5.1: Tuto nabídku minimálně 20% oslovených dětí přijalo.	POTVRZENO
Hypotéza 6: Děti na útěku nejčastěji zneužívají marihuanu a pervitin.	POTVRZENO
Hypotéza 7: Více než 50% dětí během útěku spalo bez střechy nad hlavou, či přebývalo ve squatu.	VYVRÁCENO
Hypotéza 8: Nejméně 30 % dětí se zapojilo do fyzické potyčky.	POTVRZENO
Hypotéza 8.1: Nejméně 50% z nich způsobilo zranění jiné osobě.	VYVRÁCENO

Tabulka č. 2 – vyhodnocení hypotéz

Na základě tabulky č. 2 můžeme konstatovat, že celkem 7 z 10 hypotéz bylo vyvráceno. Zbýlé 3 hypotézy byly potvrzeny.

Stanovené hypotézy byly sestaveny na základě osobní zkušeností z pracovního prostředí. Děti, které se po útěku vrátí k nám do zařízení, často okázale vypráví své příběhy a zážitky z útěků, kdy líčí a popisují množství sociálně patologického chování, kterého se po dobu útěku dopouštěly. Pokud by byly výsledky tohoto šetření aplikovány na klienty, se kterými pracujeme a byly by navíc porovnány s profilem typického dítěte na útěku (viz tabulka č. 1), bylo by možné dojít tvrzení, že si děti často své příběhy smýšlejí, přikrášlují a rozhodně vždy neuvádí pravdu. Důvod k tomuto chování lze spařit především ve snaze upoutat pozornost ostatních dětí a být na určitou dobu v něčem zajímavý, což je spojeno s potřebou zažití úspěchu. Bohužel tento pocit děti umístěné v ústavní výchově nezažívají často, a proto hledají různé, zpravidla maladaptivní způsoby, jak tuto potřebu uspokojit.

Cílem práce vychovatelů by měla být možnost poskytnout těmto dětem šanci na uspokojení této potřeby žádoucím, adaptivním způsobem. Lze se domnívat, že právě na tomto prvku by měla být koncipována prevence celé problematiky útěků.

Závěr

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou útěků dětí ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, respektive sociálně patologickým chováním dětí na útěku.

Cílem teoretické části bylo vytvořit přehledný rámec zkoumané problematiky a nastínit stěžejní témata důležitá pro pochopení problematiky útěků a sociálně patologického chování dětí na útěku.

První kapitola teoretické části je věnována vymezení ústavní výchovy, jednotlivým zařízením pro výkon ústavní výchovy a jejího vlivu na osobnost dítěte. Další kapitoly teoretické části jsou zaměřeny na popis poruch chování a příčin a projevů vybraných sociálně-patologických jevů, které jsou u dětí na útěku nejčastější. Poslední kapitola je věnována útěkům, jejich důvodům a postupu Policie ČR při pátrání po dítěti.

Praktickou část tvoří výzkumné šetření prováděné pomocí metody kvantitativního výzkumu. Prostřednictvím dotazníkového šetření byly získány informace o tom, k jakým konkrétním druhům sociálně patologického chování se uchylují děti v době, kdy jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Kvůli zkoumání problematiky v celorepublikovém měřítku bylo ke sběru dat využito elektronických dotazníků. Respondenti odpovídali na otázky týkající se útěků ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, zdůvodňovali svou motivaci k útěkům, popisovali četnosti, délky útěků a projevy sociálně patologického chování během útěku.

Cílem diplomové práce bylo zmapování nejčastějších projevů sociálně patologického chování dětí s nařízenou ústavní výchovou v době útěku ze zařízení. Autor se domnívá, že na základě předložených a následně interpretovaných výsledků a výstupů se tento cíl podařilo naplnit.

Pozitivním zjištěním celého výzkumu je, že si děti často své příběhy z útěků zveličují, přikrášlují, či dokonce smýšlejí a rozhodně vždy neuvádí pravdu. Ve skutečnosti se tedy nedopouštějí sociálně patologického chování v takové míře, jakou uvádějí.

Přínos a využití celé práce autor vnímá především v možnosti poskytnutí informací a výstupů novým, ale i stávajícím pracovníkům, kteří s dětmi v ústavní výchově pracují, k získání reálného a aktuálního vhledu do problematiky sociálně patologického chování dětí na útěku, neboť mnoho pracovníků má zkreslené představy o chování a činnosti dětí v době, kdy jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní

výchovy. Nemalou měrou poznatky vyplývající z této práce mohou přispět i k dalším možnostem prevence útěků dětí z těchto zařízení.

Seznam použitých zdrojů:

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2.*, Rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

GIDDENS, A., SUTTON, P. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.

HELLEBRANDOVÁ, K. *Dítě na útěku*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. 31s.

HUBÍK, S. *Hypotéza: metodologický nástroj výzkumu ve společenských vědách*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006. ISBN 80-7040-842-1.

HUTYROVÁ, M., RŮŽIČKA M., SPĚVÁČEK J. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3725-5.

JEDLIČKA, R. a kolektiv. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. 478s. ISBN: 80-7312-038-0

KALINA, K. a kolektiv. *Drogy a drogové závislosti 1*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. 319 s. ISBN 80-86736-05-6

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita mládeže*. Praha: Grada Publishing, a. s. 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-262-1154-9

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. ISBN: 80-85850-76-1

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2007. ISBN: 978-80-262-0041-3

MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Aktualizované vydání. Praha: Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů – 10 revize

MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 104s. ISBN 80-210-2511-5.

MÜHLPACHR, P. *Kapitoly ze sociální patologie pro sociální pedagogy*. Brno: IMS, 2001, 80 s.

PAVELKOVÁ, I. *Perspektivní orientace jako činitel rozvoje osobnosti*. Praha: Academia, 1990.

Sborník z konference. *Dítě a dospívající na útěku*. Praha: Sdružení Linka bezpečí 2006.

ŠKOVIÉRA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3

WINKLER, J., PETRUSEK M. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum Praha, 1997. 598 s. Academia. ISBN 80-7184-164-1.

Legislativní předpisy

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník

Zákon č. 283/1991 Sb., Zákon České národní rady o Policii České republiky

28 závazný pokyn policejního prezidenta o pátrání, ze dne 29. 2. 2009

Seznam internetových zdrojů:

Pomocvzavislosti.cz [online]. [cit. 2017-03-27]. Dostupné z:
<http://www.pomocvzavislosti.cz/cs/akt/zavislost-na-alkoholu>

sweb.cz [online]. [cit. 2017-03-29]. Dostupné z
<http://brno4f64.sweb.cz/Kriminalistika/ZPPP28-2009.pdf>

Přílohy:

Dotazník

Chlapci a děvčata,

jmenuji se Štěpán Vrbovský a studuji speciální pedagogiku se zaměřením na etopedii a psychopedii na Technické univerzitě v Liberci. Pracuji též jako vychovatel v Dětském domově se školou v Chrudimi.

Ve své závěrečné práci se věnuji problematice sociálně patologického chování dětí v době, kdy jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Rád bych tě požádal o spolupráci při mém výzkumu v podobě vyplnění dotazníku.

DOTAZNÍK JE ANONYMNÍ.

Je moji povinností tě ujistit, že veškeré údaje, které do dotazníku vyplníš, slouží pouze pro účely mé diplomové práce. Proto se nemusíš bát dotazník vyplnit.

Děkuji ti za spolupráci

Štěpán Vrbovský

Otázky:

1) Pohlaví:

- chlapec
- dívka

2) Kolik ti je let?

.....

3) Ve kterém zařízení se právě nacházíš?

- DD - Dětský domov
- DDÚ - dětský diagnostický ústav
- DDŠ - Dětský domov se školou

•VÚ – výchovný ústav

•ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

4) Utekl/a jsi někdy ze zařízení?

•ANO • NE

5) Co tě vede k útěkům? (důvodů můžeš napsat více)

.....

6) Kolikrát jsi utekl/a ze zařízení?

•1x – 5 x • 6x - 10x • 11 – 20x • 21x a vícekrát

7) Jak dlouho býváš nejčastěji na útěku?

•pár hodin • přes noc • několik dní •déle než týden

8) Když jsi byl/a na útěku, kde jsi vzal/a peníze na obživu a jiné své potřeby?

.....

9) Když jsi byl/a na útěku, kouřil/a jsi cigarety?

•ANO • NE

10) Kolik cigaret vykouříš na útěku za den

•do 10 ks •10 – 20 ks • 20 – 40 ks • 40 ks a více

11) Když jsi byl/a na útěku, pil/a jsi alkohol?

•ANO • NE

12) Byl to tvrdý alkohol? (vodka, fernet, whisky, slivovice, rum, a jiné)

•ANO • NE

13) Kolik jsi vypil/a alkoholu? (počet láhví)

.....

14) Když jsi byl/a na útěku, vyzkoušel/a, či bral/a jsi drogy? (marihuana, hašiš, pervitin, heroin, LSD, houbičky, durman, extáze a další)

•ANO • NE

15) Pokud jsi odpověděl/a ANO, vypiš jaké:

.....

16) Když jsi byl/a na útěku, hrál/a jsi automaty?

•ANO • NE

17) Pokud jsi odpověděl/a ANO, kolik peněz jsi prohrál/a, nebo vyhrál/a?

•Prohrál • Vyhrál

18) Kolik peněz jsi na výherních automatech prohrál/a:

.....

19) Kolik peněz jsi na výherních automatech vyhrál/a:

.....

20) Když jsi byl/a na útěku, ukradl/a jsi někdy něco?

•ANO • NE

21) Co přesně jsi ukradl/a?

.....

22) Když jsi byl/a na útěku, zničil/a jsi něco? (fyzickou silou, sprayování atd.)

•ANO • NE

23) Pokud jsi odpověděl/a ANO, napiš, co jsi zničil/a:

.....

24) Když jsi byl/a na útěku, dostal/a jsi se do fyzické potyčky (rvačky)?

•ANO • NE

25) Pokud jsi odpověděl/a ANO, stalo se ti něco?

•ANO • NE

26) Zranil/a jsi při rvačce jinou osobu?

•ANO • NE • NEVÍM

27) Když jsi byl/a na útěku, napadl/a jsi někoho a ukradl/a mu věci?

• ANO • NE

28) Kolikrát jsi to udělal/a

.....

29) Když jsi byl/a na útěku, stopoval/a jsi někdy?

• ANO • NE

30) Pokud jsi odpověděl/a ANO, zastavil ti někdo, ke komu jsi nastoupil/a?

• ANO • NE

31) Požadoval/a po tobě řidič/ka něco za svezení?

• ANO • NE

32) Co přesně požadoval řidič za svezení?

.....

33) Když jsi byl/a na útěku, setkal/a jsi se s tím, že po tobě někdo požadoval sex, či sexuální aktivity za peníze, nebo jinou odměnu?

• ANO • NE

34) Pokud jsi odpověděl/a ANO, přijal/a jsi nabídku?

• ANO • NE

35) Pokud jsi nabídku k prostituci nepřijal/a, co následovalo?

.....

36) Když jsi byl/a na útěku, spal/a jsi někdy bez střechy nad hlavou, či ve squatu? (squat – staré, opuštěné domy, či prázdné továrny atd.)

• ANO • NE

37) Pokud jsi odpověděl/a ANO, spal/a jsi tam sám/sama?

• ANO • NE

38) Cítil/a jsi se tam bezpečně?

• ANO • NE

39) Když jsi byl/a na útěku, pohyboval/a jsi se mezi lidmi, kteří porušují zákon?

• ANO • NE

40) Pokud jsi odpověděl/a ANO, jakými způsoby zákon porušují?

.....

41) Jaký je tvůj nejhorší zážitek z útěku?

.....